

Çözülenin ardından...

dilop'un 4'üncü sayısı, 'toplumsal-siyasal denklem' açısından iki önemli unsuru imleyen iki özel tarihi içeren bir zaman dilimine denk geliyor:

1 Eylül Barış Günü vesilesiyle, bir kez daha 'izne tabi' dillendirilecek ya da maalesef dillendirilemeyecek, 'barış' ihtiyacı...

29 Ekim'deki 95'inci yıldönümünde; 'yüksek doz' kutlama ve hamasete karşın, dışarı olduğu 'dertler' ve çözemediği sorunların baskısıyla kendisi, üstelik daha geriye doğru, 'çözülme' yüz tutmuş Cumhuriyet gerçeği...

'Çözülme ve çöküş' nasıl bu ölçüde gün-celleşti? Kuruluştan çözülmüşe, bu yolculuğun, kökü çok öncesine dayanan ve hep korunmuş temelleri var.

'Kuruluş', ne ölçüde bir 'kopuş'tu? Yine, bugünkü 'çözülme' ne ölçüde bir 'kopuş' olacak? Yanıtlar, hangi zaviyeden baktığımızı bağlı elbette. İktidar sahipleri açısından farklı; örneğin, 'barış'a ihtiyaç duyduğu için 'suçlu' sayılanlar bakımından farklı... Ama 'barış' demeyi kriminalize ediyorsa bir cumhuriyet, direksiyonunda kim olursa olsun; devralıp koruduğu açmazlarla kendi çözülmüşüne koşuyordur ve çok çok evveliyatıyla bile bağlanmış demektir. 29 Ekim 1923'ü 24 Nisan 1915'e bağlayan da; Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sine büyük önem atfeden tarihçi ve folklorcülerin, onun Karagöz'ün Bizans sarayıyla ilişkisine yani Yunan köklerine işaret ettiği anlatımına itibar etmeyişi de bu 'kopuş-sürekllilik' diyalektiğindedir işte!

Çözülene ağıt yakarken, onun onulmaz hastalık ve açmazlarını es geçmek, aynı 'ideolojik' illiyetten muzdarip olmaktır aslında.

Herkesin 'illiyeti' kendisine ama! Van'daki kazıda bulunan ve muhtemelen bir inşaat yapımı sırasında henüz ıslak kerpice basılarak bırakılmış ayak izi örneğin... Yüzyıllar önceden toprağa gömülmüş o 'sıradan' Urartu çocuğunun küçük ayak izi, bugün insanlık tarihi açısından hiç de küçük sayılmayacak ipuçlarına götürüyorsa, bu 'sır' iyi anlaşılmalıdır. Kapak fotoğrafındaki 'memleket' çocuğunun, kopkoyu bir gölgenin içinde yüzünün bir kısmına vurmuş ışığın detaylandığı, kaygılı bakışı, çözülenin ve eskiye yürüyenin bakiyesidir. Urartulu çocuğun ayak izi, binlerce yıl sonra nasıl yeraltından çıkıp yaşama dahil olmuşsa, karanlık gölgelerin ablukası dağılınca da bugünün kaygılı bakışları ışıltılı bir başka dünyaya iz sürecektir, ellerimiz ve ayaklarımızla birlikte...

İyi okumalar...

Piştî jevketinê...

Hejmara 4. a Dilopê, rastî du tarîxên taybet tèn ku ev herdu ji aliyê hev kêşeya civakî-siyasî ya welat ve îşaret bi du hêmanan dikin:

Hewcedariya 'aştiyê'... Bi wesîleya Roja Aştiyê ya Cihanê(1ê Îlonê) dê careke din 'bi destûrê' bê ser ziman an jî mixabin dê nekare bê ser ziman. Rastiya komarê... Di salvegera 95. a 29ê Cotmehê de dê pîrozbahiyên pirolekirî bêne lidarxistin û gotinên qelew bêne kirin. Lê ligel vana bi giraniya 'derdên' xwe yên azirî û pîrsgirêkên xwe yên neçar, her ku diçe bi paş ve diçe, dike ku 'ji hev bikeve'.

Jevketin û hilweşîn bi çî awayî ewqasî rojaneyî bûn? Di kîjan pêvajoyan re derbas bûn? Ji damezrandinê ta bi jevketinê, ew bingeh timî hatiye parastin.

'Damezrandin', di kîjan radeyê de 'qutbûn'ek bû? 'Jevketin'a îroyîn wê çiqasî veguhêze ber bi qutbûnekê ve? Bersiva vê yekê wekî mînak li gorî xwediyên desthilatdariyê cuda ye, li gorî 'aştiwxazên' cezakirî cuda ye. Lê heke peyva 'aştiyê' krîmînalîze bike komarek; tê wê maneyê ku ew her kî be li ser wê dîreksiyonê, tevî teşqeleiyên xwe yên kevnare, ber bi jevketina xwe ve dibeze û heta ji mêj ve ye berê xwe bi wê de kiriye. Ewa ku 29ê Cotmeha 1923yan bi 24ê Nîsana 1915an ve girê dide jî ev e; ji ber vê yekê ew dîrokna û folklornasên ku qala giringiya Seyahatnemeya Ewliya Çelebî dikin, naxwazin bibînin ku Çelebî qala têkiliya Karagoz û Seraya Bîzansê dike yanê îşaret bi eslê wî yê Yewnan dike! Ha, evê pûtepênedanê jî ji ber diyalektîka 'qutbûn û domdariyê' ye!

Îro hinek bêyî ku nexweşî û tengiyên wê bibînin, rûdinin û bo komara ku dike ji hev bikeve, dilobînin. Ev tê wê maneyê ku êşa wan ji ber heman nexweşîya 'ideolojîk' e.

Lê sebeba her kesî li gorî xulqê xwe ye... Wekî mînak li Wanê piştî kolanê şopa lingekî hate dîtin ku bi ihtimal di dema lêkirina xaniyekê de pêhn li kerpîçê kirine û wê şopê li wir hiştine. Heke şopa piçûk a lingê wî zarokê Urartûyî piştî sedan salan, îro ji bo tarîxa mirovahiyê rê li ber delîlên girîng vebike, divê raz û sira vêya baş bête fêmkirin. Di wêneyê bergê de zarokeke vî welatî heye, di nav sîbereke tiptarî de şewqê daye qismeke rûyê wî, bi vî awayî nêrînên wî yên xembar derketine holê û ev nêrîn bermayîya jevketin û paşveçûnê ye. Çawa şopa lingê zarokê Urartûyî piştî hezaran salan tevli vê jiyane bûbe, gava dorpêça sîberên tarî belav bibe, dê nêrînên xembar ên îroyîn berê xwe bidin dinyayeke zeraqdar, tevî dest û lîngan...

Fermo, bixwînin...

Yıl: 1 • Sayı: 4 • Eylül-Ekim 2018
İki Aylık Kültür Sanat Politika Dergisi
Badayay Basın Yayın San. ve Tic.Ltd. Şti. adına

Sahibi ve Yazışları Müdürü: Cemal Çoban
Sal: 1 • Hejmar: 4 • İlon-Cotmeh 2018
Kovara Du Mehî ya Çandeyî, Hunerî, Siyasî
Lî Ser Navê Badayay Basın Yayın San. ve Tic.Ltd. Şti.

Xwedî û Berpîrsê Nivîseran: Cemal Çoban
Adres (Navnîşan): Sarıgazi mah. Poyraz sok. No: 1-4
Sancaktepe-İstanbul

Diyarbakır Temsilciliği (Nûneriya Diyarbekir):

Reşo Ronahî

İletişim: 0541 514 54 97

Yayın Türü: Ulusal Süreli

Baskı (Çapxane): Ezgi Matbaacılık Sanayi Caddesi
Altay Sokak No: 10 Çobançeşme • Yenibosna-İstanbul

Abone Koşulları: 6 sayı: 50 ₺ • 12 sayı: 100 ₺

Yurtdışı Abone Dağıtım: dergiler@hotmail.com

Tel: 0049 1634744277

e-mail: dilopdergisi@gmail.com

- 3 Recep Maraşlı 'Karagöz kimin' diye sormaya gerek var mı?!
- 7 Şêx Evdîrehmanê Axtepî Ji Kurmanciyê
- 8 Fewzî Bîlge Belkî jî stêrkên ku diçirsin ew in
- 11 Ulku Bîngol Hêsrên Kela Zerzewanê
- 15 Dûrzan Cîrano Teyr û tûr • Çilferşik
- 16 Hilde Domin Bi valêzê sivik
- 17 Bülent Küçük Eşitlik ve farklılık arasında Kürt siyaseti
- 21 Hacı Bişkin Yoksulluk mudur dengbejin kaderi?
- 23 Nebez Rêbiwar Nexşeya spî
- 24 Zeyneb Yaş Dengbêjê Mêrxasiyê: Cemîl Bafawî
- 26 Johannes Saltzwedel Tanrılar divanı...
- 43 Talat Çetinkaya Yıkımı sadece savaşla açıklamak...
- 46 Enver Özkahraman Fotoğrafın sesi
- 47 Nihat Gültekin Kürt kültürünün emektarı Casimê Celîl
- 52 Emerîkê Sidîqayê Carcîma dayê
- 53 Omer Dilsoz Di zimanê me de hezkirin
- 55 Namık K. Dinç Cumhuriyet
- 60 Ali Baran Dersim'in dinmeyen sesi, sedası
- 65 Fırat Cewerî: Yuvası bozulmuş kuşlara benzemek...
- 70 Erdal Sîpan Dewlet; civaka ne tendurist
- 72 Barış Avşar Ayak izi...
- 74 Mîna Acer Best û helbest • Ehmedê Xanî
- 76 Tarihte o gün • Di dîrokê de we rojê
- 78 Zahir Kayan Îsayekâ trajîk: Siyabend

DOSYE-NÎQAŞ

29-42 Weşangeriya kurdî: Bar giran e lê çare çî ye?

Ûlaş Guldiken • Ridwan Polat • Bawer Berşev

► ‘Karagöz kimin’
diye sormaya
gerek var mı?!

RECEP MARAŞLI

Günlerden bir gün bir arkadaşımın Atina'da gezerken, Karagöz-Hacivat figürleri satan bir hediye dükkânıyla karşılaşmıştık. Türkiye'deki resmi söylemle yoğrulmuş arkadaş hemen şöyle tepki verdi:

"Bu Yunanlılar da her şeyimize sahip çıkıyor!"

"Evet ya" dedim; "İstanbul'a sahip çıktıkları gibi... Oysa İstanbul bizim değil mi? Her yıl, Konstantinapol'ü nasıl fethedip sahiplendiğimizle övünüp bayram yapmıyor muyuz zaten!"

Bu tür karşılaştırmalı diyaloglara alışkın olmayan arkadaşım epeyce şaşmıştı.

Binlerce yıl önce kurdukları her kentte bir de tiyatro mekânı (amfiteatrlar) kurmuş, büyük tiyatro oyunları üretmiş Yunan toplumunun Osmanlı'dan tiyatro araklamaya ihtiyacı var mıydı?

Türk tiyatrosu' diye 19. yüzyıl sonlarına gittiğimizde gördüğümüz şey genelde İstanbul'daki Rum, Ermeni ve Musevi'lerin Müslüman seyircileri için de düzenledikleri sahne sanatlarından başka bir şey değil ki... 20. yüzyıl başlarında bile, mekânından dekoruna, kostümünden müziğine, oyuncularına kadar çoğu ya Rum asıllı ya Ermeni ya da Musevi idi...

Osmanlı kaç tane tiyatro mekânı yaptı, kaç tiyatro eseri üretti ki?

'Türk tiyatrosu' diye 19. yüzyıl sonlarına gittiğimizde gördüğümüz şey, genelde İstanbul'daki Rum, Ermeni ve Musevi'lerin Müslüman seyircileri için de düzenledikleri sahne sanatlarından başka bir şey değil ki...

Avrupa'daki Türk aydınlarının, tiyatronun medeniyet göstergesi olduğuna uyanıp tiyatro eserleri vermesi bile 19. yüzyıl sonlarıdır. 20. yüzyıl başlarında bile, mekânından dekoruna, kostümünden müziğine, oyuncularına kadar çoğu ya Rum asıllı ya Ermeni ya da Musevi idi...

Bunun nedeni İslamiyet'in sahne sanatlarını din dışı sayması ve genelde "gayri-müslimlerin Müslümanları eğlendirme hizmeti" olarak hor görmesiydi; gavurlara ait bir meslek olarak kategorize etmesiydi.

Karagöz ise bir gölge oyunudur; görkemli bir mekâna ihtiyaç göstermese de diğer sahne sanatlarından farklı değildir. Figürlere, perde düzenine, efektlere ve yardımcılarına ihtiyaç duyar. Büyük Karagöz oyuncu ve ustalarının da çoğu Rum'dur:

Başta Brahalis Baba ve Mimaros mahlaslı Dimitrios Sardounis olmak üzere Poulias, Memos, Agapitos, Pangalos, Dedoussaros, Liatsas, Prevezanos, Theodoropoulos, Mollas, Manolopoulos, Jean Moros, Agiomavritis, Qanthos, Sotiris Spatharis, Melidis, Vassilaros ve daha nicelerini sayabiliriz.

Karagöz ve Hacivat karakterlerinin Türk-Müslüman isimleri olması yadırgatıcı olmamalı. Artık yüzlerce yıldır şöyle veya böyle Türk ve Müslümanlarla birlikte, Osmanlı idaresi altında yaşayan Elen sanatçıların, kendi toplumları içinde Yunanca, ama İstanbul vd. kozmopolitleşmiş yerlerde Türk toplumuna (Türk müşterilerine!) hitap etmek üzere Osmanlı Türkçesi kullanmaları, Müslüman isim ve karakterlerin bulunması gayet normal. Bu, hem onlarla bir diyalog yaratıyor hem de Osmanlı' egemen kültürünü (veya kültürsüzlüğünü) bu karakterler üzerinden hicvetme olanağı veriyor.

Karagöz'ün kimliğine dair...

Karagöz figürünün gerçekte yaşayıp yaşamadığı da tartışmalıdır. Rivayetlere dayanır. Türk folklor bilimcileri Karagöz ve Hacivat'ın Orhan Gazi (1326-1359) zamanında Bursa'da Ulu Camii inşaatında çalışan iki usta oldukları; aralarında yaptıkları diyalog ve şakalaşmalarla diğer işçilerin dikkatlerini çekip eğlenceye çektikleri için camii inşaatının ilerlemesini geciktirdikleri ve bu nedenle de Orhan Gazi'ye şikâyet edilerek astırıldıkları kabul edilir. İşin aslını öğrenen ve çok üzülen Orhan Gazi'yi teskin etmek ve de Karagöz ve Hacivat'ın anısını yaşatmak üzere, üzere Şeyh Küşteri, (Şüşteri veya Tüşteri) hayal perdesi kurarak onların konuşmalarını taklit eder. Böylece Karagöz oynatma geleneği başlamış olur. Şeyh Küşteri de

Müslüman Karagöz oynatıcılarının "piri" kabul edilir.

Karagöz-Hacivat efsanesinin 14. yüzyılda Bursa'da ortaya çıkışına dair bu rivayet, ünlü bir Osmanlı müellifi olan Evliya Çelebi'nin anlatımıyla çelişmektedir. O, Karagöz'ün Bizans sarayıyla ilişkisine yani Yunan köklerine işaret etmektedir.

Evliya Çelebi'ye göre; Hacı Eyvad namıyla bilinen kişi, Zağar köpek sürüleriyle meşhur Bursalı Efelioğlu ailesinden Yorukça Halil'dir [*Efelioğlu Yorukça Halil Hacivad Çelebi*]. Selçuklular döneminde her yıl düzenli olarak Bursa ile Mekke arasında gidip-gelen tanınmış bir tüccardır. Bu ziyaretlerinin birinden dönerken Arap soyguncular tarafından eşyaları gasp edilerek öldürülmüştür.

'Karagöz' ise Bizans İmparatoru Konstantin'in Çingene

seyisi Sofyozlu Karagöz Balı Çelebi'dir. Edirne dolaylarında Kırk Kilise'dendir. Konstantin yılda bir kez kendisini Selçuklu Sultanı Alâeddin'in yanına gönderirdi. Orada Hacivad ve Karagöz'ün birbirleriyle yaptığı konuşma ve atışmalar sanatçılar tarafından gölge oyunu olarak taklit edilip oynatılırdı.¹ Karagöz'ün oyunlarında Bulgar gaydası çalması, bazı oyunlarda bizzat kendisinin Çingene olduğunu söylemesi de bu belirlemeyi desteklemektedir.

Bilindiği gibi, Türk tarihçileri ve folklor araştırmacıları Evliya Çelebi Seyahatnamesi'ne büyük önem atfetmekte ve düzenli bir kaynak olarak göstermektedir. Buna rağmen Karagöz'ün kimliğiyle il-

gili bu ayrıntılı anlatıma itibar etmemelerinin, onun Bizans sarayı ile bağına ideolojik olarak kabul etmek istememişleriyle ilgisi olabilir.

Oysa anlatım zaman ve mekân olarak tutarlı olduğu gibi Orhan Gazi döneminde 'Karagöz'ün yeniden keşfedilmesi öyküsünü de dışlamaz. Bir farkla ki, Bursa'da cami yapımında çalışan ustaların gerçek "Karagöz ve Hacivat" olmadıkları, onların Bursa'da yaygın olduğu anlaşılan taklitçileri oldukları akla daha yakındır. İnşaati sekteye uğrattıkları için idam edilmeleri, sonra onların anısına "gölge oyunlarına" konu olmaları hikâyeye uygun düşer. Bunu Bizans ve Selçuklu döneminde varolan Karagöz oyununun Osmanlı'da yeniden üretilmesinin hikâyesi olarak da kabul etmek mümkündür.

¹ Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmet Zillî, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, Hazırlayanlar: Robert Dankoff, vd., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1996-2007, s. 351.

Gölge tiyatrosu, kökeni itibariyle Uzakdoğu, Çin ve Japonya'ya ait bir sahne sanatıdır. Yunanlı tacirlerin Uzakdoğu'da gördükleri bu oyunu Bizans sarayına taşıdıkları kabul edilir. Bizans sarayında gölge oyunlarının kral eğlencesi olması gibi, Osmanlı fetihçi padişahlarının da Bizans'ın bu eğlence geleneğini sürdürmüş olmaları gayet normal gözüküyor.

Yine Evliya Çelebi, Seyahatnamesi'nde İstanbul Unkapanı'ndaki "uncu keferelerin" [gayri Müslimlerin] renkli, gösterişli koca bir şapka giydiklerini, bunun gölge oyunundaki Karagöz şapkası gibi olduğunu nakleder. Bu da Karagöz şapkasının gayrimüslim toplumda bir işaret olduğunu gösterir. Osmanlı'da esnafın giyimi rastgele değildir; özellikle Müslüman ve gayrimüslimlerin birbirinden ayırtılması için sarık, şapka, kuşak ve ayakkabıların renk ve biçimleri etnisite ve inançlara göre ayrılmıştır.

Pek çok kültür tarihçisi de Küçük Asya kökenli olan Karagöz'ün Mora ve Tripoli gibi Yunan bölgelerinde 17. yüzyıldan sonra yaygınlıkla icra edilmeye başladığında hemfikirdir.

Hacivat'ın beyefendi, kibar, biraz kendini beğenmiş halleriyle; Karagöz'ün lafını sözünü sakınmayan, biraz kaba saba ama içtenlikli kişiliği Evliya Çelebi'deki kişilere uyar; tüm oyunlar bu sınıfsal ve kültürel gerilim üzerinden cereyan eder; otoriteyi alaya alır; yan karakterler etnik ve dinsel çeşitliliğin oluşturduğu renkliliği vurgular, ön

yargı veya kalıpları hicveder. Karagöz aslında bir anti-kahramandır.

Rum ve Ermeni toplumlarındaki mimarlık, mühendislik, el sanatları gibi, güzel sanatların, sahne sanatlarının da özellikle fetihçi ve yerleşimci Müslüman topluluklarca sahiplenilmesi, bir tür geçiş süreci yaşayarak dönüşüme uğramalarını pek çok örnek üzerinde görmek mümkündür.

Örneğin Yunan taverna kültürünün katıksız bir uzantısı olan "Kantoculuk"... Kanto (yani sözlü müzik) icra eden sanatçılar çoklukla Müslüman müşterileri eğlendirmek için onlara Türkçe de söylüyorlardı. Bu, Kantoyu Türk orijinli bir sanat yapmadığı gibi Karagöz'ü de Türk orijinli yapmaz. Sonuçta toplumsal zeminde henüz çok uluslu, çok kültürlü, çok dinli bir Osmanlı yaşamı söz konusudur. Bugün bile Rum Ortodoks Kilise müziğini, ilahileri dinlediğinizde bunun Osmanlı Saray dönemi "Türk Sanat Musikisi"ne ne kadar

Türk tarihçileri ve folklor araştırmacıları Evliya Çelebi Seyahatnamesi'ne büyük önem atfetmekte ve düzenli bir kaynak olarak göstermektedir. Buna rağmen Karagöz'ün kimliğiyle ilgili bu ayrıntılı anlatıma itibar etmemelerinin, onun Bizans sarayı ile bağıını ideolojik olarak kabul etmek istemeyişleriyle ilgisi olabilir.

çok "ilham" vermiş olduğunu görebilirsiniz.

Gölge tiyatrosu olarak Karagöz'ün, İslamiyet'in yasakladığı bir çok unsuru zaten içermemesi, onun kolaylıkla entegre olmasını sağlamış olmalıdır. Hem halka hitap eden eğlendirici boyutunun olması hem de Türkçe icra edilebilmesi Karagöz oynatıcılığının Türk-Müslüman kesimde de popüler hale gelmesine neden olmuştur. Ki yine Evliya Çelebi, 17. yüzyıl İstanbulu'ndaki Kör Hasan-zâde Mehemed Çelebi gibi ünlü Karagöz oynatıcılarından çokça bahseder.

Siyasallaşmış Karagöz ve yol ayrımı

Karagöz'ün toplum tabanına yayılması, popülerleşmesi ile 19. yüzyıl başlarında siyasal-kültürel hareketlenmelerle birlikte siyasallaşması ve muhalif bir sahne sanatı olarak re-organize olmasını incelemek ilginç sonuçlar verebilir.

Mizah, siyasal eleştirinin kendini en iyi ifade edebildiği alanlardan biri. Karagöz oynatıcılarının Sultan Abdülhamit döneminin istibdatına karşı, "hürriyet, eşitlik ve anayasa" taleplerini savunan sanatçılar olması, izleyenlerin de muhalif kitleler olması tesadüf olmasa gerek. Hem Yunanistan hem Türkiye'de daha sonraki yıllarda çıkan popüler mizah dergileri de "Karagöz" isimlerini aldı. Karagöz tiplemesi halk yığınlarını temsil eden bir "çarıklı diplomat, bir laf sokuşturma ustası" ama aynı zamanda

sağlam bir hayat felsefesine dayanması da bu tercihte rol oynadı kuşkusuz.

Yunan bağımsızlık savaşının başarı kazanması, Abdülhamit'e karşı birlikte mücadele eden Yunan ve Osmanlı Karagöz oynatıcılığında giderek belirgin bir farklılaşmaya yol açtı.

Halen Osmanlı tebaası olan Rum sanatçılar daha ılımlı ve popüler bir dil kullanmaya özen gösterirken, özgür Yunanistan'da ve Balkanlardaki Karagözcülerde ulusal özellikler ve Osmanlı eleştirisi ağır bastı. Türk-Müslüman Karagöz oynatıcıları ise Karagöz oyunlarındaki Rum, Ermeni, Yahudi, Arap, Arnavut tiplerini alaya alarak karşılık verdi.

Sonuç olarak; Karagöz, köklerini Bizans'tan, Selçuklu ve Osmanlı toplumsal hayatındaki çok kültürlülük ilişkilerinden alsa da, 19. yüzyılda yeniden popüler hale gelip toplumsallaşırken; 20. yüzyılın ilk çeyreğinde, Karagöz oyununun tipleri ve temaları, Yunan ve Türk Karagöz'ü olarak artık iki ayrı kol halinde ayrılmaya başladı. Tıpkı sosyal ve siyasal hayatta olduğu gibi...

Şimdi, "Karagöz oyunu kimin" diye sormaya gerek var mı?

"Karagöz mü oynatıyoruz kardeşim!" (Boş işlerle mi uğraşıyoruz, dalga mı geçiyoruz); "Karagöz oynatmak" (göz boyamak, dikkatleri dağıtmaya çalışmak) vb... gibi Türkçe deyimlerin hep olumsuz anlamlar içermesi tesadüf mü acaba!? 🍷

Ji Kurmanciyê

Ji Kurmanciyê zêde şêrîn niye
Welêkin xerîdarê çendîn niye

Eger min bidîta xerîdarek qet
Rewan dê me bikra bi teşbîhê şet

Kelamên di Kurdî bi nezm û wezin
Me bîna wucudê kitabê mezin

Ji tenzîmê Kurdî sual û cewab
Me bînane nezmê hezaran kitab

Welê îktîfa kir ji nezmê hemîn
Çi ku kes nihîn beje min aferîn

**Şêx Evidirehmanê Axtepî
(1854-1905)**

► Belkî jî stêrkên ku diçirisin ew in

FEWZÎ BÎLGE

Pişt dane hev û pişt li te şikandine hemû zemanan, di hemû zemanan de te dev ji bedewiyê berne-da, rû ji hîvê neguherand; ji çiyar, hîv û stêrkan... Belkî şoreşan pişt li te şikandibe û di binê wî rûyê melûl de çend şoreşên din jî veşartî ne; kî çi zane.

Kî çi zane; wê herî dawî hîv ji kê re bimîne, mirovahî û bedewî herî pir xwe li kê bigire. Hîv di tariyê de hiltê, di tariyê de çirûsk diçirisin û di tariyê de vêketine hemû agirê serhildêran.

Belkî Prometheus ji bo me agir ji yezdanan dizîbe; kî çi zane.

Tu nemaye, divê tu nema-be hîv di eniya şoreşa herî bedew de hilê û heyveron dewsa şopên hemû bedewî-hezan pêşî hemû mirovan bike; kî çi zane.

Kî çi zane; belkî metaforên alegoriya Platon a teyîsîna agirê şikeftan ên me bin. Belkî bi qasî Mewlana ji Şems hez dikir em ji erd û ezmanê xwe hez dikin. Belkî Victor Jara têlên gîtara xwe ji porê gulîsorên me çêkiribe; kî çi zane. Belkî çivîkên ku agir

dinukulînin û li Şingalê vêdixin em bin, em bin yên li du zemanê wenda.

Dûr an nêz, belkî prensîbên hunerê mohra xwe li dilê jiyane bide û bedewî wê bi rê ve bibe; hîv mîna di çardehê xwe de her dem bedew be.

Dibêjin yên di şoreşan de dimirin ên herî bedew in û belkî stêrkên li ezman diçirisin hûn bin.

Belkî ezmanê me êdî ne şînekî di şîne de, seranser ji rengê we be.

Kî dizane herî dawî wê hîv ji kê re bimîne. 🌙

Parlayan yıldızlar onlardır belki de...

FEWZÎ BÎLGE

Bir olmuş da sanki bütün zamanlar, belini bükmüş senin...

Güzellikten vazgeçmedin hiç bir zaman, aya yüz çevirmedin, dağlara, yıldızlara. Belki de beklediğin devrimlerdir belini bükmüş olan senin ve o boynu bükük duruşunun ardında kaç devrim daha saklıdır, kim bilir...

Ki, ayın en son kime kalacağını, insanlık ve güzelliğin en çok kime tutunacağını kim bilebilir?

Ay karanlıkta doğar, karanlıkta parlar kıvılcımlar ve karanlıklarda yanmıştır tüm isyancı ateşleri...

Belki Prometheus bizim için çalmıştır ateşi tanrılardan, kim bilir?

Ayın şavkının en güzel devrimin alınca vurmasına, mehtabın güzellikten yana olanların izlerini bütün insanlara sunmasına çok kalmamış olsa gerek...

Kim bilir, Platon'un mağara ateşinin parıldaması üzerinden yaptığı alegorinin metaforları bize aittir belki de...

Belki Mevlana'nın Sems'i sevdiği kadar biz de yerimizi ve göğümüzü seviyoruzdur...

Belki Victor Jara gitarının tellerini bizim edalı kızlarımızın saçlarından yapmıştır... Belki

ateşi gagalayan ve Şengal'de onu yakan bizizdir, bizizdir kayıp zamanların peşinden koşan...

Yakın zamanda ya da çok sonra belki, hayatın kalbine damgasını vuracak sanat ve sadece güzellikle sürecektir; ay dolunay haliyle hep güzel olacaktır.

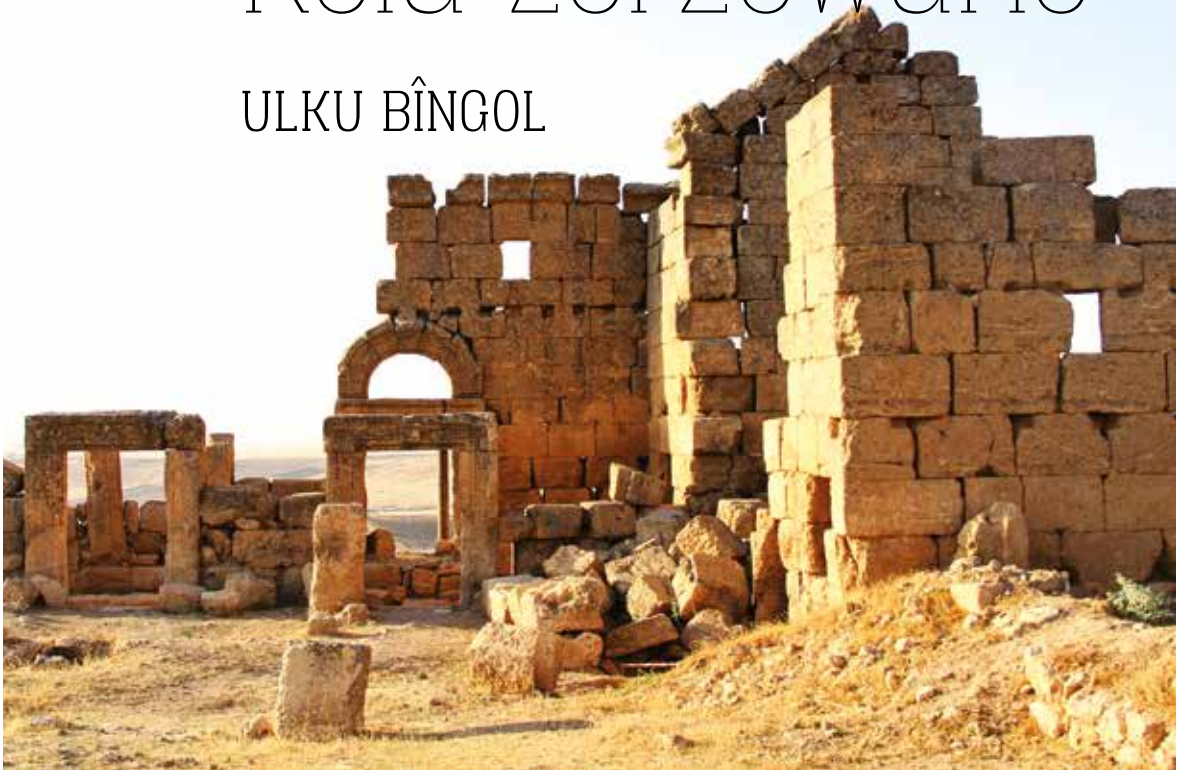
Devrimlerde ölenlerin en güzel oldukları söylenir ya, belki gökte parlayan yıldızlar onlardır.

Belki göğümüz artık yaşlı bir maviliğe değil de onların rengine bürünür boydan boya.

Ayın en son kime kalacağını kim bilir?

Hêsrên Kela Zerzewanê

ULKU BÎNGOL

Fotoğraf: Sertaç Kayar

Heta destê sibê, di şemala mûmê de belkî sed carî li ser kaxizên biçûk min navê xwe ji hev da alî:

Ar-gros... Ar-gros...

Ar-gros... Ar-gros...

Dema ku dapîra min navê min hildida wisa ji hev dida alî...

Wek aşîtek ketibe û mû ji erdê hilanibe, di hişê min de ji xeynê navê min ti tiştêk nemabû. Hişê min wek lewhayek ving û vala bû. Bi sedan kaxizên biçûk di vê Tabûla Rosayê de wek perperokan

û li ser wan perperokên spî: Ar-gros... Ar-gros... Ar-gros... Ar-gros...

Her tişt ji nişka ve qewimî. Nivê bajêr fêr nedikir bê bo çî û çima nivê din tê xerakirin! Bajêrî bi qasî rabirdû û dahatûya xwe biyaniyê vî zemanî bû jî...

Serê sibê keça min Silvayê xwe bêronî li dêriyê odeya min qeliband û go : Bavo divê em jî edî ji vê dojhê derkevin!

Ku negota rabe ez ê te bibim Kela Zerzewanê ew bedena min a ku di bin barê 98 salan de westiyayî û bi vî bajêrî re

şikiyayî û hilweşiyayî dê çawa kariba ji vê dojeha li ruyê erdê derketa...

Keça min ez xistim wesayîte û em çûn Kela Zerzewanê; kela ku lê welidîbûm, lê mezin bibûm û lê evîndar bibûm... Li sedsalekê, li Zerzewanê, li evînekî, li emrekî vegeyriyabûm û çavên min tije hêsir bûn...

***

Li gor gotina dapîra min "piştî ku li ruyê erdê bihostek cî nema ku em lê bistrin me ûrt û ocaxê xwe yên ku mabû anîbû li vê kela Zerzewanê

danîbû." Piştî hezar û dused û heftê û heşt salan şûn de zarokê pêşîn ê ku li vê kelê welidîbû ez bûm. Diya min digot "Lûsiya xwa te yeksalî bû, Vartanê birayê te sê salî bû em hatin ke" û digo "Piştî du salên me qediya, li vir tu welidî."

Kela Zerzewanê di navbera kelbajarê Amîda û kelbajarê Mêrdîna qedîm de bû. Keyserê Konstantinopolîsê dema ku ber bi rojhilat ve qêrriyabû û meşiyabû ev kel û kelbajar wek şopa hêrs û lingan li dû mabû. Di vê şîpê de gava wî ya dawîn piştî kelbajarê Mêrdînê kelbajarê Darayê bû. Ji deriyê başûrê Amîdayê dema ku mirov daketa di kêleka aşê avê re, di binê birca rojperestan re mirov xwe digihand perê çemê Tîgrisa pîroz û nav îrema baxçeyê hewselê û ji wir şûn de mirov dibû rêhêvalê Tîgrisê di rêya kela Zerzewanê de. Lê di nivê rê de Tîgris wek çavên wê nebirre wî çiyayê mazî biqelêşe, wek marekî berê xwe dida deştê û pišta xwe dida wan çiyayan. Rêwiyê rêya Zerzewanê piştî ji Tîgrisê biqetiya peyatî bi qasî danekî divê li wan best û baniyan bimeşiya; piştî wan best û baniyan ji nişka ve wek rêbirrekî rê birrîbe li deştê, çiyayên Mazî xuya dikir. Geliyekî kûr û bi vî geliyê kûr re şiverêyek dikişiya nava çiyayên Mazî û di devê vî geliyê de çiyayekî bilind wek textê mîran û li ser wî textê mîran kela Zerzewanê...

Kela Zerzewanê wek dinyayek biçûk û xweşik bû, têrî xwe û têrî hemû kesên ji ci warên xwe hecîrîbûn dikir.

Li ser wî textê mîran hezar û du sed mîtro beden bi kevirê zerê mermerî hatibû gerandin. Di nava vê bedenê de perestgehek rojperestan, dêrek veşartî di zinêr de hatibû kolandin û li navarasta kelehê dêrek duderî, xweşik û bi kevirên birrî û neqîşkirî hatibû bilindkirin. Ji xeynê van perestgehan du embarên avê yên mezin li bakurê rojhilat û pênce û çar sarincên avê li her derê Zerzewanê hatibûn kolan. Cebirxane û xanî û xanî... Vê bedena bi kevirê zerê mermerî hatibû lêkirin bi deh birc biçûk û bi du bircên mezin wek hîva devdas xweşik û bedew Kela Zerzewanê ji çav û dilên dexes diparast.

Mala me di navbera cebirxaneyê kelê û dêra mezin de bû. Di nava kela Zerzewanê de xaniyê herî mezin me ji xwe re xistibû mal... Ev mal bi pênc çaviyan bû. Xuyabû ku ev xanî di axirzemanekî de yê rêvebir an sersemerê kelê bû. Ji xeynê vî xaniyê, yê din bi sê, du an jî yek çaviyî bûn. Deriyê xaniyê me li wê dêra duderî dinihêrt. Deriyê her pênc çaviyên xaniyê me li hev vedibûn. Di çaviya eywana xênî de, li ser devê sarinca avê ya ku di hundir de bû kevirêkî bi qulp hebû. Me dîwarê vî xaniyê sersemerê pêşizeman ê kela Zerzewanê sîwax kiribû û bi max û hejikên mazî, me ban dabû ser xênî.

Ez pênc salî bûm bavê min ez, Lûsî û Vartan bi hev re birin li dibistana gundê ku pênc kilometreyan dûrê me bû, qeyda me lê çêkir. Ji xeynê rojê bi berf û boroz yê

zivistanê Pîra Herg her roj em bi peyatî dibirin dibistanê. Di wan rojê bi berf û boroz û xedar de em nedîçûn dibistanê. Dema em nêzî dibistanê dibûn dengê zarokên dibistanê dihatin me digotin: "Filehên Zerzewanê wa ne hatin! Neviyên Herga fileh wa ne hatin!" Piştî danê dibistanê xelas dibû Pîra Herg em digirt û dianî Zerzewanê. Me hema li mal bi lez û bez hinek xwarin dixist ber dilê xwe û em bihost bi bihost li kelê digeriyan û me dilîst. Êvaran jî piştî tarî diket erdê, me şîva xwe dixwar û me li mesele û çîrokên Pîra Herg guhdar dikir.

Heta neh deh saliya min em tenê li Zerzewanê bûn. Carna jî kesên firar û mahkûm dihatin çend rojan li kelê distrîn û lê dixistin diçûn.

Bavê min û diya min li kêleka embara avê pêşedînek bi hişkdîwarî ji bo mêşhingivên xwe çêkiribû. Payîzê bavê min hingivê ku derdixist bi du barên hêstirê dibir bajêr û zexîreya me ya bo zivistanê bar dikir û danî. Li jêrî kela Zerzewanê çend evleg zevî û çar sed mêmên tiriyên şerawî danîbûn. Ji xeynê van kar û baran bav û diya min bo ku ava kaniya ku pênc kilometreyan dûrê kelê bû dîsa bînin kelê du salan xebitîn. Coya avê ya ku di kêvir de hatibû kolandin û ji kaniyê dihat û xwe dida ser devê embara avê, xetimî bû. Ji embara avê heta serê kaniyê herduyan bi tevî û bêran kolan û paqij kirin ew coya avê. Wê sala ku me bişînin dibistanê ava kaniyê dîsa xistin coya avê

û anîn Zerzewanê. Wê şevê çiqas kêfa me hatibû. Diya min, bavê min, dapîra min û me ji kêfan heta derengê şevê av ji coya avê vexwar û li ser devê embara avê man. Şirrîna avê bû diket embarê û piştî embar tije biba wê tîa biketa pênce û çar sarincên avê.

Dapîra min her êvar di ronka-
yîya çirayê de behsa filitan-
dîna xwe ya ji geliyê Bilûrê
dikir. Navê me ji hev dida alî û
digo "Lû-sî, min nal berepaş li
simên hespan xist, bo ku em
şopa xwe wenda bikin û ji wî
geliyî bixelisin"

Digo "Var-tan, geliyê Bilûrê
geliyekî kûr û asê ye mirov ji
bo qencyê jî bi xwe re nabînê
ji dûr ve bê wir lê ji bo xera-
biyê ew çiya û geliyên kûr û
asê û bi xof dan bin lingên
xwe û hatin! Li wir dahla ku,
babistîna ku das lê neket
nema!"

Digo "Ar-gros, ew agirê
nerindiyê ji xeynê vê bihosta
Zerzewanê li her derê dinê
dişixule hê û wê heta roja
heşirê jî bişixule." Dema wisa
digo me bi xof wek têtikan
xwe dida bin per û baskên
Pîra Herg.

Loma dapîra min digo "Em ê
jî her sibê û her êvaran darçî-
rayên qencyê li wê dêra xwe
ya di zinê de hatiye kolan de
li pêş xaçê xwe vêxînin." Pîra
Herg her êvar û her sibe wek
rahîbek li pêş me, em jî li dû,
me darçîrayên xwe dibir li
dêra xwe ya biçûk dadanî û ji
duayên Pîra Herg re me digo
"Amen!" û em derdiketin.

Êvarek payîza paşîn bû.
Hîv spîron bû. Filîtê Mirtib

û malbata wî bi du hêstir û
hespekî barkirî ajotin nav kela
Zerzewanê. Dapîra min destê
xwe di serê min re da û go
"Ar-grosê min tu netirsî ez,
bav û diya te va ne diçin hela
kî ye ev mêvanê me." Min,
Lûsî û Vartan li ser lengerâ
dêrî hinekî bi tirs li yên me û
mevanên kelê dinihêrt.

Dengê dapîra min hat go:
"Êra Filît tu yî, xêr e te wek
firara vê şevê ajot nav vê
kele?"

Filît û malbata xwe buhar,
havin û payizan li dora gun-
dan kon vedigirtin û di şahî
û dawetên wan gundan de
bilûr û erbane lêdixistin. Di
herêma kela Zerzewanê de
Filîtê mirtib û malbata wî bi
nav deng bûn.

Filîtê mirtib bi dengê hêlî û
bi ken go: "Ez im, ez im. Ne-
tirsî Pîra Herg. Êra gundiyan
ez îsal nehewandim. Me jî
xwe li we girtin û em hatin."

Piştî van gotinan rih bi cu-
niyên me re hat û em jî ber
bi wan ve çûn. Me barê Filîtê
mirtib danî û me ew xistin
mêvanê xwe wê şevê. Fecra
sibê lêxist, me xwirîniya xwe
kir û me çû banek avêt ser
xaniyê kêleka mala me bo
Filîtê mirtib û malbata wî.
Reşadê lawê wî, xunava jina
wî û Xanzaya keça wî digotin
"Êra em ê jî êdî her zivistan
li vir bin. Bêminnet e, av û
beriya wî heye û Pîra Herg jî
li vir e!"

Wê zivistanê û çar zivistanên
din jî Filît û malbata xwe
hatin li Zerzewanê danîn.
Kela Zerzewanê li ber dilê
min şîrîntir bibû êdî bi hati-
na Xanzayê. Ax Xanza... Ax

Xanza... Xanza her ku dibişirî
gepên wê dibû du qevdên
beybûnên spî, lêvên wê wek
gulê dibişkivî, cotek kevok ji
çavên wê difirî.

Dapîra min digo "Xanza wek
guda berfê ye, mirov dibê
qey ne keça Filîtê mirtib e, ya
mîrê vê deştê ye"

Xanzaya mirtib piştî pênc
zivistanan hat û li Zerzewanê
ma êdî. Min dixwast demsal
her tim zivistan be û Xanza
sal duwanzde meh li kela
Zerzewanê be. Mala mirtiban
bi seknê xera dibû lê dilê min
buharê bi çûyîna Xanzayê.
Cara ewil min li dêra di bin
erdê de guşiyek ramûsan ji
dêliya lêvên Xanzayê qu-
raftibû. Li vir, li ciyê ku lê
welidîbûm, li kela Zerzewanê
Xanzaya mirtib çirûska evîne
pêxistibû di dilê min de û
zivistana sala şeşan nema
hatibû. Loma ez bi Lûsî û
Vartan re neçûm Moskovayê.
Mirov nikare dûr bikeve ji ciyê
ku agirê evîne bi dil dikeve.
Ez mam, ez mam li kelê heta
pênc zivistanan û şalûlê dilê
min bibû bengiyê Xanzaya
mirtib.

Lûsî û Vartan piştî zaningeh
xelas kirin, çûn Moskovayê
cem apê min yê ku em paşê
pê hesiyan ku ji geliyê Bilûrê
xelisibû û xwe avêtibû Mos-
kovayê. Min jî dermanxane-
yek li bajêr vekir û ez çûm
bajêr. Lê Pîra Herg, diya min
Marî û bavê min Mardo dest
ji kela Zerzewanê nekirin heta
koça xwe ya dawîn...

Dem ku dapîra min navê
min hildida, navê min ji hev
dida alî û digo: Ar-gros... Ar-
gros... Ar-gros...

teyr û tûr

► Çilferşik

Çûkek ji malbata mêşxwuran (muscidae) e. Navê xwe yê latîni ji xwezaparêzê Elman Otto Finsch girtiye; Oenanthe Finschii. Divê ez di serî de bibêjim ku sedema nivîsîna vê nivîsê ji ber navê wê yê kurdî. Ez ê qala wê bikim. Lê berî wê divê derheqê wê de hin agahyan bidim.

Dûvkutokekî belek e. Ser, pişt, bin zik û qismek teriya wî spehî; ling, nikul, bazik, serçav û gewrî û qismek teriya wê jî reş e. Piştî mêyan kesk û qehweyî ye, bin zikê wan

spehiyê girtî ye. Wekî din dişibite nêrê xwe.

Bejna wê bi qasî 14-16 cm, firehiya bazikên wê bi qasî 25-27 cm, giraniya wê 22-25 gram e.

Çil rojên zivistanê ne tê de gişê salê dihê dîtin. Li çiyayan, nav taht û keviran, di asta bilindiyê (rakim) ne pirr bilind ne jî pirr nizm de dijî.

Bi kêzikan, kurmikan û mûristanan xwedî dibe.

Hêlîna xwe di qulikên tahtan û li nav keviran çêdike. Di meha Nîsanê de qurp dikeve

4-6 hêkan dike, 12-13 rojan qurp dimîne.

Navê xwe yê Kurdî ji çil ferşikan digire. Ferşik; kevîrên biçûk û şayik in. Li gorî dihê qalê di zivistanê de dema çilê hişk dest pê dike ev çûk heman rojê çil heb ferşik dixê devê qula hêlîna xwe û heta ku çilê hişk biqede her roj yekî diavêje der. Dibêjin zivistanê dema ku ew çûk li derve hate dîtin hûn fêhm bikin ku çile qediyaye û zivistana nerm dest pê kiriye. Lewma jî navê vî çûkî weke "Çilferşik" hatiye danîn. 🍷

Bi valêzê sivik

Hîn nebe
divê tu hîn nebî
erê gulek gulek e
lê welatek ne welatek e

Guh nede boncika ku
ji paceyê teriya xwe li ba dike ji te re
û te dixapîne
dirûvê mayînê bi te nakeve

Tu dikarî kevçiyekî bibî bi xwe re
gulekê, dibe ku dilekî an mezelekî

Kevçiyek baştir e ji duduyan
têxe stûyê xwe wî
kevçiyek besî te ye
ji ber ku
ne hêsan e bi dest nanê germ

Dê şeker biherike ji tiliyên te
wek xemrevîniyê
wek dilxwaziyê
ger hat ew roj
roja te

Kevçiyek besî te ye
gulek
dibe ku dilek
an jî mezelek

► Eşitlik ve farklılık arasında Kürt siyaseti

BÜLENT KÜÇÜK

Kürt siyaseti 2000'lerin başlarında radikal bir dönüşüme gittiğini ilan ederek *var olan bir devletin başka bir devletle ikame edilmesinden ziyade, var olanın dönüşümünü hedefleyen yeni bir özgürleşme metodolojisi* ortaya koymuştu. HDP'de vücut bulan yeni nesil Kürt siyaseti, radikal sivil demokratik bir hayalin çerçevesini çizip başta Kürtler olmak üzere Türkiye'de kendini dışlanmış hisseden herkesi oraya çağırıyordu. Kürt siyasetinin

önerdiği 'demokratik özerklik' projesi, bir ideal olarak, iç içe geçmiş sosyal eşitsizliğin ve kültürel farklılığın aynı anda demokratik bir çözümünü hedefliyordu. Bu yeni projenin *demokrasi ayağı* sosyal eşitliği kapsayan zamana yayılmış bir toplumsal dönüşümü hedef alırken, *özerklik ayağı* ise siyasal/kültürel farklılığın tanınmasını, kurumların, toplumsal-kültürel grupların ve bireylerin öz-idaresini kapsıyordu. Yani, siyasi ve idari mekanizmaları ölçek

olarak küçülterek, hem gücün yerel birimlere devredilmesini hem de bu yerel birimlerdeki iktidar alanlarını yok sayılmış bütün seslere açarak, halkın siyasete doğrudan katılmasının önünü açmayı amaçlıyordu. Bu yeni siyaset 7 Haziran seçimlerinde onay almış, tabanını mekânsal, sınıfsal ve ideolojik olarak genişleterek demokratik siyasetin meşru bir siyasal öznesi ve Meclis'in de üçüncü büyük partisi haline gelmişti.

Yönetici seçkin sınıf ise mesaisinin önemli bir kısmını toplantılardan müteşekkil salon siyasetine ayırırken, kendini mekânsal ve sembolik olarak yoksul mahallelerden ayırtırmaya başlayarak onlarla gündelik bağını kopardı.

Peki, toplumsal tabanı bu kadar genişlemiş ve sokak eylemliliğinde bunca deneyim sahibi olan bir toplumsal hareketin, 2015 yazından bu yana bunca ölüm ve yıkım karşısında geniş çaplı bir sivil ve demokratik mücadele hattı ortaya koy(a)mamasını sosyolojik olarak nasıl açıklayabiliriz? Bu konuda ne tür yapısal ve zihinsel çıkmazlarla karşı karşıya kalındı? Burada zaten bilinen iki önemli noktayı tartışmaya açmak istiyorum. Bunlardan biri, Kürt toplumunun son yıllarda dönüşen sosyal yapısı ve bunun siyasi ve ideolojik etkilerine, diğeri ise Kürt hareketinin zihinsel ve örgütlenme yapısının çıkmazına dair eleştirel tespitler...

Eşitlik: İki farklı gelecek tahayyülü

Birincisi; Kürt nüfusunun son 25 yılda gittikçe kentlileşmesi sonucunda Kürt toplumunda gözlenen orta sınıflaşma ve bu yeni sınıfın siyasi beklentilerine dair tartışmadır. Özellikle son 15 yıl içinde, bir yandan AKP rejiminin finansal teşvik programları ve kamu ihaleleri ile *orta sınıflaştırma* projesi, diğeri yandan

da Kürt siyasetinin denetiminde olan (yüzden fazla) yerel yönetimlerin alt yapı ve kentsel dönüşüm projeleri yolu ile Kürt kentlerinde küçük ve orta ölçekli sermaye birikiminin artarak kısmen genişlediği görülüyordu. Bu orta sınıflaşma sürecine paralel olarak, 2000'lerin başından barış sürecinin sonuna kadar yerel yönetimlerde ve AB programlarıyla sivil toplumda gittikçe büyüyen yeni bir seçkin yönetici sınıfının ortaya çıktığı da bilinen bir durumdu. Bu yeni durum, Kürt hareketinin dayandığı toplumsal tabanın kentlileşerek, kendi içinde sınıfsal ve simgesel olarak çeşitlendiğinin bir işaretiydi. Büyüyen yeni orta sınıfın ve bu sınıfla ilişkide olan söz konusu yönetici insan sermayesinin Kürt siyasetine gittikçe daha fazla yön vermeye başladığı yapılan tespitlerin başında geliyordu. Buna karşın, savaşın ağır bedellerini ödeyen ve 1990'larda kırsal alanlardan zorunlu göçle kentlerin çeperine sürülen sayıca ezici çoğunluğu oluşturan Kürtlerin demokratik sivil siyasetin çeperine itilmiş olduğunun da altı çiziliyordu. Neticede, tabanın ezici çoğunluğunun kentlerin varoşlarında yaşayan "yoksullardan", yöneticilerinin ezici çoğunluğunun ise *eğitilmiş orta sınıftan* oluşan siyasi bir yapının ortaya çıktığını görüyoruz. Kürt toplumu kentlileştikçe, sivil hareket siyasi talepler ve kültürel kodlar bakımından görece *liberalleşti*, buna karşın kentli yoksul Kürtlerin sivil siyasetten dışlanmasına,

onlar adına konuşan ve karar veren yeni bir yönetici sınıfın ortaya çıkmasına alan açtı. Bu durum, Kürt coğrafyasında birbirine yabancı iki farklı ahlaki dünyanın, birbiriyle gerilimli bir ilişkisellik içinde şekillenen iki farklı toplumsal özneliğin ve onların siyasi beklentilerini ifade eden iki farklı gelecek tahayyülünün belirlediğinin bir işareti olarak görülebilir.

Bu iki toplumsal formasyonun siyasi temayüllerine gelince şunu görüyoruz: Özel sektörde, sivil toplumda ve siyasette konumlanmış bu yeni orta sınıf, siyasi temayül olarak Kürt kimliğinin tanınmasını, idari adem-i merkeziyetçiliği ve formel anayasal eşitliği öncelikli bir talep olarak ifade eden çok kültürcü bir tanınma siyasetine eğilim gösteriyordu. Buna karşın, Kürt hareketinin ana tabanı ve taşıyıcısı konumundaki kentli yoksul nüfus, çok kültürcü tanınmadan ve soyut-hukuki eşitlikten ziyade, toplumsal eşitsizliğin yapısal şartlarının dönüşümü ve kaynakların yeniden dağılımı noktasında inşa siyaseti diyebileceğimiz somut ve gündelik pratiklere dair beklentiler içindeydi. Ne var ki inşa siyasetinin gereği olan emsal ekonomik projeler ve sosyal mekanizmalar yerel yönetimleri de içeren sivil siyaset tarafından kadük bırakıldı ve siyaset simgesel ve hukuksal alana sıkıştırıldı. Toplum siyasallaştığı halde sivil yönetim toplumsallaştırılmadı. Böylece toplumun ezici çoğunluğunun maddi talepleri ve siyasi beklen-

tileri sivil siyasette karşılık bulamadı. Bölge nüfusunun ezici çoğunluğunu oluşturan yoksul Kürtler, ağırlıklı olarak sokak seferberliğinden müteşekkil sembolik siyaset alanına çağrıldı. Yönetici seçkin sınıf ise mesaisinin önemli bir kısmını toplantılardan müteşekkil salon siyasetine ayırırken, kendini mekânsal ve sembolik olarak yoksul mahallelerden ayırtmaya başlayarak onlarla gündelik bağını kopardı.

Bu bakımdan; 2015-2016 arasında kent mekânlarında güvenlik güçleriyle girilen çatışmalar bir "öz savunma mücadelesi" niteliği taşımasının ötesinde, gittikçe seçkinlerin tekeline giren Kürt siyasetinde kendini ifade edemeyen ve toplumsal hayatın dışına itilmiş olan yoksul gençlerin söz konusu orta sınıflaşmaya ve sivil siyasetin yoksul tabana doğru toplumsallaştırılmamasına verdikleri bir tepki olarak da yorumlanabilir. 2015 sonrasında meydana gelen çatışmalarda Diyarbakır gibi Kürt kentlerinin yoksul gettoları yerle bir edilirken, bu kentlerin orta sınıf mahalleleri bu sürecin dışında kaldı. Nihayetinde barışın da savaşın da asıl kaybedeni yoksul Kürtler oldu. Buna karşın, kendi içinde çeşitlilik arz eden *orta sınıf* dediğimiz maddi ve simgesel güç biriktirmiş toplumsal öznelliğin bu sürece seyirci kalması, sırf bencil, pasif veya korkak olduğu anlamına gelmez. Bu öznelliğin "demokratik özerklik" idealine ve bu ideale ulaşmak için kimi mücadele biçimlerine neden

rıza göstermediğini yapısal bir noktadan açıklamayı gerektirir.

Hayali özgürlük ve fiili denetim

Tartışmaya açmak istediğim "kamusal sır" niteliğindeki *ikinci nokta*, Kürt hareketinin zihinsel ve örgütlenme yapısına dair bir çıkmazına tekabül ediyor. Bilindiği üzere, HDP çatısı etrafında örgütlenmiş sivil siyasetin yanında, hareketin bir de kırsal ve kentsel alanlarda örgütlü askeri ve siyasi mekanizmaları var. Bu yapının, hem sivil siyasetin kuramsal çerçevesini belirlediği hem de sivil kurumların pratik gündelik idaresini, yerel yöneticilerle birlikte -bu alana yerleştirdiği çeşitli "aracı" kadrolarla- yönlendirmeye çalıştığı biliniyordu. Burada maddi ve kültürel sermaye biriktirmiş kesimlerle temas halindeki sivil yerel yönetici sınıf ile "atanmış" aracı kadrolar arasında çetrefilli ikili bir idari yapının ortaya çıktığını söyleyebiliriz: Gittikçe liberalleşen kentli nüfusun değişen kültürel ve estetik anlayış yapısı ile kent hayatının karmaşık sosyal ilişkilerine yabancı ve *demokratik özerklik* fikrini tekdüze bir söylemsel şablona, sihirli bir reçeteye indirgeyen ara kadroların moral kodu arasındaki aşılması zor zihinsel mesafe... Bu durum, Kürt siyasetinde stratejik meselelerdeki karar alma süreçlerinin vaat edildiği gibi toplumsallaşmasının farklı bir yönüne işaret etmektedir. Sadece yoksul Kürtlerin değil, mücadelenin

amaç ve yöntemlerinin belirlenmesinde orta sınıf Kürtlerin de beklentileri ve itirazları kaale alınmayarak siyasetin dışına itildiğini görüyoruz.

Daha açık ifade edersek; yeni orta sınıfa mensup mahalli yöneticilerin ve küçük ve orta ölçekli müteşebbislerin, demokratik siyaset alanının ve mücadele araçlarının "atanmış" kadrolarca denetlenmesini temel bir sorun olarak anladığını, bu durumu bir tür anti-demokratik bir vesayet rejiminin mimik edilmesi olarak değerlendirdiklerini görüyoruz. Bu "gölge" iradenin, kentlileşerek çeşitlenen zihinsel temayüllere ve bireyselleşen taleplere -ne sanatsal ve kültürel alanda ne de siyasal hayatta- alan bırakmadığı, çetrefilli kent hayatının gündelik pratiklerini ezber edilmiş dar bir kalıba sokmaya çalıştığı, gittikçe büyüyen ve beklentileri çeşitlenen kültürel sermaye biriktirmiş kentli nüfusu siyasetin çeperine ittiğine dair eleştirinin toplumsal bir karşılığı var. Dolayısıyla, orta sınıf maddi ve simgesel olarak güçlendikçe, sivil toplumdaki demokratik kurumların devletten olduğu kadar, *gayri-sivil* iradeden de özerkleşmesi ve bireysel ve kurumsal özerkliğin sağlanmasına dair beklentilerin bir karşılık bulmadığını görüyoruz. (S. Demirtaş'ın eş başkanlıktan el çektilmesi bu müdahalenin son örneği). Bu yapısal ikiliğin gündelik siyasette (mesela milletvekili aday ve mahalli yönetici belirleme süreçlerinde), farklı ve trajik izdüşümlerine de rastlamak mümkün: Sivil alanın yerel yönetici sınıfı

içindeki çeşitli klikler arası sürtüşmelerin parçası haline gelen "atanmış" kadrolar, zamanla ilişkide oldukları kimi yerel yöneticilerle ittifak kurarak, çeşitlenmiş toplumsal beklenti ve temayüller hakkında tek taraflı ürettikleri bilgiler üzerinden hayali bir toplumsal gerçeklik icat edebilmekte, sonra da tabanın çeşitlenmiş beklentilerini es geçen bu hayali gerçeklik üzerine siyasi stratejiler ve mücadele biçimleri belirlenmesinin önünü açabilmektedirler.

Sonuç: Gelmeyen Gelecek!

Yukarıda iki yapısal meseleye dair tarif ettiğim gözlemlerimi analitik olarak ifade etmek gerekirse şöyle bir sosyolojik manzara ile karşılarız: Kürt siyasetinin orta sınıfların bireyselleşen özgürlük (özerklik talebi) talebi ile yoksul Kürtlerin fiili eşitlik (demokrasi talebi) arasında sıkıştığını ve

böylece *demokrasi* vaadi ile gittikçe çeşitlenen farklılığın *fiili denetimi* arasında derin bir çatlak meydana geldiğini görüyoruz. Dolayısıyla, Kürt siyasetinin çift yönlü yapısal bir handikapla karşı karşıya kaldığını ve her iki toplumsal kesimin de farklı biçimlerde siyasetin dışına veya çeperine itildiklerini söyleyebiliriz. Siyasal rejimin, Kürt siyasetine içkin olan, eşitlik ve özgürlük talepleri etrafında kümelenen farklı toplumsal tabakalar arasındaki gerilimi derinleştirmek ve orta sınıflaşan sivil siyasetle yoksul kesimlerin radikalleşen taleplerini birbirine çarpıştırmak suretiyle, İlgin Erdem'in ifadesiyle, ikisini birden boşa çıkardığını eklemek gerek.

Benim sorduğum soru ise şu: Ana akım Kürt siyaseti eşit olmak ve farklı kalmak için bir mücadele verip yeni bir ahlaki ve demokratik toplum

vaadinde bulunurken, kendi tabanında birbirinden farklılaşarak yükselen eşitlik-farklılık/özerklik taleplerini nasıl karşılayacak, bu iki beklenti arasında açılan mesafeyi nasıl kapatacak ve bu derinleşen toplumsal yarılmayı aşarak demokratik ve özgürlükçü siyasal bir bedeni nasıl inşa edecek? Yani, demokrasi mücadelesi veren bir hareketin bizatihi kendisi kendi idari mekanizmalarını ve sivil kurumlarını demokratikleştirerek siyaseti nasıl toplumsallaştıracak? Dahası, eğer simgesel ve fiziksel şiddet tekeli elinde bulunduran bir rejim, her ihtiyaç duyduğunda askeri bir idareye geri dönüp inşa edilmiş bütün demokratik sivil kurumları kısa sürede bertaraf edebiliyorsa, gelecekte eşitlik ve özgürlük ideali 'devlete rağmen' nerede ve nasıl inşa edilecek ve inşa edilen demokratik kurumlar ve alanlar tekrar gasp edilmekten nasıl korunacak?..

► Sadece yoksulluk mudur dengbejin kaderi?

HACI BIŞKİN

“Tarlabaşı'nda oturan Cizreli arkadaşların evindeyim bir akşam üstü. Henüz yemek bile yemedim televizyon karşısına geçtik. Cizre'yle ilgili geçen son dakika bir haberde kilitlendi her şey: "Cizre'de tank atışı: İki genç daha yaşamını yitirdi..." Hayatını yitirenlerden biri 24 yaşındaki Murat Egül'dü. Murat'ın kılamlarından sonra yaşanan o derin sessizlik çöktü eve... İşçi elbiselerinin iki gün boyunca hiç değiştirilmediği o evde herkes birbirine küsmüştü sanki.

Dengbej dediğimizde, hayata dair yaşadıklarını biriktirmiş, yaşça da epey yol almış kişiler gelir aklımıza. Ama bu kalıba pek de uymayan bir dengbej vardı Cizre'de. İsmi Murat... Henüz 24 yaşındaydı. Babası Seyit Fadıl'ın dengbejliğini bilmeyen yoktu; Murat da babasını örnek almıştı belli ki. Seyit Fadıl'ın dengbejliği, acı izler bırakmış o tarihsel 'kader'e karşı bir çılgınlık sanki. Henüz çocukken babasından öğrenmeye başlayan Murat da halkının çılgınlığını haykıracaktı büyüyünce...

Mesele 'tahsil' olunca konuşmaz, sadece konuşulanları dinlerdi Murat... Ona göre liseyi bitirmek, üniversiteye gitmek için zengin olmak gerekirdi. "Konservatuar için mülakata girebilsem..." demişti de olmamıştı; hasta

babasını, bakması gereken ailesini ve sevdiği kadını terk edemezdi. Üniversiteli arkadaşlarına gıpta ile bakardı. Bir gün Dicle kenarında otururken yanındaki üniversite öğrencisi arkadaşlarına, "siz sınıf mücadelesi için neler yaptığınızı anlatın ki ben de sınıf mücadelesine güç katacak kılamlar okuyayım size. Okulu bitirdiğiniz zaman da boş gelmeyin, halkınızı da düşünün..." demişti. Çünkü üniversite eğitimini alanlar hep en ön sıralarda yer almalı, korkmamalı ve toplumsal değişim ve dönüşümün öncüsü olmalıydılar Murat'a göre...

Sesi Botan kokuyordu...

Kılamlarında köyleri yakılan insanları, beylik sistemini, Mem û Zin için yakılan ağıt-

ları dile getirmek, olmazsa olmazıydı Murat'ın. Dengbeçlik sadece çıplak sestir. Yoksulluk, dengbeçlerin kaderiydi yani. Cizre'de yaşamayı, ne babası ne de kendisi dengbeç olamayacaktı mesela. Acı çektikçe sözler daha da anlamlı oluyordu Murat için. Sadece bu yüzden bile, Cizre'de yaşıyorsan dengbeç olabilirdin!

Babası hiç düşmedi Murat'ın aklından... "Seyit Fadil çok acı çekti" deyip duruyordu. Bir oğlunu Dicle Nehri'nde kaybetmişti; Murat ise abisini, bir dostunu... Artık acı çekmemeliydi Seyit Fadil. Murat da çalışıp babasına yardım ettikten sonra İstanbul'a gelmeyi düşünüyordu. "Hele söyle, İstiklal Caddesi her zaman kalabalık mı olur? Oradan yürüyerek denize gidip vapurları izleyebilir miyiz?" diye sorarken, İstanbul'dan gelen arkadaşlarından şöyle bir yanıt almıştı: "Ne zaman kılâm okuyacaksın bize? Ona

▲ Dengbeç Seyit Fadil

göre bakarız, belki seni götürürüz, görürsün..."

Yine bir akşam yakıldığı ağıtlarla herkesi "uyuşturdu" Murat. Uzun havaları soluksuzdu. Sesi Botan kokuyordu sanki. Yorulduğunu söylediğinde, odada bulunan yedi kişiyle birlikte, yaklaşık beş dakika kimseden çıkmadı. Sadece biri fısıldar gibi konuştu: "Geç oldu, kalkalım..."

Murat'la yaz tatilinde birlikte İstanbul'a gideceğimiz konusunda kavilleşerek ayrıldık. Bir hafta sonra pastanede çalışmaya başladı. Babası için biraz para biriktirip yol parasını da kazandıktan sonra bu işi bırakacaktı. Üç ay boyunca kendisiyle telefonlaştık. Son konuşmamızda bir hafta sonra İstanbul'a geleceğini söylemişti. Bunun tatlı telaşını yaşarken, bir anda sokağa çıkma yasağı ilan edilmişti Cizre'de...

▲ Dengbeç Murat Egül

İşçi evine düşen haber...

İstanbul'da inşaatlarda çalışan birkaç Cizreli genç, akşamları Tarlabası'nda kaldıkları eve dönerken daha üstlerindeki işçi elbiselerini değiştirmeden televizyon karşısına geçiyorlardı. Murat'ın neredeyse bütün arkadaşları burada inşaat işçisiydi. Yasaklardan dolayı ailelerine telefonla dahi ulaşamıyorlardı. Tek bilgi kaynakları akşam ana haberleriydi.

Tarlabaşı'nda oturan Cizreli arkadaşların evindeyim bir akşam üstü. Henüz yemek bile yemeden televizyon karşısına geçtik. Cizre'yle ilgili geçen son dakika bir haberde kilitlendi her şey: "Cizre'de tank atışı: İki genç daha yaşamını yitirdi..."

Hayatını yitirenlerden biri 24 yaşındaki Murat Egül'dü. Dışarıdan sipariş edilen yemekler tezgahta beklerken, Murat'ın kılımlarından sonra yaşanan o derin sessizlik çöktü eve... İşçi elbiselerinin iki gün boyunca hiç değiştirilmediği o evde herkes birbirine küsmüştü sanki.

Seyit Fadıl, oğlunu doğduğu topraklara, Cizre'ye gömmek için çok uğraştı, olmadı. Şırnak'ta toprağa verildi Murat, sessizce... Seyit Fadıl, iki oğlunun acısıyla dengbejliğe devam etti. Murat için de ağıtlar yakıyordu artık. Hastalığı daha bir kuşattı onu ama. Yatağından kalkamaz hale geldiğinde de gözleri hep oğlunu aradı.

Murat için artık ağıt yakabilecek tek kişi olan Seyit Fadıl'ın, iki yıl boyunca oğluyla çarpan yüreği daha fazla dayanamadı. Geçen ay hayatını kaybeden dengbej Fadıl da tıpkı oğlu Murat gibi dengbejliği öksüz bırakıp gitti...

Murat ve Seyit Fadıl'ın ardından, sefalet içinde geçen dengbejlerin hayat hikâyesine bir de böylesi bir 'gerçeklik' eklendi. Murat ve baba Fadıl'ın 'deng'i kulaklarımızda çınlamaya devam ederken, 'bej'liği de kılımlara hep anlam ve biçimini verecek... 🌱

Nexşeya spî

Li hêlekê pûk li hêlekê pepûk li hêlekê pûkepûk

Law li dû zayîna temenê xwe

Dê li dû temenê lawê xwe

Bav li dû keziya mala xwe

Gund spî, sînor spî, çiya spî

Law êş berf kir çok bi çok

Dê êş teşî kir gilok gilok

Bav êş kûvî kir qijok qijok

Hesp spî, rêç spî , aso spî

Law hêvî dersînor kir qasî rojnivîska pezkovî

Dê hêvî bersînor kir qasî çiyakî heft-qatî

Bav hêvî sînor kir qasî hewşeke dar-girtî

Dar spî, çûk spî, mizgîn spî

Law ziman nexşand bi ferhengeke dûr-gerayî

Dê ziman neqîşand bi sûreteki pexşanî

Bav ziman seqand bi tizbiyeke sund-xwarî

Por spî, sûret spî, xwezî spî

Law mirin kedî kir bi dengê bêdengiyê

Dê mirin xwedî kir bi kilê bûkanîyê

Bav mirin bi nav kir bi qedrê xwazgîniyê

Xêlî spî, xwelî spî, welat spî

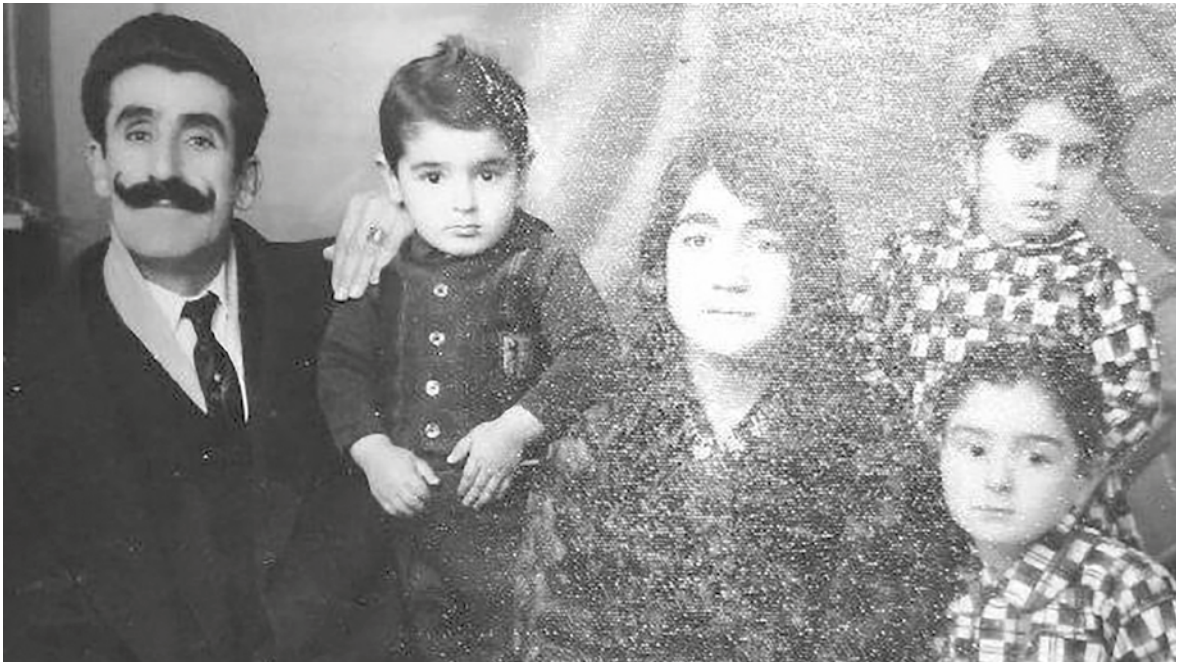
Nebez Rêbiwar

Dengbêjê Mêrxasiyê:

Cemîl Bafawî

ZEYNEB YAŞ

“ Ez bi naskirina wî û hunera wî pê bawer im ku ew saxbûya û bibûya şahidê serpêhatiya rewşa vê dema kurdan wê bi sedan klam û stranên mêrxasî yên wekî Seyîdxanê Kerr bavêtana ser egîd û lehengên welatê xwe.

H unermendê navdar Cemîl Emîn Bafawî, ku naskirî ye bi navê Cemîl Bafawî, di sala 1931ê de li gundê Bafawa Omeriya Mêrdînê çavên xwe li jiyane vekirîye. Malbata wî li deverê wekî binemala “Mala Imer” dihate nasîn. Gava temenê Cemîl dibe 7 salî, bavê wî Emîn ji ber xisûmetekê xwînî dibe, 12 sal ceza lê tê birîn û wî dixin hefsê. Cemîl, diya xwe û xuşka xwe

berê xwe didin gundê Elfanê ku malxalên wî lê ne. Cemîl, zarokatiya xwe li gundê Elfanê derbas dike. Di 16 saliya wî de bavê wî di hefsê de dimire. Hê di temenê zarokatiya wî de berpirsî-yariya malbatê di stûyê wî de dimîne. Piştî mirina bavê xwe ji bo leşkeriyê neke diçe binxetê, gundê Qermanê, ji wir jî diçin bajarê Dirbêsiyê. Di sala 1969an de jî berê xwe

dide Helebê û li wir bi malbatî cîwar dibe.

Gava Cemîl li gundê Elfanê ye, li gund dengbêjê naskirî Nehmetê Elfanî dijî. Cemîl, daxbarê deng û stranên wî ye, jê hînî gelek klam û stranên bav û kalan dibe û dest bi dengbêjîyê dike. Cemîl, ji ber zarê xwe yê xweş û helwesta xwe ya hunerhez, dostanî û welatperwerî di dilê gelek kesan de ciyê xwe çêdike. Stranên wî bêtir li ser rewş û serpêhatiya kurdan in, niştimanî ne.

Wî di demek kurt de li devera Cizîrê nav û deng da. Ew li Dirbêsiyê tembûrvan Necîmê Omerî nas dike. Bi hevûdû re gelek şevbêrk, civat û ahegan digerin.

Di sala 1959an de ji bo xweşkirina rewşa jiyana xwe ji Dirbêsiyê berê xwe dide bajarê Helebê. Dengbêj Cemîl Bafawî diçe ku derê hunera xwe jî bi xwe re dibe, ji ber wê çendê jî demildest li derdora wî gelek dost û heval peyda dibin. Ew li Helebê tembûrvanê mezin Se'îdko(Seîdê Bêrtî) nas dike. Gava bi hev re li dîwanê rûdinin wek ku dengê Cemîl Bafawî û tembûra Se'îdko ji hev re çêbûne. Ev her du hunermend li Helebê bi hev re gelek bi nav û deng dibin. Hunera dengbêjî û muzîka kurdî geş dikin li nav kurdên Helebê û dewrûberê deverên kurdan. Ev her du hunermend bi hev re gelek stranên berketî pêşkeş dikin.

Navên hin stranên wî yên ku li gelek aheng û dîwanan sit-

“ Ez bi naskirina wî û hunera wî pê bawer im ku ew saxbûya û bibûya şahidê serpêhatiya rewşa vê dema kurdan wê bi sedan klam û stranên mêrxasî yên wekî Seyîdxanê Kerr bavêtana ser egîd û lehengên welatê xwe.

rayî wiha ne; Bi Xaltî, Axawo, Silêman û Emîna, Seyîdxan Kerr, Delîlê Lê, Ribato, Mala Hamo, Bedrixanê, Cebelî, Mala Min, Heso, 'Elo û Seyrê, Mîr Mehmûd, Osman Xwarzê... Cemîlê Bafawî dest pê dike û van stranên navborî û gelek stranên xwe yên din ku digotin, ji sala 1964an pêve li Helebê li ser plak, şerît û kasetan tomar dike. Bi van şerît û kasetan nav û dengê wî li seranserî Kurdistanê berbelav dibe.

Hunera Cemîlê Bafawî ne bi tenê ew bû ku dengbêjî dikir, ew berî her tiştî hilgirê mîrateya gotin, serpêhatî, çîrok, dîrok û nasnameya xwe ya niştimanî bû ku di nav bajarek 'ereban de karê veguhastinê bi awayeke hunerî pêk tanî. Wî bi hezaran şerît, kaset, belge û bîranînên hunermendên kurd ên navdar li mala xwe arşîv dikir û diparast. Min tişta li ser dîmenekî dî, demançe li kêleka wî bû û wî behsa mîrateya hezkirina xwe ji arşîva berhevkirî re dikir ku wî ev mîrate wekî canê xwe diparast û dixwest nifşên nû vê çandê nas bikin. Lê mixabin, ev mîrateya

arşîva wî di şerê Suriyê de, di sala 2011ê de dema bajarê Helebê hate bombebaran-kirin, tevî mala wî tarûmar dibe. Bi gelek zor û zehmetî zarokên wî jî vê karesatê xilas dibin û terkeseerî dinyayê dibin.

Hunermend Cemîl Bafawî, di sala 2005an de, li bajarê Helebê diçe ser dilovaniya xwe. Li ser daxwaziya wî termê wî li bajarê Afirînê, li goristana Hennan dispêrin axê. Cemil Bafawî, heta mir jî bi hisreta axa bav û kalan bû. Ji ber vê yekê dixwest ku gora wî li bajarê kurdan be.

Ez bi naskirina wî û hunera wî pê bawer im ku ew saxbûya û bibûya şahidê serpêhatiya rewşa vê dema kurdan wê bi sedan klam û stranên mêrxasî yên wekî Seyîdxanê Kerr bavêtana ser egîd û lehengên welatê xwe.

Hunermendê navdar Cemîl Bafawî, ji klam û stranên bav û kalan û ji yên ku wî bixwe afirandî arşîvek dewlemend ji samanê muzîk, kultur û kelepûra kurdan re hiştine. 🌙

Jêder:

Kurê wî, Ajo Emîn.

Engin Budak, "Cemîlê Bafawî", (<http://www.kurdistan-post.eu/ku/cemile-bafawi-engin-budak>), 28.01.2013

"Dengbêj Cemîl Emîn Bafawî çû rehmetê", HYPERLINK "<http://www.amude.net/print.php?newsId=1345&news-Language=Kurdi>"<http://www.amude.net/>

▲ Ahura Mazda rölyefi, Persepolis

▶ Anadolu-Mezopotamya hattında tanrılar divanı*

JOHANNES SALTZWEDEL

Tanrı arayıcıları, daha İlk Çağ'da, çeşitli öngörüler arasından istedikleri ruhani düşünceleri seçebiliyorlardı. Eski Hıristiyanlar, yalnız Yahudilik'le ve geleneksel ilâhî inançlarla rekabet etmiyorlar, aynı zamanda yepyeni

tapma-tapınma kültürleriyle rekabet ediyorlardı.

Markionizm

Küçük Asya'da doğan **Markion**'un, deniz ticaretiyle uğraştığı tahmin ediliyor. Roma'da

yaşıyordu. Önceden kiliseye büyük bağışlarda bulunmuş fakat bağışladığı paraları kilise sonradan kendisine iade etmişti. Çünkü **Markion**, kendisini dogmatik ve eksantrik bir kişi olarak halka tanıtıyor ve halk da onu öyle tanıyor-

* Almanca aslı "Seelenfänger" (Ruh Avcıları-Takipçileri) adıyla yayımlanan yazının içeriğine uygun olarak yayımladığımız yazı için bkz. **Spiegel Geschichte**, 6/2017.

du. O, eski kutsal metinlerin Hıristiyanlar'ın vahiyleriyle uyuşmadığına inanıyordu.

Yaratıcı Tanrı, Evangelistler'in gök tanrısı İsa, Genesis'e en fazla bir el kadar uzaktaydı. İsa'nın herşeyden önce dış görünüşü insana benziyordu. Tanrı'nın insanlık donunda dünyaya geldiğine inanılıyordu. Fakat etten, kemikten oluşmadığına ve ölüp dirildiğine inanılıyordu. **Markion**, Lukas metinlerine dayanarak kendi teolojisini, İncil'ini oluşturmuştu.

Roma Kilisesi, **Markion**'la birlikte 144 kişinin düşüncelerini 4'üncü yüzyıla kadar taşımıştı. Kilise babaları, "Rafizilik" olarak nitelendirdikleri bu ilk karşı çıkışları yazıya da dökmüşlerdir. Açıkçası, bu felsefi görüşler 4'üncü yüzyıla kadar Küçük Asya'da kabul görmüş ve tutulmuştur. Daha sonra **Markion** öğretisinin izleri burada da kaybolmuştur.

Mitraizm

Frigya kasklı bir ilahî kahraman, beyaz bir boğa öldürür. Roma İmparatorluğu döneminde birçok paralı asker, vilayet sakinleri toplanır, **Mitra**'nın gizem dolu resmi önünde saygıyla eğilir ve yeraltı meskenlerinde dini ritüellerini yerine getirirlerdi. Bu öğretinin yazılı kitabı olmadığı için, öğretiye inanan sırdaş insanlar yalnız sembollerini tanıyorlardı. Hatta bu tapma-tapınma kültü mensuplarının, eski Pers Tanrısı **Mitra**'ya tam olarak inanıp, inanmadıkları da tartışmalıdır. Belki kendini dine adayan kurnaz bir Romalı'nın öncülü-

ğünde, çeşitli gizli dinlere ait öğeleri birleştirerek dünyevi bir din oluşmasına hizmet etmişlerdir.

Böylece, yüzlerce gizli-yeraltı kutsal ibadet yerleri varolmaya devam etmiştir. Zaman zaman **Mitra**'ya olan saygı, inanç ve bağlılık, Hıristiyanlığa karşı büyük bir rekabet oluşturmuştur. Yalnız erkeklerin alındığı bu öğretiye, diğer inançlara mensup toplum katmanları alınmıyordu.

4'üncü yüzyılın akışı içinde **Mitraizm** öğretisi yavaş yavaş kaybolmaya başlamıştır.

Zerdüştilik-Zoroastrizm

İlk tanınmış Monoteist inanç olan bu öğretiye inananlar, günümüzde de varlığını devam ettirmektedir. İsa'dan 500 yıl önce ortaya çıkan ve **Zerdüş**'ün yaydığı (*Yunanca Zoroastr, Latince Zarathustra*) bu öğreti, Hindistan'da Persler'in tecrit edilmesinden ve İslam'ın yayılmasından sonra Batı İran'da varlığını gizli olarak sürdürebilmiştir. İslamın baskılarına rağmen **Zerdüştilik**, bu bölgede yayılmaya devam ediyordu. "İyi" ile "kötü" arasında büyük bir mücadele başlamıştı. Ana sembolü ise arındırıcı ateşti.

Ortadoğu'nun uzak bölgelerine kadar yayılan kadim öğreti Zerdüştilik, semavi dinlerin ağır baskıları karşısında yüzyıllar sonra kendini kutsal sembollerle var etmeye çalışmıştır. Bu kutsal semboller muaşeret kuralları, cenaze ritüelleri, ibadet yöntemleri üzerinde yoğunlaşmıştı.

Pers Sasanileri, İsa'dan sonra 3'üncü yüzyıldan 7'nci yüzyıla kadar hükümlerini sürdürmüşlerdi. Bunlar, eski Pers inançlarını yaymaya devam ediyor ve Roma inançlarının ortadan kaldırılmasını istiyorlardı. Öğretinin, rejimlerinin temelini oluşturmasını sağlamışlardı.

Zerdüştiler, bundan sonra geleneksel sözlü inançlarını, **Persler**'in kimi kutsal metinleriyle birlikte kendilerinin icad ettikleri bir yazıyla, kutsal kitapları Avesta'da toplamışlardı.

Avesta'nın, Zerdüştiler'e büyük yardımı olmuştur daha sonra. Çünkü İslam istilacıları, bu dini en azından kitabî bir din olarak kabul etmişlerdir.

Manihaizm-Manicilik

Mani'nin MS. Nisan 216'da Bağdat'a yakın bir yerde doğduğu tahmin ediliyor. 276 veya 277 yılında da tutuklu bulunduğu İran'ın Gundişapur şehrinde hayatını kaybediyor.

Kendini peygamber ilan eden **Mani** hakkında fazla bilgiye sahip değiliz. Bu nedenle, onun kuramcısı olduğu Manihaizm de çok az tanınmaktadır. **Manihaizm** karışık bir sistem. Zerdüştiliğin, Hıristiyanlığın, Budizmin öğretilerinin birleştirilmesiyle kurulan bu öğreti; aydınlık ile karanlık arasındaki kozmik mücadele üzerine kurgulanır. Öğretide, temizlik ögesi önemli yer tutar. Hatta evlenmek bile yasaklanmak istenmiştir. Özellikle dindar önderler,

▲ Mazdek'in öldürülmesi, Şehname

dinin gidişatına karar veriyorlardı.

Mani, Mezopotamya'dan Ermenistan'a kadar vaaz vererek öğretisini yaymaya çalışmış ve teolojisini yedi kitapta toplamıştır. Çok kısa zamanda büyük bir taraftar topluluğu kazanmıştır. Öyle ki, öğretisi Güney Avrupa'dan Çin'e kadar yayılmıştır.

Mani'nin havarisi **Psattig**, 280 yılında Roma'ya ayak basarak öğretisini yayar ve 312 yılında artık Roma'da **Mani** yandaşlarına ait bir manastır vardır. Ancak, çok şiddetli baskılardan sonra, takriben 400 yılının ortalarında öğretinin etkisi giderek kaybolur. Buna karşın, Batı Çin'de öğretisi 14. yüzyıla kadar varlığını sürdürür.

Mazdekizm-Mazdekçilik

Rafiziler'e karşı yalnızca Hıristiyan kilisesi mücadele

etmedi; aynı zamanda Sasani İmparatorluğu'nun resmi dini olan **Zoroastrizm** de öğretilerini yaymaya çalışan **Rafiziler'e** karşı mücadele etmişti.

O dönemde, büyük hükümdar **I. Kavad** da (ki 531 yılında ölmüştür) kendini bir **Mazdekçi** olarak tanımlamış ve maldan-mülkten vazgeçmeye söz vererek, bir "komünist" düzenin yürütülmesini istemişti. Daha sonra, kadınlarla erkeklerin eşit olduğunu ilan etmişti. Kesin olmayan bilgilere göre, çeşitli dinsel öğretilerden esinlenmiş ve Sasani İmparatorluğu'nda, **Thomas Müntzer** örneğinde olduğu gibi, sosyal gerginlikleri din otoritesiyle reforme etmeye çalışmıştır.

Bu tutumuyla açıktır ki o, zenginleri, soyluları ve Sarayı karşısına almıştı. Bu nedenle de öğretisini ve reformlarını bütünüyle hayata geçirememiş ve 530 yılından itibaren

Mazdekçiler şiddetli baskılara ve zulme uğramışlardı.

Neoplatonizm-Yeni Platonculuk

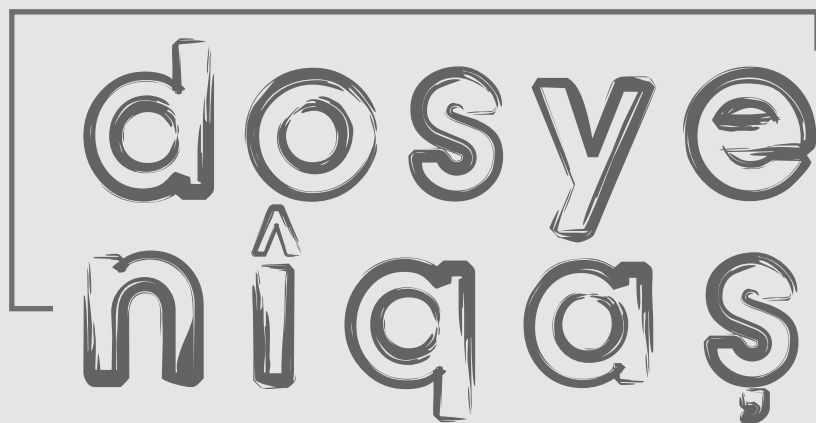
Akdeniz çevresindeki ülkeler kesinlikle İsa'ya saygı duymuyorlardı. Yalnızca Olymp'ten (Olimpik) gelen Yunan-Roma tanrılarına ve Mısır, Serapis, Babil ile diğer yörelerden katılan tanrılara saygı gösteriyorlardı. Her şeyden önce bu toplulukların entellektüelleri, bu yolda mücadele edip, bedelini hayatlarıyla ödeyenlere saygı duymuyorlardı.

Entellektüeller, felsefi yollarla ve mümkün olduğunca akılcı yöntemlerle bir dünya görüşü bulmaya çalışıyorlardı. Böylelikle, rasyonel ve akılcı yollarla varlıklarını devam ettirebileceklerine inanıyorlardı.

Platon'un (MÖ 427-347) oldukça etkili olan fikirleri, öğretisi ve geleneği; kendisinin düşünce babası **Aristo'dan** (MÖ 384-322) geliyordu. Bu gelenek çerçevesinde fikirleri yüzyıllarca etkili olmuştu.

Mısır kökenli olduğu sanılan **Platon'un**; iyiyi, doğruyu ve bilgiyi yücelten kararlı ve tutarlı tutumu sayesinde bu öğretiyi yaygınlık ve saygınlık kazanmıştır. Bundan dolayı da Neoplatonizm öğretisi, **Hıristiyanlık** doktrini üzerinde oldukça etkili olmuş ve bu etkileşimin izleri Rönesans sonrasına kadar devam etmiştir.

Almanca'dan çeviren: Salman Kanar
Redaksiyon: Mehmet Bayrak

Weşangeriya kurdî: Bar giran e lê çare çi ye?

Ûlaş Guldîken (Weşanxaneya Aramê)

Ridwan Polat (Weşanên Morî)

Bawer Berşev (Weşanên Dara û Pirtûkakurdî)

Moderator: Azad Zal

(Weşanên J&J û berdevkê Înîsiyatîfa Weşangerên Kurd)

Peyva “weşan”ê di vî zimanî de xwedî du maneyan e. Gava pelek ji dara xwe diweşe, tê û dikeve ber meriv. Gava pelên neşrekê jî ji darê nivîskara/ê xwe diweşe, tê û dikeve ber meriv. Pelên darekê jî û yên neşrekê jî heya wexta wê neyê naweşe. Qey ji loma kurdan navê weşanê li herduyan jî kiriye.

Kurd wexteke dûdirêj ji zimanê xwe mehrûm man. Lê êdî çawa be jî pelên neşrên xwe diweşînin. Îsal di navbera 25 û 30ê îlonê de, li Amedê fûara kitêban tête lidarxistin. Weşangeriya kurdî jî wê di vê fûarê de cî bigire û hêvî heye ku bi berhem û çalakîyan li gel xwîneran têkiliyên xwe xurttir bike. Helbet fûarên bi vî rengî derfetin qenc in.

Îja, ma gava kurd vê dikin rehet in? Tu derd û kulên wan nîn in? Me di vê hejmarê xwe de cî da derd û kulên weşangeriya kurdan;

Dewlet çi tehde li weşangeriya kurdî dike?

Derfet û tengasiyên weşangeran çi ne?

Profîla xwîneran çi ye? Bertek, destek û sekna xwîneran çawa ye?

Çima kurd di qada weşangeriyê de nabin yek?

Di forûmê de berdevkê însiyatîfa weşangerên kurd û xwediyê Weşanxaneya J&J moderatoriye dike. Weke temsîla sê nêrinên cuda Weşanxaneya Aramê, Weşanên Morî û malpera Pirtûkakurdî beşdarî nîqaşan bûn. Yek jê bi tecrubeya xwe ya zêdetirî bîst salan û bi temsîla sekneke siyasî, ya din bi pisporiya xwe ya weşangeriya zarokan û ya din jî ji xeynî karê çapkirinê bi taybetmendiya xwe ya belavkariya li ser înternetê ji her aliyê ve tespît û nirxandinên girîng anîn ziman û helbet piştî wan bo çareseriyê jî pêşniyarên xwe derbirin.

Deşifrasyon: Reşo Ronahî
Wênegir: Înanç Yildiz

Azad Zal: *Mijara me weşangerî ye. Lê meseleya weşangeriyê bêserî û bêbinî ye. Em ê li ser problemên weşangeriya kurdî rawestin bi taybetî. Di vî warî de derd û kulên me gelek pir in. Ka em van kulên xwe ji hev re bibêjin. Belkî çareseriyek hebe, her çi qas em bêhêvî bin jî... Sê beşdarvanên me hene. Yek weşanxaneya pirtûkên zarokan e ku di weşangeriya kurdî de nû ye; Morî. Wekî din jî Aram heye ku him ji aliyê dewletê ve gelek zor û zehmetî li ser hene û him jî di nav qada kurdî de bandoreke wê ya zêde heye li ser xwîneran. Û Pirtûkakurdî... Wan jî ev du-sê sal in di warê belavkariyê de, bi taybetî jî di warê pirtûkfiroşîya online de deng vedane û ev demek e bixwe pirtûkan jî çap dikin. Yanê her sisê rûknên weşangeriya kurdî, belavkariya kurdî... Em ê problemên xwe minaqeşe bikin. Em ewil jî qada zarokan dest pê bikin. We nû dest pê kir. Weşangeriya kurdî û bi taybetî weşangeriya kurdî ya zarokan çawa dest pê kir û problemên we yên destpêkê çi bûn û niha rewşa we çi ye?*

Ridwan Polat: Weşangeriya zarokan ji xwe di cihanê de bi taybetmendiyêke xwe heye. Ji ber ku temenê zarokan biçûk e zehmetiyekî xwe heye. Meriv nikare ji bo her kesî çap bike. Him ji aliyê derûniyê ve, him jî ji aliyê firotanê

ve gihîştina zarokan problemek e. Pirtûkên ku em çap dikin ji aliye mezinên zarokan ve, ji aliye dê û bavên wan ve tîstendin. Zarok bixwe nastînin. Di dibistanan de nikarin bixwînin. Tenê yên ku dixwazin kurdî hîn bibin an jî ji zarokên xwe re qala çîrokên xwe bikin, distînin.

Azad Zal: *Yanê yên ku ihtiyaca wan pê heye nayên û nastînin?*

Ridwan Polat: Belê. Yanê yên ku dixwazin êvaran ji bo zarokên xwe çîrokan bixwînin an jî dixwazin zarokên wan kurmancî hîn bibin, distînin. Di dibistanan de, di kreşan de xwendina pirtûkên me tunene. Ji ber wê jî firotana wan tune. Pirsgerêka me ya herî mezin ev e. Yên din jî derheqê çapê de ne. Him ris-mên wan em çêdikin, him jî wexta em dişînin çapxaneyê dibin du bar. Wexta em bifiroşin gere em barekî bifiroşin. Yanê ev pirtûkên ku em çap dikin ku em bifiroşin bihaya wan jî zêde dibe. Wek roman an çîrokan bêreng nînin. Ji vî aliyê ve jî em gelek zehmetiyan dikşînin. Jixwe bazara me jî tune. Bazara kurmancî ev çend salên dawîn de gelek ketiye. Kes bi kurmancî naxwîne, kes pirtûkên bi

kurmancî nastînin an jî naxwazin di destên wan de xuya bike, di malên wan de xuya bike. Heta sê sal berê her kesî dixwest kurmancî hîn bibe, yê ku dixwestin zarokên wan kurmancî hîn bibin hebûn. Yê ku zarokên wan diçûn dibistanên dewletê dixwestin zarokên wan dersa kurdî wek dersa hilbjarî bigirin û zarokên wan kurmancî hîn bibin. Gelek însanên wiha hebûn. Lê di van demên dawîn de tiştek wisa nema, yê ku dixwazin kurmancî hîn bibin kêmbûn.

Ev aliyê xuya ye. Ji aliyê dewletê ve çawa ye? Dewlet astengî derdixe yan na? Heke erê, çawa derdixe?

Ridwan Polat: Ji aliyê me de bi rastî problemek dernexistiye. Lê mesela li dibistanekê heftsed zarok hebûn û di wê dibistanê de dersa hilbjarî hebû. Me diçû pirtûkên xwe difiroto û ev ji bo me baş bû. Lê aniha ew tevahî têk çûn. An jî nayên û nabêjin pirtûkan çap nekin. Lê yê ku dixwazin bixwînin li dibistanên dewletê yan jî li dibistanên şaredariyê neman.

Weşangeriya we hemî bi zaravayê kurmancî ye?

Ridwan Polat: Kurmancî jî heye, soranî jî heye û kirmackî jî heye.

Baş e, rêjeya firotina wan çawa ye? Daxwaz bêhtir bo kîjan e?

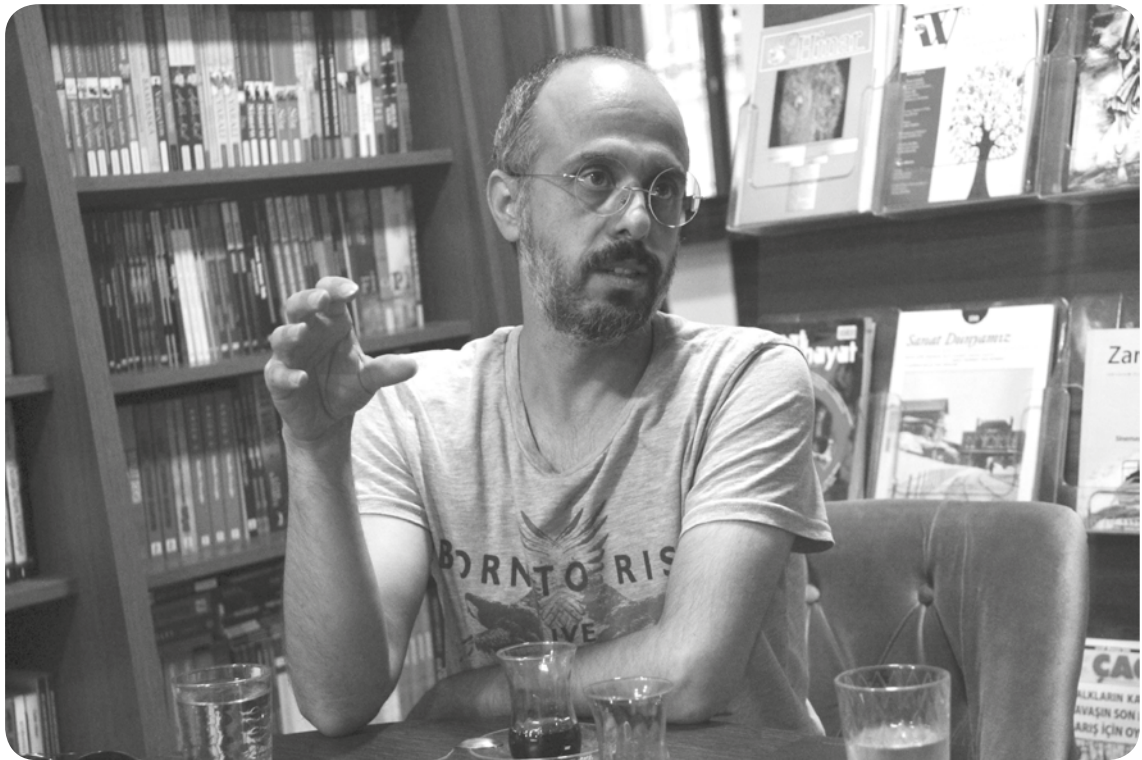
Ridwan Polat: Daxwaza kirmancî gelek kême. Lê kurmancî ji her derê dinyayê tê xwestin. Heya niha me nêzî deh heban bi zazakî çap kiriye. Gava em ji bo perwerdeyê pirtûk çap bikin em tê de cî didin kurmancî û kirmancî tevde. Ji ber wê di meseleya firotinê de li ser me nabe bar. Me yê bi kurmancî heya Almanya û Japonayê jî firotine lê yê zazakî ne wisa ne.

Bawer Berşev: Bi ya min di pêvajoya du-sê salên dawîn de herî kême weşanên zarokan di bin bandorê de mane. Heke berhem baş bêne çapkirin dê yê zarokan her dem bêne firotin. Yanê bazara pirtûkên zarokan her tim heye, kême nebûye. Erê, li gorî zaravayan rewşa zazakî qels e. Lê bi gelemperî kitêbên zarokan bi qasî nivê yê siyasî di bin bandorê de nemane.

Em vegerin bi aliyê Îlaş Guldiken ve. Weşangeriya Aramê bi ser bîst salan ket ez bawer im.

 Ridwan Polat

► Ulaş Guldiken

Her çiqas ji ber zext û zoran nav guherandibe jî wek kevneşopiyek kar û barên xwe berdewam kiriye. Li gorî we rewşa weşangeriya kurdî bi giştî çawa ye? Herî zêde ji aliyê sîstema hiqûqê ve pirtûkên Aramê hatin qedexekirin û heta li fûaran polêsan rasterast êrîşî standên Aramê kirin. Aram di çi rewşê de ye aniha?

Ulaş Guldiken: Di sala 2018an de me tiştên ecêb dîtîn. Yek jê weke kurtasiya dîroka Aramê ye. Di 2002an de pirtûkeke me çap bûye bi navê Tufanda 33 Gün. Di 2003an de hatiye qedexekirin. Wê çaxê kesê xwedî îmtiyaz li hember vê yekê dawa vekiriye û dawayê heya AİHMê biriye. Serê salê nêzîkî 8 hezar Euro tezmînat qezenc kir. Yanê 15 sal piştî qedexebûnê li AİHMê dewlet hate mehkûmkirin. Ew pirtûk dûre qet çap nebûye. Lê heman pirtûk di sala 2018an de ji aliyê dozgeriya Mêrsînê ve hate qedexekirin. Wê wextê haya me ji vê tezmînatê heba me yê bigota mêze bikin AİHMê we mehkûm kiriye. Yanê ev hinekî ji ber navê Aramê ye. Ji vê mînakê xuya ye ku di dîroka Aramê de çi hatiye serê Aramê.

Pêvajoya qedexekirina pirtûkekê çawa ye gelo? Yek gilî dike yan jî dewlet û dozgerên wê bixwe

lê dikolin. Yanê ew çawa çêdibe?

Ulaş Guldiken: Jixwe gava kitêbek çap bibe kopyeke wê diçe ber destê rayedar; dozger filan bêvan... Carekê polês gotibû dozger ji min re dibêje vê pirtûkê bixwîne û ez jî dixwînim. Heya henek an rast yekî ji hevalê me yê parêzer re gotibû ez bi eslê xwe ecem im û bi salan e polês im, hingî ez bi vî awayî pirtûkên Aramê dixwînim êdî fikrê min guheriye. Dozger bi wan dide xwendin. Heke ew li gorî bîrdoziya xwe tê de piştgiriya rêxistinekî yan dijberiya xwe bibînin wan tiştan dinivîsin, dibin cem dozger, li ber destê dozger jî jixwe hin şablon hene. Heke pirtûk di wê şablonê de were nixrandin biryara qedexekirinê tê dayîn.

Derheqê weşanger de yan derheqê weşanger û nivîskar tev de doz vedibe?

Ulaş Guldiken: Heta niha bi piranî derheqê weşanger de vebû. Bi tenê di çend mînanan de derheqê edîtor û nivîskar de jî doz vebû. Ev jî ji bela tişteke teknîkî bû. Pirtûka bi navê Kasirga Taburu... Berî wê tê nêzîkî 20 heban kitêb ji weşanxaneyê dibe. Nivîskar jî li Ewropayê ye. Bi tenê ji ber ku navê min di maîlê de derbas dibe, ez edîtor bûm, derheqê min de jî

doz vebû. Lê bi piranî derheqê weşanger de vedibe. Li gorî qanûnê 6 mehên piştî çapbûna pirtûkê heke derheqê wê de biryarek dernekeve doza ku hatiye vekirin betal dibe. Gelek doz wisa betal bûne. Lê doz vebûye, didome yan jî betal bûye tu mêze dikî heman pirtûk ji aliyê dozgerê ve tê qedexekirin. Tu biryare nîşanî wan didî lê hevdû jî nas nakin.

Yanê navê Aramê bibînîn bes e? Kî ewî navî bibîne qedexe dike?

Ûlaş Guldîken: Rast e. Heta di serdegirtinê pirtûkxaneyan û malan de insan tên binçavkirin. Di lêgerînê de pirtûkên Aramê tên dîtin. Dozger wan kitêban jî dişopîne. Lê ya esas ew pirtûk jixwe li gorî zagonên we çap bûne. Hatine ber destên dozger, kare dozê li wan veke. Lê... Vê dawiyê pirtûkên me bi piranî ji aliyê dozgeriya Mêrsînê ve hatin qedexekirin. Hêzekî cuda heye li wir. Gava di sala 2016an de cara ewil pirtûkên me hatin qedexekirin dozgerê wê derê jî parêzerê me re gotibû ez ê tişteke wisa bikim ku dê weşanxane neyê girtin lê hûn ê nikaribin pirtûkan çap bikin. Tiştê ku got hema hema kir jî.

Yanê em dikarin bibêjin niyeta wan xesandin e. Baş e, we çend kitêb çap kirine û çend ji wan hatine qedexekirin?

Ûlaş Guldîken: Di carekî de 53 kitêbên me hatin qedexekirin. Bi temamî ev hejmar 89 e. Yanê hema hema ji 3yan yekê kitêbên me hatine qedexekirin. Heta li gorî stokên me hema hema nîvenîv e.

Yanê navê we dibe sedema qedexekirinê?

Ûlaş Guldîken: Belê. Mesela pirtûka bi navê Güneşin Çocukları Ezidiler minakeke wisa bû. Xebateke li ser Êzdiyan e. Dibêjin propagandaya ola rêxistina terorîst e. Lê belê bi heman stratejiyê li Belgeyê çap bûye, li Bilgi Üniversitesi, li Metis, li Avestayê çap bûye. Yanê nêzî deh weşangeran derheqê Êzdiyan de pirtûk çap kirine lê derheqê tu yekê de doz vebûye. Lê wexta em çap dikin...

Em vegerin bi lî kek Bawer ve. Fikra pirtûkakurdî ji ku peyde bû? Li ser çi hewcedariyê ava bû? Ev çar sal in hûn di vê qadê de dixebitin. Piştî van çar salan tu dikarî analîzek bikî?

Bawer Berşev: Çawa derket? Wê çaxê jî min pirtûkên hin weşanxaneyan belav dikir. Me

▲ Azad Zal

di nava Klûba Xwendinê ya Diyarbekirê de kitêb dixwend. Me hêdî hêdî kovarek derxist wek Wêje û Rexne. Ez hêdî bi hêdî ketim nav piyaseya edebiyata kurdî. Min piştgirî dida weşanxaneyên Peywend û Rûpel. Min kitêbên wan belav dikir ji bo piştgiriye. Di fûaran da min cî girt. Bala min kişand ku valahiyek heye. Îja me dest bi vî karî kir. Me çar me haziriya wê kir. Min çû kredî kişand û têra xwe kitêb stend. Min mala xwe kir depo. Em salekê li malê man. Piştî wê bi taybetî ji bo vê me xaniyek girt. Salek jî em li wir man. Piştî wê miletê ji me daxwaz dikir û digot hûn çima di piyaseyê de nîn in. Em wê çaxê bi tenê li ser înternetê bûn. Niha me ji xwe re cihekî vekiriyê.

Piyaseya kurdî çawa ye? Dema me dest pê kir em bê tecrube bûn helbet. Piştî me yek an du malperên din jî vebûn. Wê çaxê pêvajoya çareseriya pirsgrîka kurdî hêdî hêdî diqediya. Wê çaxê pirtûkên bi kurdî bêhtir dihatin firotin li ba me. Hedefa me belavkirina kitêbên bi kurdî û kitêbên derbarê kurdan de yên bi zimanine dî bûn. Belê her ku diçe kêmtir dibe lê yê me rewşa me ne wisa ye. Tiştê ku ez

dibêjim bo piyaseyê ye. Çimkî em li ser înternetê vî karî dikin. Her sal em ji 100î 30 yan 40 mezintir bûne.

Yanê firotina we kême nebûye?

Bawer Berşev: Na, yê me kême nebûye. Lê ez dibêim ev ne ji ber zêdebûna xwendina kurdî ye. Bi ya min li gelek ciyan pirtûkfiroş hatin girtin; bi taybet jî yên ku pirtûkên kurdî difirotin. Mesela li Mêrdînê berê 5 kitêbfiroş hebûn. Her pêncan jî pirtûkên kurdî difirotin. Lê aniha aniha du heb difiroşin. Ji ber him tirs heye, him jî kême tên firotin. Ev îhtîmal zêdetir e bi ya min. Belê, belkî ji ber serkeftina me ye jî, belkî ji ber ku em online nîn jî lê bi ya min sedema herî mezin ev e. Milet êdî nagihîje wan. Çimkî li wir tunene. Kesên wê derê hêj dixwînin. Yanê kesên ku carekî tehma kurdî stendibin ew xwendina xwe dewam dikin. Tabî ev du sal in hinek sekiniye. Mesela berê bi ya min her sal ji 100î 20 an 30 xwîner zêde dibûn bi saya Kurdî Derê, bi saya saziyên kurdan, bi saya beşên kurdî yên zanîngehan. Bi taybetî di salên 2013, 2014, 2015an de gelek gelek zêde dibûn. Lê ev du sal in sekiniye.

Kitêbên ku herî zêde serê me jî diêşînin ên siyasî ne. Gelek daxwaz hene. Aniha jî ev daxwaz berdewam e. Kitêb qedexekirîbin jî aniha bîn çapkirin gelek kes hene ku bistînin. Mesela kek Ûlaş behsa Kasirga Taburu kir. Bi ya min îro çap bibe wê di demeke kurt de çapa wê biqede.

Ji ber ku qedexe ne yan ji ber naveroka wan tên daxwazkirin?

Bawer Berşev: Ji ber ku tên hezkirin. Carek ew kitêb hatiye hezkirin. Ne ji ber qedexebûnê ye.

Baş e ez vêya bipirsim ji te; mesela gelek weşanxane kitêb çap dikin û ji xwîneran re dibêjin de bistînin. Hinek insan tenê ji bo stendinê distînin, distînin û datînin quncikekî. Hûn weke pirtûkakurdî ew kesên ku ji bo xwendinê kitêb distînin çawa dibînin? Ne yên ku distînin ha! Ji vî aliyê ve çawa ye rewşa kurdî?

Bawer Berşev: Ez anca dikarim li gorî şexsê xwe bersiva vê bidim; ez xwînerê çawa me? Bi ya min xwînerên kurdî heke sed kitêb stendibe heftêyê wê xwendiyê. Bo tirkî belkî ew rêje ji sedî pênçê be. Çimkî xwînerên kurdî taybet in. Wextekî min got elît in, bi rastî jî elît

in. Yanê yên ku kurdî dixwînin heke kitêb baş be teqez distînin û teqez dixwînin. Yanê em bibêjin 500 kes hene wek kesên bijarte, ew 500 kes heke kitêbeke baş derkeve teqez ewê distînin û dixwînin. Bi ya min ew rêje ji ya tirkî zêdetir e.

Madem wisa ez pirsê wê bikim. Qelîteya kitêbên kurdî çawa nin? Gelek rexne hene; ji aliyê naverokê ve, ji aliyê redaksiyonê ve, ji aliyê çapê ve...

Ridwan Polat: Ez bersiv bidim. Mesela em kitêbên zarokan çap dikin û kitêbên me bi temamî bi rism in. Qelîteya kitêbên me kêmi yên îngilîzî yan ên tirkî nine.

Ji aliyê çapê ve wisa ye. Ji aliyê naverokê ve çawa ye? Mesela dê û bavekî kitêbên we birine û li we veşeriyane û gotine vêya tesîreke neyînî li zaroka me kir? Hûn li rastî tişteke wisa hatine yan na?

Ridwan Polat: Ez heft sal in vî karî dikim. Ne karê salekê yan du salan e. Min ji bo hin weşanxaneyan bergên kitêban çêdikir. Yaw min mêze kir weşangerên zarokan tuneye. Min got çima ez nabim yanê. Aniha tu li kitêbên

tirkan binêrî tu yê bibînî ku hemû werger in. Wênayên wan jî li Ewropa tên xêzkirin; ji ber ku pirtûk ên Ewropayê ne. Lê çîrokên me bixwe yên me ne. Dê û bavên me ji me re çi qal kiribin me di pirtûkên xwe de cî dane wan. An jî yekê xwestiye ji bo zarokan pirtûk bini-vîse me ewê çap kiriye. Taybetmendiya ris-mên wan jî çi ye? Kurd tê de hatine xêzkirin, cil û bergên kurdan. Em fikr û ramanên kurdan dizanin û perwerdeya kurdan çi be em wê jî dizanin. Perwerdeya kurdan di malan de çêbûye. Dê û bavên me, kal û pîrên me bi şevan qala tiştan kirine li malan. Ji ber wê jî çi qal kiribin zarokan ew tişt girtiye. Ji ber çi em bi awayeke baş bi kurmançî xeber didin an jî çanda kurmançî dizanin? TV di 2000an de ketiye malên me. TVyên me tunebûn. Belkî cil û bergên me guherîne. Lê xeberdana me yan jî çanda me bi temamî ji wir hatiye. Ji ber wê jî wexta em pirtûkekê hazir dikin ez pêşî ji bavê xwe re dixwînim.

Vêya temam. Ez tişteke din dibêjim. Mesela we heya niha çend kitêb çap kirine?

Ridwan Polat: Heya niha 54 pirtûk...

Çi rexneyên neyînî derheqê wan de hatine gihîştine we?

Ridwan Polat: Mesela ji me re digotin wêna naşibin kurdan. Digotin di motifan de tişteke kurmançî tune. Me vê zanibû. Lê yên ku di dibistanên tirkî de xwendibûn wê kulturê negirtibûn. Me wênesazek peyde kir ku haya wî ji dibistanên tirkî tune. Me wê qet nehatiye Tirkiyeyê. Me got tu zanî vana xêz biki? Got erê. Me jê re çi şand wî li gorî kurdan xêz kir. Lê hin insan hêna dixwazin herin gundê xwe, herin nav jiyana gund, herin ber karikan. Lê rewşa me ne ew e. Em li bajarên dijîn û em bi tenê ne li Diyarbekirê ne, em li Almanyayê hene, em li dinyayê belav bûne. Em nikarin tenê bi şiklekî pirtûkan çap bikin. Gelek neyînî ji ber vêya ne. Yên din jî insan dibêjin yaw de edîtor çi gotibe ew tişt teqez rast e. Me vêya jî rakir. Me got bila sê yan çar xwînerên me wê pirtûkê bixwînin û bila li ser wê her tiştî bibêjin ji me re. Heke hebin tiştên neyînî em wana ji holê rakin. Di çanda me de jî tiştên neyînî gelek zêde ne. Mesela di hin çîrokên de jin bêqîmet in. Gere tu vêya ji holê rakî, ji pirtûkê derxî.

Yanê wekî weşanxane berê we ber bi bajarvaniyê ve ye lê berê piraniya xwînerên we ber bi gundewariyê ve ye. Dixwazin di pirtûkan de gundewariyê bibînin. Ev jî ji bo we paradoksek e.

Ridwan Polat: Wisa ye. Saziyên me jî wê dixwazin. Ew jî dixwazin di pirtûkan de em dîsa herin gund, bibin şivan û herin ber karikan wekî ku em tiştêkî nejiyane. Dixwazin hêna wan rojan bibînin.

Tiştên ku xwînerên bajarvan jî dixwazin ne kurdewar in.

Ridwan Polat: Ew jî naxwazin gundewariyê bibînin.

Erê naxwazin bibînin lê nîgarên bajarvaniyê yê kurdewar hene yan na?

Ridwan Polat: Çawa tunene? Mesela kesên ku pirtûkên me ji bo zarokên xwe distînin bi temamî mamoste û dixtor in. Ew naxwazin nîgarên gund bibînin. Ew dixwazin herin fezayê, keştî bibînin, dixtor bin an jî jinên wan bişixulin. Ev paradoksa kurdan e, ne tenê ya pirtûkên me ye.

Ez werim ser weşangeriya giştî. Tenê ji bo Aramê jî nabêjim, ji bo hemûyan dibêjim; çi rexne hene?

Ûlaş Guldiken: Ê me ez nebêjim weşangeriya mîsyonê lê li gorî stratejiya xwe em weşangeriyê dikin. Ku rewş guncav be pirtûkên me zêde tînin. Lê dahata ku ji vê hat em ji bo çanda kurdî xerc dikin. Fikrê me ew e ku ji bo vê jî divê em saziyan ava bikin. Wexta ku em çar-pênc pirtûkan dişînin çapxaneyê yek an du heb teqez divê bi kurdî be. Ji naverokê wêdetir divê bi kurdî be. Ji aliyê din ve em bibêjin mesela me behsa Kasirga Taburu kir, mesela ew zêde tî firotin. Me ji wê çî bi dest xist em ewê ji bo çapkirina pirtûkan vedîqetînin. Li ser pîrsa te jî ez bipeyivim. Gava ez li pirtûkên kurdî yê Aramê mêze dikim ez bixwe qels dibînim ji aliyê wêjeyî ve. Ji bo min hin pirtûkên muhîm hene. Ne yê lêkolînê lê yê ku wek bîranînan hatine nivîsîn... Ez bîranînan hinekî xweser dibînim. Tu nikarî li ser şîrove bikî. Gava bîranînan bi kurdî bin ez zêde bala xwe nadim aliyê wan ên wêjeyî. Rexneya wan ji min re hinek talî tî. Ne ji bo meseleya kurdî lê ji bo meseleya nivîsandina kurdî ez kar û barên weşanxaneyên din çêtir dibînim. Meseleya şiklî jî... Erê rast e, ji aliyê mîzanpajê û filan ve jî divê qelîte zêdetir be. Rexneyên

ku bo pirtûkên Aramê tînin bi giranî ev in. Ji bo çawaniya wan ez vê jî bibêjim. Ji derveyî çawaniya wan, carna zêdebûna hejmara pirtûkên kurdî xwendin û nivîsandinê jî zêde dikin. Ceribandin e; piştî çend ceribandinan ji aliyê naverokê ve jî xurttir dibe. Lê dîsa bibêjim ez weşangerên din di warê nivîsîna kurdî de ji Aramê baştir dibînim.

Ez ji bo weşangerên Tirkiyeyê bibêjim; mese-la eger kitêbek çap bikin û di wê kitêbê de kêmasiyek an şaşiyek hebe dikarin ewê berhev bikin. Tişteke ji rêzê xuyaye lê ji bo îmajê xwe berhev dikin û ji nû ve çap dikin. Lê li ba me ev zêde tune. Mesela carna dibînin ku ji aliyê naverok an teknîkê ve xeletî jî hene dibêjin de tişt nabe. Meriv vêya ji bo weşangeriya kurdî çawa binirxîne? Meseleya rexneyê jî... Ez ji ber ku di heman demê de berdevkê înisyatîfa weşangerên kurdî im tîne ber min. Carna di navbera nivîskar û weşanger de jî pîrsgirêk çêdibin. Yek rabe weşanxaneyek rexne bike ewê weşanxaneyê wî kesî wekî neyar dibîne. Yan jî reqabetek heye di navbera weşanxaneyan de bi qasî ku hevdû biêşînin. Çima di weşangeriya kurdî de problemeke wisa heye û dê çawa çareser bibe?

Bawer Berşev: Pîrsgirêka me ya herî mezin piyase teng e. Hemû kitêbên kurdî tînin ber destên me. Mesela ez dikarim hemûyan bidim ber hev. Ji aliyê naverokê ve belkî ez nikaribim lê ji aliyê mîzanpajê ve, ji aliyê bergê ve, ji aliyê qelîteya kaxizê ve û her wekî din dikarim bidim ber hev. Hinek weşanxaneyên me bi rastî jî mesref dikin li kitêban. Lê hinek weşanxaneyên me ji ber rewşa aborî (piyaseya kurdî diyar e) nikarin zêde mesref bikin. Hinekên din jî zêde zêde mesref dikin. Mêze dikim bergê ew bixwe çêdikin, mîzanpajê ew bixwe çêdikin, edîtoriyê bixwe dikin. Hemû bi hev re nabe! Ha, heke tu ewqas pîspor bî ser çavan, baş e. Lê tu di hemû pirtûkan de jî ne pîspor î. Mesela weşanxaneyek heye. Herî zêde kitêbên wê tînin firotin. Lê tu mêze dikî bergên elotewş çêdike. Gelek rexne hene di vî warî de. Ha, xwînerên baş ên kurdî zêde bala xwe nadin bergê yan bo wan a muhîm naverok e. Li naverokê dinêrîna lê rexneyên xwe jî dibêjin.

Baş e, rexne encam digirin an na? Mesela em

bibêjin weşanxaneyekê pirtûkek çap kir. Rexne lê hatin kirin. Paşê pirtûkeke din çap kir. Di vê pirtûkê de bala xwe dide van rexneyan an na?

Bawer Berşev. Bi ya min ji ber rewşa aborî wê yekê nake. Çimkî em dibînin ew weşanxane bi awayê bêqelîte karên xwe berdewam dike.

Ji me hemûyan bipirsim vê pirsê; weşangeriya kurdî profesyonel e yan na?

Bawer Berşev. Bi ya min du-sê heb weşanxane gelek profesyonel in, bi giştî ne profesyonel in. Bi ya min ên ku bi awayeke profesyonel dişixulin jî qezenc dikin.

Yanê tu pere xerc bikî tu yê pere qezenc bikî?

Bawer Berşev. Eynî wisa ye. Erê, piyase teng e. Divê hêviyên te jî ne zêde bin. Lê tu kitêbên baş çap bikî, pere li wan xerc bikî tu pere qezenc dikî. Hinek weşangerên me bi kelecaneke wisa mezin hin kitêban çap dikin ku dibêjin qey wê bi xêra wê mercedesek bistînin. Ew jî çi ye nizanim. Di kurdî de ew tuneye. Zengîn bibim û nizanim çi... Ew tuneye. Ha, tu nanê xwe jê derdixî lê tu nikarî bibêji ez ê pereyê zêde qezenc bikim. Em bibêjin mesela 100 an 200 berhemên te yên baş hebin tu jê pere qezenc dikî. Lê ji xeynî wê zirar e.

Pirseke taybet ji bo Aramê. We kitêba Sela-hattin Demirtaş bi kurdî çap kir. A bi tirkî gelek hate firotin. Ez bawer im a bi kurdî li gorî ya bi tirkî gelek gelek kêr hat firotin. Çima?

Ûlaş Guldîken: Bi ya min gotina Bawer rast e. Xwînerên kurmançî bi îstîkrar in û sadiq in. Heke ew pirtûk li heman weşanxaneyê ewil bi kurdî bihata çapkirin belkî ji ber navê nivîskar bigihîştin heman hejmarê. Ew xwînerên ku ji kurdî re sadiq in vê pirtûkê nastînin. Ên ku distînin jî yan ji ber navê wê yan jî ji bo piştgiriya distînin.

Bawer Berşev. Min hin rexne bihîstin. Ev rastiya me ye. Divê em rastiya xwe bizanibin. Bi ya min xwînerên sadiq ên kurmançî halê kurmançî ya kitêba Seherê nexwendin. Kesên ku stendin ne ew kes bûn.

Çima? Ev bertekek bû?

Bawer Berşev. Bi ya min bertek bû. Çimkî ew kes tenê li ziman dinêrin. Sedema peşîn pirtûk ewil bi tirkî çap bû. Wê çaxê, gava çap bû jî heman kesan gotin çima bi tirkî ye, heta çima weşanxaneya Dipnotê ye, çima Aram nine. Dîsa jî li gor kitêbên kurdî yên din zêdetir hate firotin. Lê hêvî zêdetir bû.

Îja me hinekî probleman tespît kir. Baş e, em ê çawa çareser bikin? Mesela herî mezin belavkarî ye. Me bixwe wekî weşanxane bi belavkareke Tirkiyeyê re peyman danî ku li Tirkiyeyê bi 300 pirtûkfiroşan re peymanan wan heyê. Mehek an meh û nîvek di ser re derbas bû pirtûkên me bi paş ve şandin. Gotin pirtûkfiroş bi gazinc in. Xwîner ji wan re dibêjin pirtûkên terorîstan li vir bin em nayên nastînin. Heta belavkar lêborîna xwe jî ji me xwest lê got em nikarin. Ev problema belavkariyê ye. Li Tirkiyeyê... Mesela em nav jî bidin. Ponto çawa derketiye? Ez ne şaş bim di sala 1984an de çend weşanxane digihîjin hev û bingeha belavkariyê datînin û Ponto niha li Tirkiyeyê belavkara herî mezin e. Em çawa bikin, çi bikin? Em dizanin hesasiyeta xwîneran di vî warî de heyê. Gere pirtûk herin ber destên wan.

Bawer Berşev. Bi ya min aniha pirsgirêka me ya herî mezin ne belavkarî ye. Ku berhemên baş derkevin xwîner bi awayekî digihîjê. Em şirketeke mezin û baş jî ava bikin bo belavkariyê heke kitêbên baş neyên çapkirin xwîner dîsa nastîne. Lê pisgirêkên ditir hene. Mesele me ji bo hin kesan malper çêkirin. Wan jî dixwest wekî me li ser înternetê pirtûkan bifiroşin. Lê sîstema karta krediyê ji ber navê Aramê destûr nedan. Bi taybetî navê Aramê dan û gotin heke kitêbên wan hebin em sîstema xwe ya karta krediyê nadin we. Bi ya min heke tu sîstemeke xurt a online ava bikî bi rehetî tu dikarî pirtûkan bifiroşî. Mesele çapkirina berhemên baş in. Lê helbet divê yekîtiya weşangerên kurd hebe. Yên ku belkî 30 sal in vî karî dikin hene. Nizanim çima heya niha vê yekê ava nekirine. Dema min dest bi weşangeriyê kir jî min vêya got. Hinekan henekên xwe bi min kirin. Gotin ev 20 sal in em nikarin, em nikarin bikevin bin vî barî. Heke ev yekîti çêbe em dikarin meseleya belavkariyê jî çareser bikin, em dikarin li hember qedexeyan bertekek nîşan bidin.

Înîsiyatîfa weşangerên kurd heye.

Bawer Berşev: Komek çêbû lê ne fermî ye.

Erê, ne fermî ye. Lê mesela îsal wê TUYAP li Diyarbekirê fûar li dar bixe. Ew bi xebatên însiyatîfa weşangerên kurd çêbû. Lê helbet hê jî ji bo fûaran dicive. Ew ruhê piştgiriye tune ye. Mesela herî dawî me bi zorê 20-25 heban gihand hev. Problema me ya birêxistinbûna weşangeran heye. Ya Tirkiyeyê jî ez dizanim; li wir yekîtiya weşangerên Tirkiyeyê heye. Min bi wan re xeber da. Min destek xwest ji wan. Ên çepgir ji min re gotin me bi zorê xwe xiste nava wê sistêmê. Gotin hûn kurd hinekî bisekinin, çimkî me bi zorê yên xwe da qebûlkin. Û gotin gere hûn bibin endamên me, ne wekî însiyatîf jî yek bi yek. Niha çend weşanxaneyên me endamên wan in. Ên ku endamên wan in û ez bixwe jî tê de, me ji dewletê re nameyek şand. Me xwest ku pirtûkên nû derketî bistînin. Bersiva wan nehatiye hêna. Heta me carekê got em ê wekî însiyatîfa weşangerên kurd û Komeleya Nivîskarên Kurd biçin Enqereyê û berteka xwe nîşan bidin. Lê piştî ku li bajarên kurdan şer derket astengî çêbû. Weşanxaneyên me belkî bi vê fûarê dîsa bikevin rojevê. Heta ez pêşniyar dikim ku weşangerên kurd di vê fûarê de bigihjin hev û çareyekê bibinin ji vê rewşê re. Divê em ji vê merheleyê derbas bikin. Hin weşanxaneyên me niha sekinîne. Mesela

yek ji yên herî mezin Aram e. Aram di vê demê de ji ber van sedeman nerawestiye lê kêm kiriyê. Hinekên din dev jê berdan.

Ridwan Polat: Aniha em ê pirtûkên xwe bifiroşine kî? Saziyên wisa tunene ku em bêm cem hev û xwe xurt bikin. Saziyên me yên baş hebûna û politikayêke me ya baş hebûna... Aniha em bêm cem hev jî em ê 500 heb kitêb bifiroşin. Yên ku dixwînin ewqas in. Tu yê 500 heb bifiroşî 1500 heb jî dê di depoya te de bimînin. Wê kî bistîne?

Na, bila ev me nexapîne. Potansiyelek heye. Em jî nakin. Mesela di dibistanên tirkî de dersên hîlbijarî yên kurdî hene.

Ridwan Polat: Ez bixwe li dibistanekê dişixulim. Berê dibistan û kreşên taybet pir dixwestin ku dersên kurdî bidin. Lê niha tu diçî cem wan bi te re qet bi kurdî xeber nadin. Tu aniha pirtûkek kurmançî nikaî têxî dibistanekê. Yên ku aniha daxwaza kurdî dikin ti têkiliya xwe bi dewletê re tune ye. Çawa tune ye? Ne memûr in, ne dixtor in û her wekî din. Ez bixwe dizanim li nexweşxaneyê berê bi sedan dixtoran bi kurmançî dixwendin.

Bawer Berşev: Ev jî heye; yên ku bi kurdî dixwînin jixwe temenê wan di navbera 18 û 35an de ye. Ew jixwe online in.

Ridwan Polat: Li temamê dinyayê 600 zarokên kurd naçin dibistanê. Mesela tenê li Almanyayê zarokên kurdan biçin dibistanê û pirtûkên kurdî bixwînin jixwe tu yê bi hezaran bifiroşî. Çi tiştêkî ecêb! Ji bo başûr jî wisa ye. Aniha li başûr çend zarok hene. Nêzî 5 milyon xwendekar hene. Pirtûkek ji vir diçe wir? Na! Hê ew bixwe nikarin pirtûkên xwe bifiroşin. Çimkî politikaya wan a kurdî tune ye. Mesela ji Îngiltereyê pirtûkên bi îngilîzî dixwazin. Ew jî bi alfabeta latînî ne. Ne pirsgirêk e. Lê gava yên me derbasî wir dibin digirin diavêjin çopê. Bixwe hatiye serê me. Yên îngilîzî jî bi alfabeta latînî ne. Lê yên me tu dibêjî qey dijmin in. Ev jî politikayeke ne baş e.

Bawer Berşev: Bi ya min eger ev pêvajoya xirab derbas bû, eger dîsa şaredarî ketin destên kurdan, kurd dîsa saziyên xwe vekin û dersên kurdî bidin divê em bareke mezin têxin ser piştê van saziyan û şaredariyan. Berê di vî warî de kêmasî gelek hebûn. Te dît em niha dibêjin bila wezareta çandê ya Tirkîyeyê kitêb bistîne. Bi ya min ew nestînin jî bila şaredariyên me ji xwe re pirtûkxane ava bikin û ji weşanxaneyên me pirtûkan bistînin.

Erê, bila weke pergala dewletê be. Bila her şaredarî di nava wê salê de çi kitêbên hatî çepkirin miqtarek jê bistîne. Mesela niha yê dewletê kotaya wê 600 heb e. Tu çi çap bikî 600 heb jê distîne. Ev sistem jî me re girtiye niha.

Bawer Berşev: Bi ya min divê em di vî warî de têkiliya xwe û dewletê qut bikin. Çimkî mesela mamosteyên kurdî jî hene lê newêrin her kitêbê bixin dibistanan. Dibe ku ji bo nanê xwe bitirsin û normal e bitirsin jî. Bi ya min ku rewş normal bû bila saziyên me rê nîşanî insanan bidin, ne ku piştgirî bidin weşanxaneyan, bila berê insanan bidin kurdî. Bi texmîna min aniha derdora sê hezar xwînerên me hene. Heke me ewan kir 8 hezar an 10 hezar jixwe wê têr weşanxaneyan bike.

Ridwan Polat: Ê me em pirtûkek çap dikin û dibêjin hema me sed heb jê bifirota. Em dahata wê jî ji bo çapkirina pirtûkek nû vediqetînin.

Bawer, te got derdora çîl heb weşanxane hene, ne wisa?

Bawer Berşev: Ên çalak derdora 15-20 heb in.

Wekî statîstîk van weşangerên kurdan salê çend pirtûkên kurdî çap dikin?

Bawer Berşev: Her sal ev kême dibe. Weşanxaneyên me yên herî mezin jî îsal gelek gelek kême çap kirin. Aniha salê 150 heye yan tune ye.

Ev statîstîkeke çawa ye ji bo weşangeriya kurdî?

Bawer Berşev: Gelek kême e. Du-sê sal berê 300-400 heb bûn.

300-400 çawa ye?

Bawer Berşev: Çend xwînerên me hene gelo? Xwînerên ku bi tenê kurdî dixwînin 400-500 kes hene yan tune ne. Yên ku bi kurdî û tirkî dixwînin 3-4 hezar insan in.

Wekî cure kîjan li pêş e?

Bawer Berşev: Herî zêde roman û çîrok tên çapkirin û tên stendin. Lê bi ya min daxwaza herî zêde bo kitêbên hînkirina zimanê kurdî ye.

Rewşa kovaran çawa ye?

Bawer Berşev: Ez kovaran pîroz dikim. Ev çend sal in rewşa Kurdistanê jî, rewşa kurdî jî ne baş e lê kovarên nû derdikevin. Rewşa kovaran xirab nebû bi ya min, heman awayî tên firotin. Îsal çend kovar derketin mesela.

Mala we ava be. Me nîqaşeke berfireh kir. Tiştê ku xuya ye gava krîza siyasî hebe weşangeriya kurdî jî yan têk diçe yan jî bi paş ve diçe û weşanxaneyên ku pirtûkên polîtîk çap dikin bêhtir rastî tehdêyê tên. Dîsa tiştê ku me tê derxist potansiyela kurdî zêde nequheriye. Ew her çawa dibe bila bibe xwînerên kurdî xwe digihînin pirtûkên kurdî. Heta qedexa be jî xwe digihînin. Lê problema qelîteya pirtûkên kurdî heye. Evêya em wekî rexneyekê bibêjin. Divê weşanger qelîteya pirtûkên xwe bilindtir bikin. Gava qelîte hebe pirtûk bixwe bazara xwe jî çêdikin.

Kürt Yayıncılığı;

Ağırlaşan SORUNLAR Sarmalında ÇÖZÜM?

REŞO RONAÎ

Önümüzdeki 25-30 Eylül tarihleri arasında TÜYAP Kitap Fuarı düzenlenecek Diyarbakır'da. Bilindiği üzere, birkaç yıldır Diyarbakır'da kitap fuarı düzenlemiyordu TÜYAP. Bu arada, Belediye tarafından organize edilen iki fuar gerçekleşti ve bu fuarlara azımsanmayacak bir ilgi gösterdi Kürt okuyucular. Bu yoğun ilgiyi, Kürtlerin kendi fuarlarını düzenleme çabasına dair sahiplenme duygusuyla temellendiren değerlendirmeler de olmuştu.

Kürt Yayıncılar İnisyatifi ve Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası'nın talepleri sonucunda, yayıncılar yeniden TÜYAP Kitap Fuarı'na katılmış olacaklar Diyarbakır'da.

Kürt yayınevleri, hem daha önceden süregelen ve hem de son birkaç yıldır giderek katlanan şiddet ve çatışma sarmalının tetiklediği sorunların ağırlığı altındayken fuara katılacaklar.

Dilop, Kürt yayınevlerinin söz konusu sorunlara dair tespit ve analizlerinin ışığında çözüme dair tartışmalarını daha bir görünür

kılma kaygısıyla hazırladı bu dosyayı. J&J Yayınları'nın sahibi ve aynı zamanda Kürt Yayıncılar İnisyatifi Sözcüsü Azad Zal'ın moderatörlüğünde yaptığımız 'yuvarlak masa' toplantısında Kürt yayıncılığının sorunlarını tartışmaya çalıştık. Aram Yayınevi'nden Ulaş Güldiken, Mori Yayınları'ndan Rıdvan Polat, Dara Yayınlarını ve Pirtûkakurdî'den Bawer Berşev değerli görüşleriyle dosyamızın katılımcıları oldular.

Ekonomik-siyasal cendere...

Çocuk kitapları yayıncılığı alanına ilişkin değerlendirmelerde bulunan Rıdvan Polat, anadilde eğitim yasağının çocuk okuyucu kitlesinin oluşmasının önünde en temel engel olduğunu, dolayısıyla Kürtçe çocuk kitap satışlarının düşük olduğunu ifade ediyor. Özellikle 'çözüm süreci'yle birlikte ebeveynler ve çocuklarında Kürtçe öğrenmeye dair isteğin arttığını, hatta ailelerinin çocuklarını devlet okullarındaki seçmeli Kürtçe derslere

yönlendirdiklerini, çatışmalı sürecin tekrar başlamasıyla, Kürtçe öğrenmeye dair isteğin de baskılanıp gerilediğini, bunun da satış oranlarını çok düşürdüğünü belirtiyor Polat. Çocuk kitaplarının resimli ve renkli olması dolayısıyla eklenen maliyeti de düşündüğümüzde, çocuklara dönük yayın yapan yayınevlerinin mali bakımından oldukça sıkıntılı oldukları söylenebilir rahatlıkla...

Yaklaşık dört yıl evvel online kitap dağıtım amacıyla kurulan ama bir süredir kendi etiketiyle kitap basmaya başlayan Pirtukakurdi'den Bawer Berşev ise Polat'ın tespitlerine bir itirazda bulunarak, çatışmalı sürecin en az çocuk yayıncılığı üzerinde olumsuz etkide bulunduğu tespitini yapıyor.

Konu, Kürt yayıncılığının sorunları olunca, iktidarın baskısı ana unsur olarak öne çıkıyor elbette. Aram Yayınları'ndan Ulaş Güldiken'in yasaklanmış kitaplara dair paylaştığı rakamlar ve verdiği dava örnekleri vahamet çarpıcılığını gözler önüne seriyor. Güldiken, Aram Yayınları tarafından basılan 89 kitabın yasaklanmış olduğunu, bunun yayınevinin tüm kitaplarının 3'te 1'ine tekabül ettiğini ifade ediyor ve ardından bazı dava örnekleri veriyor. İkisi şöyle mesela:

Ver AİHM tazminatını ama tekrar yasakla!

Yayınevi 2002'de *Tufan 33 Gün* adlı kitabı basıyor. Kitap 2003'te yasaklanıyor. Yayınevinin o dönemki imtiyaz sahibi yasağın kaldırılması için dava açıyor. Dava AİHM'e gidiyor ve 2018 yılının başında AİHM, Türkiye'yi 8 bin Euro tazminata mahkum ediyor. Fakat karardan kısa bir süre sonra bu kitap yine yasaklanıyor! Tazminat kazanıldığına dair belgeler sunuluyor ama nafiye.

Bir diğer yasaklama ise *Güneşin Çocukları Ezidiler* adlı kitaba ilişkin. Kitabın yasaklanması gerekçesi, Güldiken'in ifadesiyle, "terör örgütünün dininin propagandasını yapması"! Ezidilerle ilgili Türkiye'de birçok yayınevinin, hatta üniversitenin kitap yayınladığını hatırlatıp, bunun nedenini son zamanlarda bu yasaklamaların iddiamelerini hazırlayan Mersin Savcılığı'nın bizatihi tehdidine bağ-

lıyor: "Savcı, avukatımıza 'Öyle bir şey yapacağım ki yayınevi kapanmayacak ama kitap basamaz hale geleceksiniz' diyor."

Satış ve dağıtım meselesine ilişkin dile getirilen yakınmaların aksine, kendilerinin her yıl büyüdüğünü ifade eden Pirtukakurdi'den Bawer Berşev, bunda son 'olağanüstü' ortam nedeniyle birçok ilde kitabevlerinin kapanmasının veya artık Kürtçe kitap satmamasının etkisi olduğunu belirtiyor. Fakat bununla birlikte Kürtçe okurun azaldığını da ekliyor Berşev ve şöyle diyor: "Bence son yıllarda Kürtçe okur sayısında yüzde 20-30 oranında artış oldu. Bunda Kurdi Der'in, başkaca kurumların ve üniversitelerin katkısı vardı. Fakat son iki yıldır bu gelişme durdu."

Özeleştiri ve kurumsallaşma ihtiyacı

Bu kısımda moderatörümüz katılımcılara iki yönlü bir tartışma imkânı sunuyor; okuyuculardan gelen eleştiriler ve alana dair kendi eleştirileri...

Ulaş Güldiken, kendi yayınevlerini Kürtçe yazın alanında diğer yayınevleri kadar iyi görmediğini belirtiyor. Okuyucuların mizanpaj ve tasarım gibi konulara ilişkin de eleştiride bulduklarını ifade ediyor.

Bawer Berşev ise birçok yayınevinin kitaplarını kıyasladığını, Kürt yayınevlerinin teknik açılardan (mizanpaj, tasarım, kâğıt kalitesi) profesyonel olmadığını düşündüğünü ama bunun da Kürtçe piyasasının darlığıyla ve dolayısıyla maddi kısıtlılığıyla ilgili olduğunu vurguluyor.

Tüm katılımcıların üzerinde özellikle uzlaştığı sorun, Kürt yayıncıların herhangi bir kurumsal birliğin olmaması. Azad Zal, Kürt Yayıncılar İnisyatifi'nin varlığından söz ediyor ama katılımcılar bu birlikteliğin daha kurumsal olması gerektiğine vurgu yapıyor. Daha kurumsal bir birlikteliğin, mesela dağıtım sorununu çözebileceği ve yasaklamalara, baskılara karşı daha etkili çözümler geliştirebileceği öngörüsü dile getiriliyor. Zal, bu yakıcı ihtiyaca dair, Kürt yayıncılar olarak TÜYAP'ta bir araya gelmesi çağrısı yaparak şimdilik noktıyor tartışmayı...

dosya ertesesi*

Yıkımı sadece savaşıla
açıklamak yanıltıcıdır

TALAT ÇETİNKAYA (Sur Platformu Sözcüsü)

* 'Dosya ertesesi' sayfalarında bir önceki sayının dosyasını değerlendiren yazılara yer veriyoruz.

Dilop'un bir önceki sayısındaki dosya sayfaları, Sur ve Hasankeyf örnekleri üzerinden 'tarihsel mekân-kültürel miras yıkımı' başlığını taşıyan bir 'yuvarlak masa' toplantısına ayrılmıştı. Konu çok boyutlu ve sınırlandırmak mümkün değil. Bilakis, özellikle Kürdistan ve Mezopotamya'nın tarihi ve kültürel derinliği düşünüldüğünde, bu sınırlar sürekli genişleyip, derinleşecektir. Söyleşinin bir yerinde Necati Pirinççioğlu, "*Her kazıda bilinen tarih değişiyor*" demiş ya hani, sadece bir şehrin falan değil, dünyanın bilinen tarihi değişiyor aslında. Giderek derinleşen bu tarihi değerlendirmek için ele alınan iki örnek de (Sur ve Hasankeyf) güncel durumun çarpıcı ve yakıcı sembolleridir...

Tarihi kendisiyle başlatmak isteyenlerin mevcut derinlik karşısındaki yüzeyselliği, katılımcılar tarafından vurgulanmaya çalışılmış. Sur-İçkale bölgesindeki evler yıkılırken, hükümetin adamı şöyle demiş mesela: "*Osmanlı'ya ait bir şey yoksa uğraşmayın...*"! Türk olana-Türklüğe *ait bir mimari yoksa kapatın üstünü gitsin* mealindeki bu sözler -örtük ya da açık- her zaman söylenen ama belki de bizim duymak istemediğimiz sözler... Yıkın, gömün, suyun altında bırakın diyen bir 'dil' bir 'bilinç' bu! Hasankeyf'te, Zeugma'da, Sur'da ve daha birçok farklı yerde gördüğümüz gibi... Aslında bir bilinçsizlik, cahillik değil, aksine 100 yıllık ulus-devlet inşasının kristalize olmuş "derin bilinci" var karşımızda. Ne yapmak

istediğini bilen bir 'fitrat' hali... Kendinden olmayanı silen, yok eden, inkâr eden bir bakış; asimile eden, el koyan, böylece, kültürün sadece kendisine ait olduğunu kanıtlama peşinde olan bir siyasal-sosyal anlayış bu...

Bu stratejiye, "*savaşa gömülü inşa*" diyor, Joost Jongerden. Sözü edilen sadece 'konvansiyonel' değil; siyasal, ekonomik ve kültürel savaştır elbette. Bir yandan ulus-devlet inşa edilirken, çökertilmesi gereken "eski" yapıları eritme stratejisi... Günlük yaşamı, mahalleleri, köyleri dizayn etme... Bu strateji, kapitalizmin kültür politikalarıyla birleşince adeta "fordist" bir mekanizma çıkıyor ortaya. Her şeyi tekleştiren, üretimi seriye bağlamış, her şeyi birbirine benzeten bir makineye karşı mücadele ediyoruz. Söyleşinin çeşitli noktalarında "*Neden bu politikalarda ısrar ediliyor?*" "*Muhafazakâr bir hükümet bunları nasıl yapıyor?*" gibi sorular, ya da "*Aslında ne yaptıklarını bilmiyorlar...*" vb. tespitler, meselelerin etrafında dolanmak gibi olmuyor mu?

Nasıl bir mücadele?

Peki tüm bunlar bilinçli yapıyorsa kitle örgütleri, siyasiler, aktivistler, aydınlar, entelektüeller, kısaca iddiası olanlar neden yeterince etkili olamıyor? Bu soru çok önemlidir. Dosyadaki söyleşide de cevabı aranan bir sorudur. Tam da bu noktada, Şerif Mardin'in tespiti bize yardımcı olabilir: "*Sivil toplumun karşılığı askeri toplum değildir.*" Yani 'sivil toplum', en azından teorik

olarak, askeri yapıların aksine, merkezi olmayan, otonom hareket edebilen, inisiyatif alabilen ve örgütlenebilen bir toplumsal yapı olsa gerektir. Böylesi bir işleyiş yoksa, görüntüde 'sivil' olsa da aslında statik bir yapılanmayla karşı karşıyayızdır.

HDP geleneği parti ya da belediyelerin, kültür politikaları konusunda ciddi eksikleri olmuştur. Ancak 'merkeze' belediyeleri ya da partiyi oturtup tüm sorunlarla başetmesini beklersek, ciddi tıkanmalarla karşı karşıya kalacağımız ortadadır. Sonra da 'sivil' oluşumlardan söz etmek anlamsızlaşır.

Bu konuya dair, özellikle Hasankeyf'i Yaşatma Girişimi müstesna bir örnektir. 12 yıldır istikrarlı, kararlı ve yaratıcı bir şekilde mücadele yürütmektedir. Batman'daki belli başlı kişiler, dernekler hiçbir yerden beklentiye girmeden (partilerden, belediyelerden, Türkiye ya da Avrupa'lı yapılardan medet ummadan) mücadeleyi başlatmış, diğerleri arkadan yetişip güç vermiştir. Hasankeyflileri ve köylüleri iknâ edip mücadelenin içine katma noktasında ciddi eksiklikler yaşanmıştır. Nitekim, söyleşinin bir yerinde Emin Bulut, "*Hasankeyf'te inanılmaz bir devlet gücü var*" vurgusuyla bu eksikliğin nedenini açıklamaya çalışmış. Ama buna rağmen, tarihi mekân ve kültürel mirasa sahip çıkma noktasında, Avrupa'da nükleer karşıtı hareket, Türkiye'de Bergamalı köylülülerin mücadelesi nasıl bir yankı uyandırmışsa, Kürdistan'da

Hasankeyf'i yaşatma mücadelesi de benzer bir nirengi noktasıdır. O noktadan sonra tarihsel mekân ve kültürel mirasın korunması kaygısı 'sivil toplum'da karşılık bulmaya başlamış ve bir mücadele alanı haline gelmiştir.

Sur gerçeği...

Sur konusunda ise aynı şeyleri söylemek pek mümkün değildir. Gelinek yıkım süreci bir sonuçtur. Şeyhmus Diken'in soruları bu konuda ısrarcı olsa da, yıkımın tek sebebi olarak savaşı göstermek, arabayı atın önüne koştuktan başka bir şey değildir. Evet, savaş kentli kitleler üzerinde korkunç ve şok edici bir sonuç ortaya çıkarmıştır. Hepimizi derinden yaralamıştır. Ama savaş olmasaydı o evler sokaklar yıkılmayacakmış, yurttaşlar göçertilmeyecekmiş gibi bir yaklaşım yanıltıcıdır. Elbette savaşın olmasını kimse istemez, istemedi de, ama tarihsel mekânın yıkım gerçekliğinin arka planını açıklamaya yetmez.

Diyarbakır, yaklaşık 15 yıldır "Sur içi kentsel dönüşümü" konuşmaktadır. Belediye bazen TOKİ ile bazen GAP Bölge İdaresi'yle ortak planlamalarla "çözüm" bulmaya çalışmıştır. Diyarbakırlı iş adamları kendi meşreblince, bazı STK'lar raporlar ışığında, bazı yazarlar ve entelektüeller de kendi bakış açılarına göre öneriler geliştirdi. Yukarıda saydığımız kurumların, üstten bir bakışla "turizme açmak", "tarihsel dokuyu korumak", "insanları daha iyi koşullarda yaşatmak

HASANKEYF'ten SUR'a... tarihsel mekân-kültürel miras yıkımı!

NE oldu NE yapmalı?

için" buldukları çözümler ise hemen hemen aynı noktaya çıkıyordu: Yurttaşları Sur'ından çıkarmak, yapıların yüzde 80'ini yıkmak! Tarihi mekânı korumak amacıyla bazı yerel aktörler ile yazının başında sözünü ettiğimiz devlet aklı bir şekilde çakışmıştı aslında. Nitekim Tayyip Erdoğan'ın açıkladığı Sur'u dönüştürme hayalinden önce, 'düzgün bir kentsel dönüşüm' için Abdullah Gül'ün himâyesine alınmıştı Sur! Bu durumu sevinçle karşılayan yerel aktörler bile vardı!

2012'de kentsel dönüşüm istemeyen yurttaş, "Sur benim vatanımdır, nasıl bırakıp giderim" diyordu. Tarihi mekânı ve kültürel mirası, bin yıllardır yaşayan, karmaşık ve canlı bir yapı olarak değil de, görsel bir nesne, bir meta olarak görmek, bizi karşıtımızla benzeştirmişti maalesef. Herkes Sur mekânını, cetvelle cizmeye, yukarıdan jilette traşlamaya çalışıyor; kendisini Baron Hausmann zannediyordu. Sur içinde başını sokmak için derme çatma bir ev yapan, onun bir duvarını da Sur'a dayayan aile gerçekliğini tarihten kazımaya çalışabiliyorduk. Tam da o dönemlerde "yerel aktörler"den bazı iş adamları ve malum bazı şahsiyetler yurttaşların çoğunu "tarihi dokuyu bozan işgalciler" olarak niteleyebiliyordu.

Savaşa, 15 yıl önce başlatılmış bir savaştı. Ve her yıl tarihsel Sur mekânı ve Hevsel Bahçeleri'ne atak yapan kurulmuş bir makine vardı zaten. Kadife eldivenle ve zamana yayılmış bir 'son' öngörüyordu. Eğer 'sivil toplum' alanı ve entelektüellik topluma gömülü olmazsa, kültürel alanı da inşa ademez ve maalesef sonuçlar üzerinden otopsi yapmanın (tespitler ve raporlar) ötesine geçemez. Zamanında vicdana dokunan bir makale kaleme almayan, halkla birlikte çözüm bulamayan, zamanında ses çıkaramayan herkes bu yıkıma ortaktır.

Bu anlamda tarihi mekânı ve tarihsel mirası korumak aktif, inisiyatifli bireyler ve sivil toplum alanıyla mümkündür. Bu durum, tüm dünya ile dayanışma içinde olmak ve dayanışma beklemeyi dışlamaz. Ancak 'yerel', kendi sorunlarına sahip çıkmazsa, çözüm için mücadele etmeden "dışarıdan" medet beklemesi gerçekçi değildir. Tam da Şeyhmus Diken'in söyleşinin sonunda vurguladığı gibi; kültür alanı naif bir alan ve iktidar içermemelidir, mikro iktidar beklentisi içinde olunmadan yeni bir kültürü inşa etmek için topluma gömülü bir 'sivil' mücadele coğrafyanın kaderini değiştirebilir. 📌

Fotoğraf: Enver Özkahraman

'70'li yılların 'siyah-beyaz' günlerinden...
Hakkari-Çukurca-Biyadır köyünde bir düğün;
davul zurnanın, 'deng û bej'e sırdaşlığı,
'bûk û zava'nın, vuslat saatine yolculuğudur...
govend ile şal û şepikli bedenlerin,
çiçeğe duran ağaçlar ile toprağa vuran cizlavetli ayakların,
taşın, göğün, güneşin, dildeki teyteyin, gırtlaktaki tilinin
ve dağlarının memleketimin,
'teyr û tûr'lu ormanlarının
halkıyla kavlidir...
akan zamanın duran zamanla;
yananın, yakılanın
yeşerenle, mutlaka yeşerecekle kavli...

Vedê Gûlbarînê

Kürt kültürünün emektarı Casimê Celîl 110 yaşında!

NIHAT GÜLTEKİN

▲ Casimê Celîl

2018 Mayıs'ında Prof. Dr. Celîlê Celîl ile İstanbul'da, aynı yılın haziran ayında da Cemîla Celîl ile Ermenistan'ın başkenti Erivan'da, Casime Celîl'in evinde uzun söyleşiler yaptım. Her iki görüşmede Casimê Celîl'e dair de konuştuk. Yetimhanede büyüdüğünden tam olarak doğum tarihi bilinmiyor. 50'nci doğum günü için Ermenistan Yazarlar Komitesi'nce yapılacak kutlamayı Casimê Celîl'e de bildiriyorlar. Gelen evrakta gün ve ay olarak hangi tarihlerde doğduğu soruluyor ona. Doğum yılını belirtiyor ama ay ve gününü bilmiyor. Konuyu eşi ve çocuklarıyla da konuşup, "*Resmî mercilere doğum tarihim 24.10.1908 şeklinde bildireceğim*" diyor. İlginçlik bu ya, kendisinin belirlediği ay ve gün, 40 yıl sonra (1998) Casimê Celîl'in ölüm tarihi olarak da kayıtlara geçecektir.

Ez cümle, Casimê Celîl yaşasaydı 24 Ekim 2018'de 110 yaşında olacaktı.

Kızılıkule'den Erivan'a...

Casimê Celîl, Kars'ın Digor ilçesinin Kızılıkule (Hisarönü)

▲ Erivan Radyosu'nun Kürtçe yayınları Kürtlerin yaşamında önemli bir iz bıraktı...

köyünde dünyaya gelir. Ezîdî Kürt bir aile. Köyde okul yok. Bahar ve yaz ayları çobanlıkla geçer. Kış aylarında ise köy evlerinde Kürt sözlü edebiyatının farklı biçimleriyle tanışır.

Yaşadığı köy 1878-1918 yılları arasında Çarlık Rusya'sının denetimindedir. 1917 Ekim Devrimi sonrası Ruslar bölgeden çekilince, Osmanlı ordusunun Kars bölgesine müdahalesi başlar. Kars'ın köylerinde yaşayan Ezîdî Kürtler zor durumda kalır. 16 Ezîdî köyü göç eder. Sadece Casimê Celîl'in ailesinden 50'nin üzerinde çocuk, kadın, yaşlı boğulur, çok azı kurtulur. Sahipsiz ve yalnız kalan Casimê Celîl, daha sonra evleneceği Xanîma Rizgo ile Celaloğlu yetimhanesinde

kalır. Yetimhanede büyür. Burada ilkokulu Ermenice okurlar. Meslek edinmeleri için ayrıca teknik okullara yerleştirilirler.

Yetimhaneden ayrıldıktan sonra, 1927-1930 arasında, Bakü ve Tiflis'te askeri okullarda eğitim gören Casimê Celîl, 1930'da Xanîma Rizgo ile evlenir. Bu yıllarda Erivan'da 20-30 Kürt aile yaşamaktadır. Ebeveynlerin Kürtçeyi iyi bilmeleri çocuklara da yansıyor. Casimê Celîl de sahip olduğu yoğun bir Kürtlük bilincini aile içi eğitim sürecinde çocuklarına özellikle aktarır. Celîle Celîl ve Cemîla Celîl "*Kürtçe konusunda okulumuz evimizdi*" sözleriyle ifade ediyorlardı bu durumu. Yazar Konê Reş de

bir yazısında¹ şunu belirtiyor: "*Casimê Celîl'in evi, Erivan'da, Ermenilerin içinde bir okul gibiydi.*"

Casimê Celîl 1931 yılında geldiği Ermenistan'ın başkenti Erivan'a yerleşiyor. Kürt edebiyatı ve kültürünün modern biçimde yeni kurulduğu bir dönemdir. Çünkü Sovyetler Birliği, "*azınlık halklara her türlü yazım ve yayın hakkını veriyoruz, bu bizim demokrasimizi gösteriyor*" iddiasındadır. Casimê Celîl de Erivan'da açılan ve bu bölgede Kürtçe eğitim yapan okullara öğretmen yetiştirilmesine yönelik eğitim veren Transkafkasya Kürtçe Eğitim Okulu'nun so-

1 http://www.kurdistanabinxete.com/Beshe_Kurdi/Koneresh/Le-kolin/CelilCelili_251106.htm

rumlu müdürü olur. 1930'lu yıllarda genelde Sovyetler'de, özelde de Ermenistan'da *Erebê Şemo, Hecîyê Cindî, Emînê Evdal, Cerdoyê Gêncô, Wezîrê Nadîrî, Ahmedê Mirazî* ile birlikte, Kürt edebiyatının ve kültürünün gelişmesinde büyük emekler verir. Kürt kültür devriminin gelişmesinde temel kaynaklardır bu isimler. Emerîkê Serdar, "*Casimê Celîl Sovyet Kürt edebiyatında bilinen bir isimdir. 1930 yılında yazılar yayınlamaya başlamış, daha o tarihlerde tercüme ve yazıları Riya Teze gazetesinin sayfalarında yayınlanıyordu.*" diye yazıyor.¹ Telîn ilçesinde Kürt şarkıları ve dans gru-

bunun organizatörlerinden biridir ayrıca.²

Erivan'da Kürtçe kitapların yayınlanması sorumluluğunu da hükümetin onayıyla Casimê Celîl üstlenir. Çok sayıda Kürtçe kitap onun sorumluluğunda yayınlanır. Bu kitaplar arasında Kürt yazarların ilk eserleri, Kürt halk edebiyatı derlemeleri vardır. Derleme ve antolojilerde kendi eserlerine de yer verir. Yayınevi, onun ikinci evidir artık. 1937 yılına kadar süren bu çalışmalar durdurulduktan sonra, 1938 yılında Erivan Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nün filoloji bölümüne kabul edilir Casimê Celîl.

Dört yıl sonra mezun olur. Erivan Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni de 'dışarıdan' bitirir ve birkaç yıl avukatlık yapar.

Erivan Radyosu günleri...

Casimê Celîl 1934 yılında Erivan'da yapılan ve dünya çapında ses getiren Kürdoloji Konferansı'na aktif olarak katılmıştır. Ermenistan Yazarlar Birliği'nin ve bu kurumun Kürt yazarlar seksiyonunun bir üyesidir. 1954 yılında Moskova'da toplanan Sovyetler Birliği yazarlarının ikinci kongresine katılan Ermenistanlı yazarlar delegasyonundadır.

Denilebilir ki, Ermenistan Kürtlerinin yaşamını ilgilendiren bütün çalışmalarda Casimê Celîl'in izi vardır.

2 05.05.2018 ve 10.05.2018 tarihlerinde Prof.Dr. Celîlê Celil ile İstanbul'da yaptığım görüşmeler.

1 Ocak 1955'te yayına başlayan Ermenistan radyosunun Kürtçe yayın bölümünün ilk başkanı olan Casimê Celîl, Nisan 1958'e kadar bu görevini sürdürdükten sonra, Kürtçe edebiyat ve müzik programlarının sorumlusu olarak çalışmalarına devam eder.

Radyodaki 8 yıl içinde çok önemli işler yapar. Kürt şarkıları ve ezgilerinden oluşan bir arşivin temellerini atar. Yüzlerce müzik eserini kaydeder. Böylece birçok şarkıcının ve müzik aletinin sesi yok olup gitmekten kurtulur. *Şeroyê Biro, Ahmedê Mirazî, Egîte Têcir, Efoyê Esed, Aşiq Nazûk (Şêx Kamilê Beko), Sûsika Simo gibi birçok ses, Şamilê Beko, Egîte Cimo* ve diğer birçok müzisyen 'kayıt' altına alınır. Derleme, kayıt ve yorumlama 1930'ların ortalarından beri Casimê Celîl'in uğraşlarından biridir aslında. Bu hassasiyeti çocuklarına da aktarmıştır. Onlar da Kürt halk şarkılarının, masallarının, atasözlerinin, destanlarının kısaca tüm folklor ürünlerinin derlenmesi, kaydedilmesi, korunması ve yorumlanması sürecinde yoğun ve çok önemli çalışmalar yapmışlardır. Erivan Radyosu'nun Kürtçe yayına başlaması ise bu sürecin daha da gelişmesini, kurumsallaşmasını sağlamıştır.

Kürtçe radyo öncesi dönem için Prof. Dr. Celîlê Celil şunları vurguluyor: "*Kürtçe radyonun açılmasından önce evimizde Dinêpir 4³ adında*

3 Dinêpir 4 denilen ses kaydecisi Casimê Celîl'in evinde kaldığım iki

1 Bijare-Emerîkê Serdar, sayfa 278, Neşîreta "VMV-PRİNT" Erivan.

bir ses kaydedici vardı. Kürt dengbêj ve müzisyenleri radyo için seslerini kaydettirmeye geliyorlar, evimizde misafir oluyorlar, provaları evimizde yapıyorlar, bildikleri şarkıları bu ses kayıt cihazına kaydet-tirip ertesi gün Casimê Celil ile birlikte, seçilmiş şarkıların stüdyo kaydını yapmaya radyoya gidiyorlardı... Erivan Radyosu'nda, ses evinde korunan iki bin şarkı var, 1953'ten 1963'e kadar Casimê Celil tarafından kaydedilmiş olanlar... Casimê Celil radyonun temellerini attı ve 1963 yılına kadar orada çalıştı, yedi yüz kadar Kürtçe şarkı ve ezgi kaydetti, Fonda Zêrîn'i hazırladı. 1967'den 2002 yılına kadar (35 yıl) radyoda Kürt müziği alanında çalışmış olan Cemîla Celil de Fonda Zêrîn'de korunan şarkı ve ezgi sayısını iki binlere çıkardı..."¹

gün içinde Cemîla Celil tarafından bana gösterilmişti.

- 1 Erivan Radyosu'nda Kürt Sesi, Zeri İnanç.

Ocak 1963'te radyodaki görevinden ayrılır Casimê Celil. Emekliye ayrıldığında, 'kişiyeye özel' bir uygulamayla seçkin kişilere verilen emekli maaşı bağlanır kendisine.

1972 yılında, Ermenistan'ın 'Sovyet Yazarları' adlı devlet yayınlarının Kürtçe kitap redaktörlüğü teklifini kabul eden Casimê Celil'e Erivan yayınevinin yolu bir kez daha açılmıştır... Büyük bir heyecan ve mutlulukla yayın çalışmalarına dört elle sarılır. Yeniden basılacak ve yayımlanmaya hazır yeni kitaplardan oluşan dosyaları ile basımevi ve evi arasında gider gelir. 1980 yılına kadar çalışır. Yaptığı önemli çalışmalardan biri de Dünya Atlası'nın Kürtçe yayınlanmasıdır.

Bitmez tükenmez bir entelektüel üretim

1930'lu yılların başlarında Kürtçe yayımlanan Riya Teze gazetesinde görülmeye baş-

lar Casimê Celil'in ilk şiirleri. Başta Riya Teze olmak üzere, Rusça ve Ermenice yayımlanan birçok gazete ve dergide şiirleri yayınlanır sonra. Kürtçe şiirleri bu dillere çevrilir.

Ermenistan'ın Kürt yazarlarının eserleri antolojisinin üçüncü cildinde (Erivan, 1935) Casimê Celil'in şiirlerine de yer verilir. Ermenistan'da Kürtçe kitap yayımına son verildiği 1990'lı yılların başlarına kadar, Casimê Celil'in şiir ve destan biçimindeki eserlerinin yer bulunduğu Kürtçe antolojiler şunlardır: *Hesta Malbata Yekgirtî* (Moskova, 1964), *Strana ku bûye Pirtûk* (Moskova, 1967), *Poyêziya Sovyêtiyê* (Moskova, 1977), *Lenin Di Nava Poyêziya Gelên Yekîtiya Sovyêtiyê da* (Moskova, 1980)

Casimê Celil şiirlerini ve destanlarını Kürtçe yazar. Onun şiir ve destanlarından oluşan Rojên Min, 1960 yılında Erivan'da yayımlanır. Daha sonra şu kitapları yayımlanır:

Mamoste Casimê Celil için ne dediler?

Casimê Celil'in ardından birçok çalışma arkadaşı, yazar, dengbêj, şair anılarını yazıp, tarihe not bıraktılar. Bazıları yayınlandı, bazıları yayınlanacak. Bunlar içinde, Egîte Cimo, Karapetê Xaço, Varujan Voskanyan, Ahmedê Gogê, Taharê Emer, Hovannes Badalyan, Emerikê Serdar gibi çok ünlü isimleri sayabiliriz.

Arevik Avakyan: "Ve hatırlanmaya değer olay, Kürt Müziği Arşivinin (Fonda Muzîka Kurdî) temellerinin atılmasıydı... O dönemde Kürtçe yayın yönetimi anlayışı diye bir şey yoktu, sadece Casimê Celil adında biri vardı."¹

Karapetê Xaço: "O, radyonun temellerini attı. O çalıştı ve insanları bir araya getirdi. Dengbêjleri, kim var kim yoksa herkesi getirdi, seslerini kaydetti ve bu sesleri halka sundu."²

Ahmedê Gogê: "Erivan'dan Kürtçe radyo yayını başladığında, bunun temelini atan Casimê Celil'dir."³

1 Erivan Radyosu'nda Kürt Sesi, Zeri İnanç, s.

2 Age., s. 44.

3 Age., s. 64.

▲ Casimê Celil Kütüphanesi, Viyana-Avusturya....

Kilamên Çiya (Erivan, 1970), Oda Kurda (Erivan, 1975), Kurdên Bengî (Erivan, 1980), Kofiya Diya Min (Erivan, 1984), Bijare (Erivan, 1987).

Casimê Celil'in eserlerinin çoğunu şiirleri oluşturuyor. Şiirlerin yanında, ağırlıklı olarak Kürt sözlü edebiyatındaki halk destanlarıyla ilgilendiğini belirtmekte yarar var. Ermenistan'da yayımlanan bu türdeki eserleri şunlardır: *Siyabend û Xecê, Memê û Eysê, Sêva Hacê, Dewreşê Evdî, Hikiyata Delî Ahmed û Delî, Hemze, Sindirnevat, Şêx Mîrza, Dimdim, Kilama Huzbêk.* Casimê Celil'in Ermeniceye çevrilmiş, –gazete ve dergiler dışında– yayımlanmış kitapları da şöyle sıralanabilir: *Elegez (Erivan, 1954), Beyît-Serpêhatiyên Kurdî yên Evindariyê (Erivan, 1955), Kanîya Welêt (Erivan, 1957), Ocaxa Min (Erivan, 1966).*

Casimê Celil'in *Lenîn* şiiri, 15 Nisan 1957 tarihli *Pravda* gazetesinde yayımlanmış-

tir. Güney Kürdistan'da Kürt devrimi Barzani önderliğinde yeniden alevlendiğinde, Casimê Celil'in *Çiyayên Kurdistanê (Kürdistan Dağları)* isimli şiiri, Sovyetler Birliği'nin bir başka merkezi gazetesi olan *İzvestiya*'da yayımlandı. Ayrıca, Leningrad'ın (Petersburg) saygın ve prestijli edebiyat dergisi *Nêva*'da da yayımlandı bu şiir.

Anılmaya değer bir başka şey de, eserlerinin Rusça'ya çevrilerek Sovyetler Birliği'nin başkenti Moskova'da *Li ser rêyên zemîn* adıyla yayımlanmış olmasıdır.

Casimê Celil'in eserleri, eski Sovyetler Birliği dışında, Latin harfleriyle, Kürt yazarlarının eserlerinin bir araya getirildiği derlemelerle, Bağdat'ta ve Avrupa'da çeşitli kitaplar halinde yayımlanmış ve Kürt diasporasında ve diğer ülkelerde Kürt okurlara ulaşmıştır. Eserlerinden oluşan bir kitap da *Zozan* ismiyle, 1982

yılında Stockholm'de Roja Nû Yayınları'nda basılmıştır.

Casimê Celil'in çevirileri

Tercümelerin halklar arasındaki iletişimde önemli rolü vardır. Yabancı dillerden Kürtçeye ve Kürtçeden yabancı dillere yapılan çevirilerin, Kürt dilinin gelişmesinde büyük katkıları olmuştur. Casimê Celil de Ermeni ve Rus yazarların eserlerini Kürtçeye çeviren ve bu eserleri derlemeler veya ayrı kitaplar halinde yayımlayan bir çevirmendir aynı zamanda. Büyük Ermeni şairler, H. Tumanyan, Ar. İshakyan, H. Siraz'ın eserleri ile büyük Rus şair ve yazarlar Puşkin ve A. Gadiyaz'ın eserleri onun çevirileriyle Kürt okurlarına ulaşmıştır. Emerikê Serdar şunları belirtmektedir: *"1949 yılında Pûşkin'in şiir ve masalları bir kitap halinde Casimê Celil'in tercümesi ile Kürtçe yayımlandı. Bundan önce de Puşkin'in Mesya Zêrîn adlı masalını tercüme edip başka bir kitap olarak yayınlamıştı."*¹

Türkiye de, Mayıs 2014'te Evrensel Yayınları'nda Casimê Celil'in çeviri kitapları yayımlandı.

Ayrıca Avêtik İshakyan adlı ünlü Ermeni şairinin 100. doğum günü için Ermeniceden Kürtçeye yapılmış çevirilerde de onun rolü önemlidir.

Kürt şair ve yazarların eserlerinden oluşan antolojilerin hazırlanmasında Casimê Celil'in büyük emeği vardır: *Efirandinê Niviskarê Kurmancê Sovyetiyê (Erivan, 1948),*

1 Bijare, Emerikê Serdar, s. 278 Neşireta "VMV-PRİNT" Erivan

Niviskarêd Kurda yê Sovyeyîyê (Qaçaxê Mirad ile birlikte, 1961) Yine, Kürt yazarların Ermeniceye çevrilmiş eserlerinin derlemesini Şayirên Kurd yê Sovyeyîyê adıyla hazırlamış ve yayımlatmıştır (Erivan, 1953).

Casimê Celîl'in, Kürt dili ve edebiyatına ilişkin eğitim kitaplarının hazırlanması ve yayımlanmasında da önemli katkıları vardır. Emînê Evdal'la birlikte hazırladıkları *Zimanê Kurmancî (Kürt Dili)* adlı kitap 1937 yılında yayımlanmıştır. 1955 yılından başlayarak, uzun yıllar okutulan *Xwendina Lîteraturayê (Edebiyat Öğrenimi)* adlı ders kitabı birçok kez basılmıştır.

Casimê Celîl, bütün bu aktif çalışmalarının yanında aile fertlerini de etkileyip yönlendirmiş ve Kürt kültürünün hizmetine sokmuştur. Eşi Xanima Rizgo ile birlikte iki kız, iki erkek, dört çocuk büyütülmüştür. Casimê Celîl Kütüphanesi, denilebilir ki, Kürtler arasında bir ilk çalışmadır. Bu kütüphanede bulunan eserlerin büyük bir kısmı aile fertlerinin çalışmalarıdır.

Casimê Celîl, 24 Ekim 1998'de Erivan'da yaşamını yitirir. Erivan'a yaptığım gezi-
de gidip Baxramiyan köyünde, eşi Xanima Rizgo ile yan yana defnedildiği mezarını ziyaret etmişim.

Bazı insanlar yüreğinde ve kafasında bütün dünyayı yaşar. Casimê Celîl böyle bir insan. Ondan öğrenilecek çok şey var. Kişisel acılarının üstüne çıkabilmek ve hep aydınlığa yürümek adına. Ruhu şad olsun... 🌙

Carcîma dayê

Deng li xwe dikim;
Peyayo, tu li vê cîhanê çi digerî!

Stêrk diweşin çenga ciya min,
Lêvên hîvê radimûsim,
Sewta lorîkan...
Haş dibim, kerr dibim,
Tepekî li peleguha stêrkan dixim.

Xîtikkirinên min, navika min...
Kenê te li rûyê min cihêzê neqîşandî ye.
Fîtefîta çivîkan, nanê cûco...
Bîna kersimê, to yê li ser nanê tisi...

Li berwarê bajêrê bêwar wer bûm!
Dicemidim, carcîma te li ser xewnên min!

Emerîkê Sidîqayê

► Di zimanê me de hezkirin

OMER DILSOZ

Em di kurdiya xwe de hezkirinê çawa bilêv dikin? Berî ku em bersiva vê pirse bidin, hinekî bala xwe bidine bê ka nivîskarê naskirî Gary Chapman di pirtûka xwe "Pênc zimanên hezkirinê" de çawa ev mijar xepartiyê.

Bêguman pirs "hezkirinê" bi qasî temenê mirovahîyê dirêj e û temendî hejmara takekesên ser rûyê erdê jî xwedan kate û şax e. Tu vê behrê çend têkvedî her kûrtir dibe û tu vî şîrî çend biparzinî 'şêlû'tir dibe. Çu formûl û pênase bi giştî nabin bersiva

vê pirsê giran. Ev pirs, temet umrê vê gerdûnê bi girift û aloz e.

Îja em ê hew li dû pênasekirina vê pirsê mezin biçin, belkî jî, hema em bibêjin: Tu çi hest dikî ew e. Îja em ê hinekî jî li ser çawaniya wê di zimanê me de bisekinin. Gelo em kurd, hezkirinê bi çi awayî tînin ser ziman?

Niha berî ku em bikevin nava vê gêrgerînkê û hezkirina ser zarê me û ya cîranê me tirkan berawird bikin, bînin bîra xwe ku Gary Chapman, di wê kitêba xwe de bi berfirehî

li ser celebên rengvedanên hezkirinê rawestiyaye û gotiye: mirov bi pênc awayan hezkirina xwe didin rû.

Nexwe niha jî em bifekênê ka em kurd çawa hezkirina xwe didin der. Berî vê divê em vê bizanibin ku li gorî kategorîzekirina Chapman, em piranî hezkirina xwe bi awayê îndîrekt tînin ser ziman. Kurdek zû bi zû nabêje, "ez ji te hez dikim", heta em peyva "hezkirinê" zêde bi kar naynin. Li şûna wê, "peyva "dilketin, dilbirin, dilberdan"

ango "dilîkî" bûn bêhtir ser zar û devê me rûniştiye.

Bi çend nimûneyan em bilêv-kirina "hezkirinê" di zarê me de bi tirkî re berawird bikin.

Gava mêr û jinek kurd hezkirina xwe ji hev re dibêjin:

Tirkî: Seni seviyorum.

Kurdî: Min dil ketiye te/ Dilê min ketiye te.

Gava dayikek hezkirina xwe ji zarokê xwe re dibêje:

Tirkî: Yavrum, seni seviyorum.

Kurdî: Berxo, ez ê vê dinyayê qurbana te kim.

Gava kurdek ji xwarinekê hez bike:

Tirkî: Ben sıcak yemeği seviyorum.

Kurdî: Dilê min dibije xwarina germ/ Dilê min diçê/ Kêfa min bi xwarina germ tê.

Kurdek gava ji kelûpelekê hez dike:

Tirkî: Ben evimi seviyorum.

Kurdî: Mala min bihûştta min e.

Gava kurdek bêriya xwe bo dostekî xwe tîne ziman:

Tirkî: Ben dostumu seviyorum.

Kurdî: Ez hez dikim bi dostê xwe re bim.

Gava kurdek hezkirina xwe bo warê xwe, bo kesûkarên xwe tîne ziman:

Tirkî: Ben ülkemi seviyorum/ Ben akrabalarımı seviyorum.

Kurdî: Ez li ser war û welatê xwe dimirim. Ez li ser xizm û merivên xwe dîn dibim.

Mirov dikare van nimûneyan zêde bike. Di vir de, tiştta xuyabûyî ew e ku kurd di dilpêketina xwe de, zû bi zû peyva "ez ji te hez dikim" bi

Divê em vê bizanibin ku li gorî kategorîzekirina

Chapman, em piranî hezkirina xwe bi awayê îndîrekt tînin ser ziman. Kurdek zû bi zû nabêje, "ez ji te hez dikim", heta em peyva "hezkirinê" zêde bi kar naynin.

kar naynin. Ev celeb gotin, piştî ku kurd di ser tirkî re bi zimanê xwe hesiyan, kete nav zimanê wan. Nexwe di reseniya xwe de, kurd gava hez dikin, dibêjin:

Ez ser te dîn û har bûm.

Ez ê xwe qurbana te kim.

Ez li ser te dimirim.

Ez hez dikim bibim yarê (yan yara) te.

Sebra min bi te têt. Bêhna min bi te têt.

Ez gorîya te me/ Ez gorîyê te me.

Min tu divêy, min hez ji te kir.

Kurd ji hezkirîya xwe re piranî "yar" dibêjin. Yar, ew kes e ku mirov pê re dikeve ser heman rê. Yarênî..

Çimkî kurd hezkirina xwe bi zarê "duyem" tînin ziman. Bi vebêjyê nerasterast derdibin. Celebê hezkirina dilê kurdan, "qurbanî" û "dilbirin" e. Ango jidilçûyî û dilpêgirtin û dilpêketin... Ev asteke germtir a hezkirinê nîşan dide.

Peyva "qurbanî" ji ku tê?

Ev gotin temet umrê mirovahiyê kevin e. Di hemû birewariyên qedim de "gorîbûn", "qurbanî" ritûeleke bingehîn e û bingehê wê ser serpêhatiya Habil û Kabîl ava bûye. Qur-

ban: Tiştê xwe yê herî bijare bo rêya evînê didî.

Lewre min divê bibêjim ku ziman û kodên wî, ziman û navlêdan û navlêkirinên wî serencama serpêhatiya wî nijadî jî di zikê xwe de dihevine. Ziman, ji çîrok û dîroka nijada xwe dizê. Em, hemû wergirên raboriya xwe ji wir digirin.

Hasilê em ji pêdeçûnên Chapman jî fêr dibin ku di zar û ezimanê me de hezkirin xwedan kok û rîşalên dêrîn û qedim e û ji xwîna peydabûna vî milletî peyda dibe.

Heta em awayê pênasekirin û navlêkirina ferhenga hiş û çalhişa civaka xwe nizanibin, em ê bi ruhê zimanê xwe serwext nebin. Di zimanê me de, hezkirin ji sertapê rêya ji dilî bo dilî ye û gava em "dikevine ser derazinga vê qesrê" em tê werdbin û tê de winda dibin. Lewre jî hezkirin di zimanê me de KETIN e, ketina dilî... Em dil dikevin çavên yarê; û em ji çavên yarê jî di dil dîr dikevin...

Balkêş e, gava kurdek hezkirina xwe ya tîr pênasê dike, dibêje: Heke te ji dilekî hez ji min kir –mirov hez jê dike, jê hez nake- ez ê hezar dilî ji te hez bikim. Îja bo nefretê jî dibêje: Heke te ez nevim bi çavekî min tu neveyî bi herdu çavan. Hezkirin û nêzîkbûn bi hezarî, dîrketin û jêqetîn tenê bi du gavan e. Çimkî naxwaze bi tevayî jê bi dîr here, tenê dixwaze qonaxek bikeve navê, heta birîn sar dibe. Çimkî kurd evînê wek "nemirî" dizanin û gava dilopek li dilî nizilî êdî tew jê bi dîr naçe. 🌙

CUMHURİYET ①-1-

kuruluş, çözümlüş, devamlılık

NAMIK K. DİNÇ

Her yeni kuruluş bir çöküş-çözüm üzerine yükselir; her çöküş-çözüm ise yeni bir kuruluşa imkân ve olanaklar sağlar. Yeni olan, eskinin reddi üzerine çıktığını iddia etse de reddettiği geçmişin yıkıntıları üzerine yükselir. "Geçmiş" ve geçmişin mirasının "bugün" üzerindeki etkisi düşünülen-den daha fazladır. En radikal

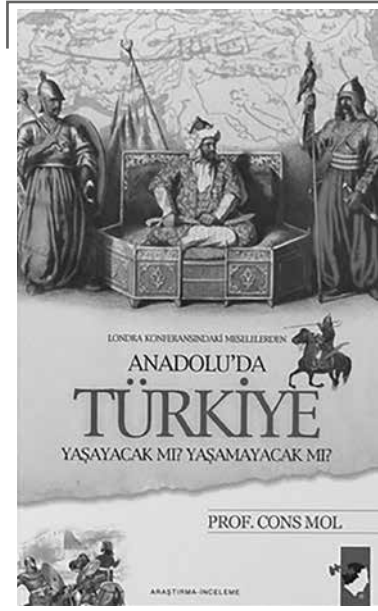
değişimi (devrim) yaptığını iddia edenler bile reddettikleri mirasın devamcıları olmaktan tamamen kurtulamazlar. Bu anlamda her kapsamlı değişim, bir kopuş olduğu kadar bir devamlılık da demektir. Toplumsal ya da siyasal gelenekler değişir ama karakteristik özelliklerini devam ettirmekten de geri durmazlar.

16 Temmuz 2016'dan beri AKP Hükümeti'nin 'yeni bir devlet' kurmaya yönelik hızlı adımlar attığı görülmektedir. AKP ve lideri RTE'nin öncülük ettiği bu değişimin nedenleri ve dinamikleri tartışılmaksızın istikameti-hedefleri sorun edilip bağlamından kopuk tartışmalar yürütülmekte, zaten sınırlı olan toplumsal muhalefetin enerjisi sistem

Yazarının kimliği üzerindeki tartışmalardan bağımsız, 1913 ya da 1914'te yayınlanan bu kitabın içeriği önem arz ediyor. Kitap aslında Balkan Savaşları sonrası Rumeli'deki hâkimiyeti son bulan Osmanlı Devleti'nin elinde kalan, siyasi hâkimiyetinin sürdüğü coğrafyada varlığını nasıl devam ettireceğine dair öngörülerde bulunuyor.

içi bu tartışmalarda soğurulmaktadır. Değişimin nedenlerini anlamaksızın nereye varacağını, hedefinin ne olduğunu anlamak da mümkün değildir. Türkiye'nin İslami bir devlete dönüştüğünü, yakında şeriatın ilan edileceğini vazeden çevreler, bunun üzerinden muhalefeti, çöken cumhuriyete methiyeler dizmeye ve devletin eski elitleri safında yer tutmaya çağırıyorlar.

Gerçekten çöken nedir, kurulmakta olan nedir, yeni bir kuruluşun bahsetmek mümkün müdür? Devletin yeni muktedirlerinin istikameti-hedefleri nelerdir? Baştan fikrimi ifade etmek isterim ki, yaşamakta olduğumuz ne "Cumhuriyetin sonu" ne de yeni bir "İslami devlete" geçiştir. Çökmekte ve çözülmekte olan Kemalist cumhuriyettir ama cumhuriyetin kendisinin ilgası ya da saltanatın yeniden ihdasından söz etmek (bunu arzulayan çevreler olsa da) müm-

kün değildir. Aynı şekilde İslami bir devlet kurulacağı ya da şeriat düzenine geçileceği yönlü propagandalar da bugün için toplumsal ve siyasal bir zemin bulmaktan uzaktır.

'Yazarı meçhul' bir kitap...

Genel yaklaşımımızı böyle ortaya koyduktan sonra, (29 Ekim'de 'yeni bir yıl dönümü' ile bir kez daha 'ihya' edilecek) cumhuriyetin kuruluşuna zemin hazırlayan tarihsel koşullara bir göz atalım ve hangi temeller üzerinde yükseldiğini tespit edip, çözülmekte olan Kemalist cumhuriyetin yerine kurulmak istenenin özelliklerini tartışalım.

Az bilinen bir kitapla başlayalım; kitabın ismi "*Anadolu'da Türkiye Yaşayacak mı Yaşamayacak mı?*" Yazar hanesinde görünen isim Profesör Jons Mool. Basım tarihi ise belli değil. Kitabın üst başlı-

ğında, "*Londra Konferansı'ndaki Meselelerden*" ibaresine bakılırsa Balkan Savaşları sonrası ile Birinci Dünya Savaşı arasında kaleme alınmış. Türkiye dışında, bu isimde bir yazar ve kitabın yayınlandığına dair bir bilgi yok. Kitabın gerçekten kimler tarafından hazırlandığı ve yayınlandığı hâlâ meçhul. Elimizdeki tek ipucu ise kitabın mütercimi kısmında Habil Adem isminin geçmesi. Birinci Dünya Savaşı sırasında yayınlanan "*Kürdler*", "*Türkmen Aşiretleri*", "*İskan-ı Muhacirin*" gibi kitapların da mütercimi sıfatına sahip olan Habil Adem'in dönemin İttihatçı politikalarının fikri temellerine hizmet sunan bir kişi olduğu biliniyor¹.

Bugün için, söz konusu kitabı Jons Mool isminde yabancı bir profesörün değil de Habil Adem veya Habil Adem'in de içinde bulunduğu bir komisyonun kaleme aldığı araştırmacılar tarafından genel kabul edilmektedir. Yazarının kimliği üzerindeki tartışmalardan bağımsız, 1913 ya da 1914'te yayınlanan bu kitabın içeriği önem arz ediyor. Kitap aslında Balkan Savaşları sonrası Rumeli'deki hâkimiyeti son bulan Osmanlı Devleti'nin elinde kalan, siyasi hâkimiyetinin sürdüğü coğrafyada varlığını nasıl devam ettireceğine dair öngörülerde bulunuyor. Hatta biraz ileri giderek öngörülerden öte, somut adımların-politi-

1 Habil Adem ve ismi geçen kitaplar başlı başına bir konu olduğundan ve bu hususta hayli kalem oynatıldığından daha fazla değinilmeyecektir.

kaların neler olması gerektiğini söyleyen bir plan niteliği taşıyor. Yeni devletin adını, izleyeceği temel siyaseti, dayanacağı "ırkı", tasfiye etmesi gereken toplumsal grupları, bunun ekonomik, kültürel, sosyal nedenlerini, coğrafyanın özelliklerini, nasıl taksim edilmesi gerektiğini ayrıntılı olarak anlatıyor.

Kitabın ilk bölüm başlığı, "Yeni Bir Devlete Doğru: Türkiye". Osmanlı Devleti'nin miadını doldurduğunu düşünen yazar(lar), yeni bir devletin kurulması gerektiğini, isminin de Türkiye olacağını söylüyorlar. Osmanlı'nın Türk'e zarar verdiğini, geri plana düşürdüğünü, Türklük bilincini zayıflattığını iddia eden kitap, bunun tesir ettiği beş alanı işaret edip tasfiyesini öngörmektedir:

1. Yönetimde sadece Türkler bulunmalıdır. Devşirmeler ve gayri-Türk unsurlar idareden temizlenmelidir.
2. Sömürgeler Türk'ün üzerinde yüküdür, bundan kurtulmalıdır.
3. "Osmanlı isminin unutturulup yok edilmesi lazımdır."
4. Osmanlı edebiyatı ve lisanına (Osmanlıca) son verilmelidir; "Bugünkü Türk lisanı, dünyanın hiçbir memleketinde tesadüf edilmeyen bir ucubedir."
5. Arap usulü eğitime son verilmelidir. Bu eğitimin Türkleri geri bıraktığı, öğrenmesinin zor olduğu gibi değerlendirmeler, erken cumhuriyetin "Ke-

malist Devrimlerindeki" söylemlerle hayli paralellik arz ediyor.

Bu tespitlerle birlikte, yeni devletin izleyeceği temel siyasetin *Türkçülük* olacağını açıktan dile getiren yazar(lar); esas alacakları coğrafyanın ve insan kitlesinin Anadolu ve Anadolu Türk'ü olacağını söylemekte(ler). Peki, Anadolu neresidir, burada Türklere dayalı yeni bir devlet kurmak mümkün müdür? Bir "Amerikalı akademisyene" dayanarak Akdeniz, Merkez, Doğu ve Güneydoğu kısmı diye dörde ayırdığı Anadolu'da nüfusun çoğunluğunun Türk olduğu iddia ediliyor kitapta. Ama Akdeniz'de Rumların sayısal olarak çok olduğunu, Doğu'da Laz, Ermeni ve Kürtlerin bulunduğunu, hatta bu coğrafya için Ermenistan ve Kürdistan isimlerinin kullanıldığını ama bunun doğru olmadığını söylemektedir: "Batı (Doğu olacak) mıntıkası ki, buna Kürdistan diyorlar, bu isimlendirme katiyen doğru olmaz. Eski Kürdistan, Rusya, İran ve Türkiye arasında paylaşılmış olduğundan yalnızca Türkiye'de kalan kısma Kürdistan isminin verilmesi tarihsel gerçeklerle pek uygun düşmese gerek. Ermenistan ise bir demagojiden, bir eğlenceden ibarettir."¹

Doğuda Lazları asimilasyona, Türklüğe yatkın, faydalı bir unsur olarak değerlendiren kitap, Kürtleri ise zapt edilmez, tarih öncesi özellikler gösteren (vahşi) bir grup olarak değerlendirmekte ve kendi topraklarından çıkarılıp,

iskân politikasıyla dönüştürülmesi gereken (asimile edilecek) bir grup olarak ifade etmektedir. Müslüman olmayan ve çizdiği sınırlar içerisinde büyük bir nüfusa sahip olan Rumlar ve Ermeniler için ise etnik temizlik siyaseti içeren bir arındırma politikası açıktan bir tehdit olarak dile getirilmektedir: "Zira bu iki unsura (Rumlar ve Ermeniler) ait bir ekseriyet yoktur. Bunlar her nasılsa Türk ekseriyeti arasında kalmış bir miktar ecnebidir ki, Türk'ten sonra yaşayabilirler veyahut bu kıtadan çekilmek mecburiyetindedirler. Bundan sonra ise bu mümkün olmayacaktır. Zira Türk, fiilen varlığını ilan edeceği ve Anadolu gayesi için çalışacağı zamanda, bir Rum veya Ermeni nüfuzuna lakayt kalamaz! Bilhassa bir Rum ihtilaline belki de insaftan uzak bir karşılık verecektir. Ve doğal olarak da karşılık vermeye mecburdur... Ermeniler ise bizzat ayrılık teşebbüsüne cüret edemezler ve etmek de istemezler. Başarısızlıkla sonuçlanan eski ihtilallerin fecaatini tekrar etmemek ve hiçbir zaman bir ekseriyet-i milliye teşkil edemeyecekleri bir sahada yaşayabilmenin ne kadar tehlikeli olduğunu da unutmamak lazım."²

Bu noktada gayrimüslimlere asimilasyon politikasını uygun görmeyen yazar(lar)ın, onların fiziki ve kültürel varlıklarının bu coğrafyadan

Adem), *Anadolu'da Türkiye Yaşayacak mı Yaşamayacak mı?* (Günümüz Türkçesine çeviren İsmail Demirci), s. 53, Selis Kitaplar, İstanbul 2009.

1 Johns Mool (Mütercim Habil

2 Age., s. 105-106.

silinmesine yönelik bir siyaset öngördükleri anlaşılmaktadır. Türklük üzerine kurulu bu siyaset, gayri-Türk bütün unsurların bir şekilde tasfiyesini öngörmektedir. Ancak bunu yaparken 'yeni bir Türk' inşa etmesi gerektiğinin de farkındadır. Kitapta buna dair birçok değerlendirme bulmak mümkün. Anadolu Türkü'nün bütün eksikliklerine rağmen önemli hasletleri olduğunu söyleyen kitabın birkaç yerinde, bu Türklerin geliş tarihinin 1071 öncesine uzandığını, Hitlere kadar gittiğinin belirtilmesi ise hayli dikkat çekici. Türklerin iktisadi alanda gelişmesini salık veren, özellikle Rum ve Ermenilerin hâkimiyeti altındaki iş alanlarında kendi hâkimiyetini kurması gerektiği vurgulanan kitabın son bölümleri ise uluslararası siyaset ve Türkiye üzerinde durmaktadır. Özellikle İngiltere, Rusya ve Almanya'nın Anadolu siyasetini tek tek ele alan kitap, Anadolu'da Türklük üzerine kurulmuş bağımsız bir Türkiye'nin en doğru karar olacağını söylemektedir.

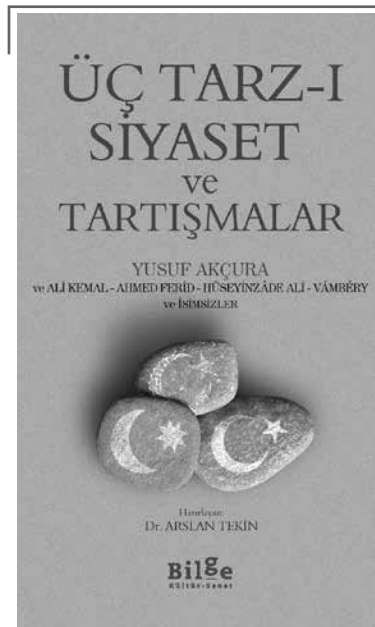
Hiç değişmeyen kaygı; 'Devletin bekası'

Türklük siyasetinin Osmanlı Devleti'nin yaşadığı sorunların esas çözümü olarak takdim edildiği kitapta, bunun Anadolu diye tarif ettikleri, siyasal sınırları belirlenmiş bir coğrafyada hayat bulacağı taahhüt edilmektedir. Yazar(lar)ın İslamcılık siyasetine eleştirel bir pozisyon sergiledikleri, Osmanlıcılık siyasetini ise sömürgecilik

olarak değerlendirip reddettileri, Osmanlıcılığın Türkler aleyhinde işleyen bir süreç olarak görüldüğü anlaşılıyor. Yusuf Akçura'nın meşhur makalesi, 'Üç Tarz-ı Siyaset' i 1904 yılında yayınladığı düşünülürse, tartışmanın sıcaklığı daha iyi anlaşılır. Bu tartışma, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel çıkmazdan-çöküşten nasıl kurtulacağı ve varlığını nasıl devam ettireceği üzerine yürütülmektedir. Temel kaygının, (o zaman da) "beka sorunu" olarak ifade edilen devleti kurtarmak, yok olmasını engelleyip sürekliliğini sağlamak olduğu tartışmalardan anlaşılmaktadır. Yusuf Akçura'nın 'Üç Tarz-ı Siyaset' i aslında hiç de birbirini reddetmeyen, birbiriyle çatışma içerisinde olmayan, birinin etkisizleştiği yerde diğerinin devreye girdiği, devlet için hangisi işlevselse onun uygulamaya sokulduğu bir anlayışla formüle edil-

miştir. Yani bu ideolojilerden her biri devlet için bir aparat olarak düşünülmüş, konjonktür gereği hangisi manivela kabiliyetine sahipse onun uygulanması önerilmiştir.

Akçura'nın kendisi, Osmanlıcılık ve İslamcılık siyasetinin etkisini yitirdiğini ve yerine Türkcülüğün ikame edilmesi gerektiğini savunur. Bu siyaset gereği devlet artık Türk unsurunu esas olarak yapılanmalıdır ama Türkleşmeye yatkın İslam unsurlarının asimile edilmesi de göz ardı edilmemelidir. Yani merkezine Türklüğü koymakla birlikte İslamcılığın faydalarından yararlanmaya devam etmek ister. Fakat Tanzimat Dönemi'nde yapıldığı üzere, Osmanlıcılık siyaseti gereği, devlet, gayrimüslim unsura imkân ve ayrıcalık tanımaktan vazgeçmelidir. Zira gayrimüslim unsurları artık Osmanlı çatısı altında tutmak imkânsızlaşmıştır. Hem ulusçuluk akımının etkisiyle milliyetçi-bağımsızlıkçı hareketler gelişmiştir hem de bu hareketlere destek veren Batı dünyasıyla sıkı ilişki içindedirler. Bir anlamda Osmanlı Devleti'ni yıkmak isteyen dış güçlerin içteki uzantıları olarak kodlanan gayrimüslim unsurlarla ortak bir gelecek ön göremezlik söz konusudur. Fakat her şeye rağmen Balkan Savaşları yenilgisine kadar Osmanlıcılık siyaseti yürürlükte kalmış, hatta Osmanlı Meclis-i Mebusanı 1918'de kapanana kadar da gayrimüslim mebuslar varlığını sürdürmüştür.

1915; yeni bir devletin işareti...

Cumhuriyetin kuruluş hikâyesini 1919'dan başlatır resmî tarih. Oysa askeri, siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel açıdan yeni devletin kuruluşuna zemin sunan tarihsel aralık 1913 ile 1923 arasındadır. Bu on yıllık dönemde izlenen siyaset ve yaşanan olaylar sonucunda çok etnili-çok dinli Osmanlı Devleti çökmüş ve yerine cumhuriyet kurulmuştur. Doğu Trakya dışında Osmanlı'nın Rumeli'deki topraklarını kaybettiği 1913 tarihi hem bir sonun başlangıcını hem de yeni bir kuruluşu giden dönemi ifade eder. Rumeli'nin kaybının ardından Osmanlı hâkimiyetindeki gayrimüslimlerin sayısı hayli azalır. Yukarıda kısaca tanıttığımız kitapta ifade edildiği üzere, 'Anadolu'da ağırlıklı Rum ve Ermeniler dışında (Yahudiler, Süryaniler, Keldaniler gibi küçük gruplar hariç) gayrimüslim nüfus kalmaz. Bu tarihten itibaren devlet politikasına Türkçülük siyaseti hâkim olur ve bu siyasetin farklı versiyonlarını savunan siyasetçilerin ortaklaştığı husus; Rumların ve Ermenilerin 'Anadolu'daki varlıklarını sürdürmelerinin Türklerin aleyhine olduğudur! O sebeple, 1913'ten itibaren Rumlara yönelik 'Boykot Hareketi'nin gelişmesi tesadüf değildir. Daha Birinci Dünya Savaşı öncesinde 'Boykot Hareketi'ni ileri taşıyan sabotaj, kundaklama gibi eylemlerle Rumların Anadolu'dan kaçışını hızlandırmak isteyen bir dizi faaliyet uygulamaya koyulur. Konjonktür gereği de Türkçülük siyasetinin taban bulduğu söylenebilir. Ancak tonajı

farklı Türkçülüklerin olduğu da gözden kaçmamalıdır. Mîsal, yukarıda tanıttığımız kitabın yazarlarının çizdiği Türkçülük daha Anadolu merkezli bir perspektif içeriyor. Ancak İttihat ve Terakkî'nin yönetimini elinde tutan 'Troyka'nın Türkçülüğün yanında İslamcılık siyasetini de geliştirdiğini, hatta Türkçülük üzerinden Orta Asya'ya açılmak, ırkdaşlarıyla buluşup, onları esaretten kurtarmak düşünürken, İslamcılık üzerinden de İngiliz sömürgesi Müslüman topraklarda egemenlik iddiası güttüğü bilinmektedir. Türkçülüğün siyasal sınırlarını Orta Asya'ya kadar genişleten İttihatçı Troyka, bütün İslam coğrafyasında halifelik üzerinden toplumsal, siyasal bir nüfuz alanı yaratmaya da çabalamaktadır. Tonaj farklarına rağmen Türkçülerin Anadolu'yu yeni istinatgâhları (bir anlamda anavatanları) olarak belirlediği ve bu amaçla (Anadolu'yu vatan kılmak için) gayri-Türk unsurlardan arındırmak istedikleri, öncelikli olarak da Rum ve Ermenilerden kurtulmayı planladıkları anlaşılmaktadır. İttihatçı Troykanın 29 Ekim 1914'te Rus limanlarını bombalayarak büyük bir heves ve istekle Dünya Savaşı'na dahil olmasının altında yatan hesaplarda bunlardır. Osmanlı'nın kaybettiği toprakları geri almak, imparatorluğu ihya etmek fikriyle yola çıktıkları söylenen İttihatçıların; Azerbaycan'dan Afganistan'a, Yemen'den Mısır'a, Avrupa içlerinde Galiciya'ya kadar geniş bir coğrafyada savaşa tutuşmasının temelinde bu saikler vardır. Osmanlı'yı ihya edeceğim diye yola çıkan

İttihatçılar devletin sonunu getirmiş olsa da Türkçü siyasetin önemli hedeflerinden birini savaş koşullarının yarattığı imkânlardan yararlanarak hayata geçirmekle yeni cumhuriyetin temellerini de atmışlardır. Orta Asya hayalleri kursaklarında kalsa da Anadolu'yu Türkler için bir istinatgâha (vatana) dönüştürme planlarının en önemli ayaklarından biri olan Ermenilerin arındırılması bu süreçte gerçekleşmiştir. Mart 1915'te fiilen başlayan ve soykırımla boyutlanan Ermeni tehciri ile coğrafyanın kadim halklarından biri ata topraklarından sökülüp atılmıştır. Bu anlamda 1915 tarihi bu coğrafyada yeni bir devletin kuruluşuna işaret etmesi açısından önemli bir yere sahiptir. Yeni devlet, savaş döneminde yürütülen bu politikaların eseri olarak ortaya çıkmıştır.

Yazının ikinci bölümünde biraz ayrıntısına girebileceğimiz süreç içinde, işaret ettiğimiz 'yeni devlet'in yani Kemalist cumhuriyetin tabutuna son çivileri çakmak siyasal İslamcılara düştü. Türkçülük siyasetinin çözüm olamadığı bir anda "göreve çağrılan" İslamcılık adım adım iktidara yürüdü. Erken cumhuriyet döneminde hukuk ve eğitim alanlarından uzaklaştırılan, kamusal alanda görünmesi pek istenmeyen İslamcılık, mağduriyetlerini Kürtler, Aleviler ve sosyalistlerle eşitleyip, pazarlamasını iyi yaptı. Kendilerini sistem dışı gibi sunan siyasal İslamcılarının bütün derdi, uzaklaştırıldıkları iktidara tekrardan sahip olma idi. 🌙

► Dersim'in dinmeyen Mahmut Baran sesi, sedası

ALİ BARAN

Dersim müziği denilince akla gelen ilk isimlerdendir Mahmut Baran... 53 yıllık kısa süren yaşamına birçok beste, kılam ve ağıt sığdırdı. Onun yaşamı, birçok Dersimlide gibi, acı ve özlemlerle geçmiştir. Verdiği eserlerin ana temasını da bu duygular üzerinden kurmuştur. Bir dönemin canlı tanığı olarak da yaşadıklarını kılımlarıyla günümüze aktaran Mahmut Baran, unutulmaması gereken önemli değerlerimizdendir.

Mahmut Baran, 1922'de Dersim'in Hozat-Bargênî köyünde dünyaya geldi. Babası

Mehmet Baran, Bargênîli seyit ve halk ozanı olup saz ve keman çalmaktaydı. 1938'de yakılan Seyit Turabi'nin kardeşi olan Mehmet Baran, köklü bir ailedendir ve kendisi gibi Alevi ocağından olan Sarı Saltıklı Besime'yle evlenir. Mahmut, Besime ile Mehmet Baran'ın onuncu çocuğudur.

Mahmut Baran, Kürtçeyi ve Zazaca lehçesini iyi konuştuğu gibi Türkçe de türküler söyler, ölenlerin cenazelerinde ağıt yakar. Ağıtlarında Dersim kırımını, Axdad'ı, Kekê Ağa'yı, Axzonik'te insanların nasıl kasaturalarla lime lime edildiğini,

Tew lê Tew Lê

Bira Muzika Kurûlî Ya
Kînosoyhatara Arîvan Tîgînan
No: K-015
Çavkanî: Mihêzîd Baran
Dîroka Vekolînê: 23.03.2015

Notadaxê: Evren Koy

Hozat'taki zalim Sait Sağıroğlu'nun tutukluların kafalarını postallarıyla vurup vurup dağıttığını, Alishêr'in Koçgiri direnişini, vb... dile getirir. Dügün ve eğlencelerde ise Kürdün aşkını, Xezal'ı ve Tew lê Tew lê gibi kılamlarını söyler.

Tew lê Tew lê

Baranek jî bari yo, hey lê hey lê hey canê
Evr kirin xurme xurme, tew lê tew lê tew canê
Ramîsana jinebiyan, dilo hayê
Nanê nanê garisî, tew lê tew lê tew canê
Lo rabe lawik rabe
Lo rabe xortik rabe
Gul mîvanê me hatin
Li ser çavan û rûyan ê

Ew gul e, gulazer e, hey lê hey lê hey canê
Ew dukan û bajar e, tew lê tew lê tew canê
Ramîsana qîz û bûkan, dilo hayê
Nanê nanê genim e, tew lê tew lê tew canê
Ramîsane qîzan, dilo hayê
Derdê min ra derman e, hey lê hey lê hey canê
Lo rabe lawik rabe...

1940'larda askere giden Mahmut Baran, dünya savaşı dönemi olduğu için, dört yıl askerlik yapar ve askerliğini yaptığı Gelibolu'da nalbantlık mesleğini öğrenir. 1945' te evine dön-

duğünde geçimini önce nalbantçılık yaparak sağlar. Daha sonra ise hayvan alıp satımıyla uğraşır; Hozat'taki, Elazığ'daki mezbahalara hayvan toplayıp getirir. Bir taraftan da diğer üç kardeşiyle rençberlik yapan Baran, ikinci kez evlenir. İki eşi, on çocuğuyla hayat daha da zordur artık. Erzincan, Bingöl ve Elazığ üçgeninde tütüncülük de yapar.

Müzik ve çok dillilik Baran ailesinin önemli bir özelliğidir. Kürtçenin Kurmaci ve Kirmanckî lehçelerin ve ayrıca Türkçe konuşulup söylenir...

Aşkın Divanesi

Aşkın divanesiyem yar düştüm yollara
Merhametin yok mu halim sorasin
Zari zari ağlar, yanar gezerim
Merhametin yok mu halim sorasin...

Haydar'ımın ahi tuttu cihani
Tahammül edemem verin dermanımı
Ayrılık günlerinin geldi zamanı
Merhametin yok mu halim sorasin...

Mahmut Baran aile içinde de müziğe önem verirdi, bundandır ki çocukları da "çekirdekten" müzisyen yetişti. Oldukça sosyal bir insandır Baran. Çevresiyle pek sorun yaşamadığı, varsa eğer bir sorun, mahkemeye gitmek yerine dostlarıyla hal ettiği çok anlatılır. İki eşi olduğu halde, iki eşi ve on çocuğu bir arada tutabilen, biz çocuklarıyla oturup dertleşen bir babaydı. Yaşadığı zorlukları çocuklarıyla da paylaşır, küçük görevler verip onları da çalışmalarına ortak ederdi. Okumanın önemini ve her dilin bir insan olduğunu, dilin yaşatılmasının çok önemli olduğunu vurgulardı. Eşi Besê de (Annem) çok ağıt söylerdi. (Yakılarak öldürülen yirmi dört canın üzerine yakılmış ağıdı, babamın çaldığı keman eşliğinde söylediğini hatırlarım.)

Sekesur

Bira Azîz tu çawuş e şîrket e
Tu dermekev daira hukmat e
Ev zaliman te dinivisine
Bira te li vê mala bav u xal e...

Bira erdê xanê hindik e,
Min tê de ajot qefleyek fidan u dendik e

Min nezanî va zaliman a tèn
Bi kok û rîçikan va hil dikin

Hozat kîlamî

Dayê narim Xozatê Hundirê min ditirse
Saxiroxlî kafir e bavo li min, min dikuje

Derê hepisxanê babo wi dayê li min vekirin
Li ser min bekesi li min babo kilît û zirze kirin
Qehreman ağa, li min derdo rica Ali kekan
qebul nekirin
were li minê babo li minê daye...

Na ser Xozatê dayê hewrên tarî
Tav li tavê nasekine dibare tav li tavê
Keseke tune ku xeberê bide qîza Suroxli
Destê zarûyên xwa bigre here mala bavê

Axzonig ağıdında ise Cemşî ve Memed Ali Ağa'nın,
devletten söz aldıklarını, kendilerine dokunulmayaca-
ğına inandıkları için tarafsız kaldıklarını, hata ettiklerini
anlatılır. Hozat bölgesinin önce tarafsızlaştırıldığını ama
en sonunda onların da katledildikleri vurgulanır.

Axzonig a Wesaye

Axzunig kowo vêsayi yo wi lemin
No çi miz û duman o wayi lemine biko
Cemşî Axayi be Memed Ali Axayi re
Binê sungiyan de mîlqî danê wayi lemin lemin!
De wayi wayi wayi, lemin lemin wayi !..

Cemşî vano To dima yeno niyade
No çiko ma sero voreno lemin wayi
Koyê Axzunige miz û duman o
Na hukmatê tereşî rê itivar nêbeno lemin wayi!
De wayi wayi, lemin wayi!

Mezrek a Seyidan

14 Ağustos 1938'de köye gelen askerlerin
Seyid Turabi Baran ve Seyid Hasan Canan
ailesinden topladıkları 24 kişi, elleri kolları
tellerle bağlanarak Sekesur denen yerleşim
alanına getirilir. Bu insanlar, kasaturalarla delik
deşik edildikten sonra bir samanlıkta benzin
dökülüp yakılır. Mahmut Baran kîlamında bu
acıyı şöyle dile getirir:

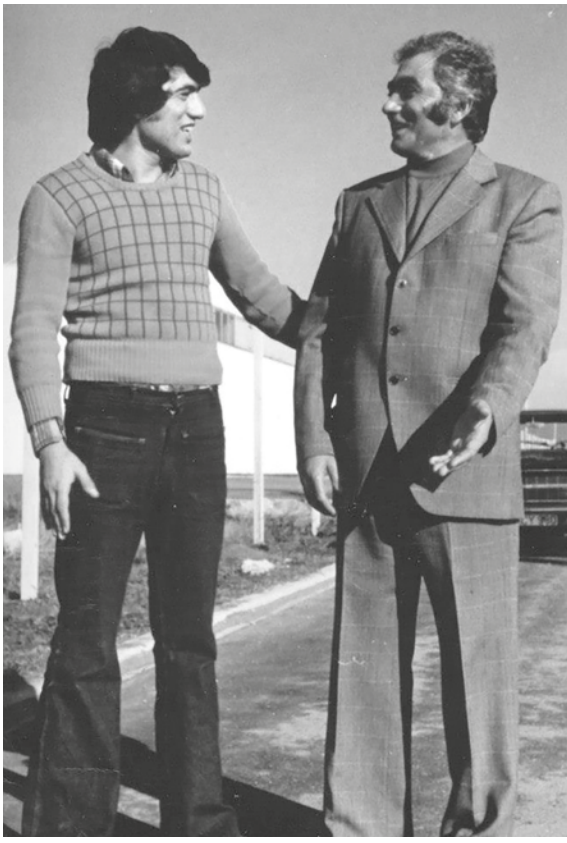
Mezrêk a Seyidana way pepo pepo
way lemin bi çekerî
Bejna biraye mî henîki rîndo têlêka mina na îpegi
Wakîlaminê ez mirena wi wî.
Mîra ta biya deste kitabane mine Ecemi dana kami
Şîma na deste kitabane mine Ecemi dana kami

Mezrêk a Seyidana wiy pepo pepo
way lemine bi Zembule
Bejna birayê mî hênî kî rîndo têlêka mina na Tembure
Da bîra wezo çîmanre korbi wiy lemin bîra
Dorme çîmanre biraye mîda sono kepega na sabune

Mezrêk a Seyidana way lemine bîra
way lemine bî kemerî
Bîraye mî wano cîlamî bere yolaxa na teberî

- 01- Xezal Xezal
- 02- Tew Lê Tew Lê
- 03- Narim Xozatê
- 04- Ax Zonig (dimilî)
- 05- Dayê Sebîrkerî (dimilî)
- 06- Derdo Derdo
- 07- Rabe Rabe
- 08- Ştenbol (dimilî)
- 09- Hoy Lê Lê...
- 10- Axdat (dimilî)

▲ Ali Baran, Mahmut Baran - 1974.

*Na kıla minê dinya gevriki zaf şirina wiy lemin
Ez be teyna teyi sebikeri, Ez di teyna sebikeri*

Dağ taş bu acıyı yaşamasin!

1964 yılında sanatçı olarak Ankara TRT'de bir müzik programında misafir konuk olarak katılan Mahmut Baran'a, Türkçesi iyi olmadığı için, "Senin diksiyonun kötü. Türkçe öğrenmen lazım" denir. Ama o "Ben dilimle söylemek isterim" der ve oradan ayrılır. Bir yıl sonra, 1965'te, Almanya'ya işçi olarak çalışmaya gider. Hayatının bir dönemini oluşturan gurbet yıllarının kılamlarını da Almanya'da yine anadiliyle yapar. Almanya'dan izine gelen gurbetçi Dersimliler getirdikleri bant teyplerde genellikle Mahmut Baran'ın kayıtlarını çalıp kopyalayıp çoğaltırlardı. Böylece Baran'ın sesi Dersim sınırlarını aşmış; Almanya, Fransa, Hollanda'dan Türkiye'nin çeşitli bölgelerine ulaşmıştı.

Mahmut Baran bu dönemde akrabalarıyla birlikte büyük bir acı yaşar. Oğlu İstanbul'da

asker olan amcazadeleri, onun ölüsünü dahi alamaz. Yaşadığı bu büyük acıyı Baran söze döker ve 'ciğer' (oğul) acısının zor olduğunu, Allah'tan böyle bir acıyı dağa taş vermeme-sini diler:

*Daye estenbolo way lemine İstenbol o
Tayine re na gol o tayinre waye na çol o
Piye kokim vano; ez şiyoy xestexane Heyder Paşayi
Mi te de niya da ke cile cigere mi tip u tol o
Ez pey ser vejiya teber wax biko oy oy*

...
*De urze urze cigere mi urze
Welate xeribe weşaye de ti sere xo we dare
Piye xoye kokimi re weşiyane xo biye oy oy biko biko
Xebere de piye kokimi, vane"lace te zeweciyo
To sera ciya beno be hesa cigera xo xo dest ra ci de
wax lemine*

1975 yılına kadar Almanya'da işçi olarak çalışan Baran, aynı yılın yaz aylarında ülkeye izne gelir. Keban baraj gölünde arkadaşlarıyla eğlenirken, kalp krizi geçirir ve hayatını kaybeder. Sağlığında dostlarının, sevdiklerinin teyplerine kılam söyleyen Baran'ın ses kayıtları, stranları, ağıtları, beyitleri birçok Dersimlinin evinde, değerli bir hazine gibi hâlen saklanıyor. Dersim'in bu değerli hazinesini geleceğe taşımak ve daha derli toplu bir arşiv oluşturmak için bütün bu kayıtları bir araya getirmeye çalıştık. 1985 'te Almanya'da, Hunerkom bünyesinde, 'Derdo Derdo' adlı ilk albümünü çıkardık. Aynı albüm, 2001'de KOM müzik tarafından Türkiye'de çıkarıldı.

Ölümünden 35 yıl sonra, 2010 yılında, Dersim Hozat Bargênî köyünde anısına yapılan anıt mezarın açılışında ilk kez bir anma etkinliği yapıldı. Dersim halk ozanı Mahmut Baran bir kez daha halkı ile buluştu ve yeniden kendi topraklarından yükselen bu ses hiç susmayacak...

Bizler geçmişimizin acılarını, sevinçlerini Mahmut Baran ve diğer ozanlarımızın o yürek dağlayan kılamlarından öğrendik.

Mahmut Baran gibi ozanlar tarihsel değerlerimizdir. O değerlere sahip çıkmak lazım. Bu da ozanlarımızı, kılamlarımızı, türkülerimizi genç kuşaklarla buluşturmaktan geçer herhalde... ↪

Aslanan insan-ı kâmil'e yolculuğumuzdur

43 yıl önce Temmuz başında, Keban Barajı gölünde kaybettiğim güzel dostum, hocam, mamostem, babam...

Dersim yangınına, sürgüne dayanan kalbin Keban suyuna yenik düştü. Daha 53'ünde, en verimli çağında sen Hak'ka yürümüş, bizse vurgun yemiştik. Sevgili annen Besê gözünden olmuş, ve ben, daha iki yıllık arkadaşın, hayranın, şaşırıp kalmıştım. Ardından bıraktığın sedan, sevdan, rengin, sevgin, dilin, inancın ve duruşunla yaşıyorum.

Seni unutmak ne mümkün baba ozanı. Senin bülbül avazın aşık olmayanları aşık ederdi... Sesini duyanlar çakılır kalırdı, senin olduğun düğünlerde davul zurna susardı, çift süren çiftçi, ayran yayan köylü kadın... işini bırakır kulak kesilirdi.

1973'te Almanya'ya, yanına geldiğimde, daha 18'indeydim ve seni o çağlarda tanımaya başlamıştım. Seni tanıırken, kimliğimi, dilimi, insan-ı kamil olmayı da öğreniyormuşum meğer.

Yıllar geçtikçe sana yürüdüm, özüksedim, kendimi sende buldum. Hep gözetledim; gurbetçiler etrafında toplanırdı ve sen onlara cümbüşünle Xezal Xezal, Derê Biweso' yu, kemanınla Xerib Xerib'i, temburunla Aşkın Divanesi'ni, kavalınla Rabe Rabe'yi söylerdin... Hele o kemanınla Narim Xozatê ağıdı... Dersim terteleşi canlanır, gözyaşı sel olurdu.

Almanya'da kaldığın 10 yıl içinde hep Dersim'i yaşattın, yaşadın. Berlin'den, Köln'den teyibini alıp gelen vardı; onları kırmaz, saatlerce üç dilden söylerdin de kayıtlar yapılırdı. O ne aşkı, ne sevdardı öyle... Ben hep hizmet ederdim sizlere ama kulağım, yüreğim sendeydi, pür dikkat dinlerdim. Sürekli sesini kaydetmeye başlamıştım ben de. Şükür ki, kılâm okuma aşkını sevdasını bana da bulaştırmışsın.

Kılâm söyledim diye 20 yıl sürgün yaşadım. Başım gözüm üstüne... Senin ağıtlarını beş kıtada söyledim. Bu dünyadan bir Mahmut Baran geçti, bilinsin istedim.

Sevgili Mamostem, emin ol ki elimde geleni yapmaya çalıştım, çalışıyorum. Bu sana verdiğim sözdür. Bana geçen hakkını helal etmektir derdim.

3 Temmuz 1975'te yitirince seni, tam bir boşluğa düştüm; 8 ay sigara içtim, hastalandım, yataklara düştüm. Sonra, 1976'da, Hozat'ta bir sahnede buldum kendimi ve ilk okuduğum kılâm, senin kemanınla söylediğin Babikê oldu. İlacım kılâm söylemekti, anlamıştım artık.

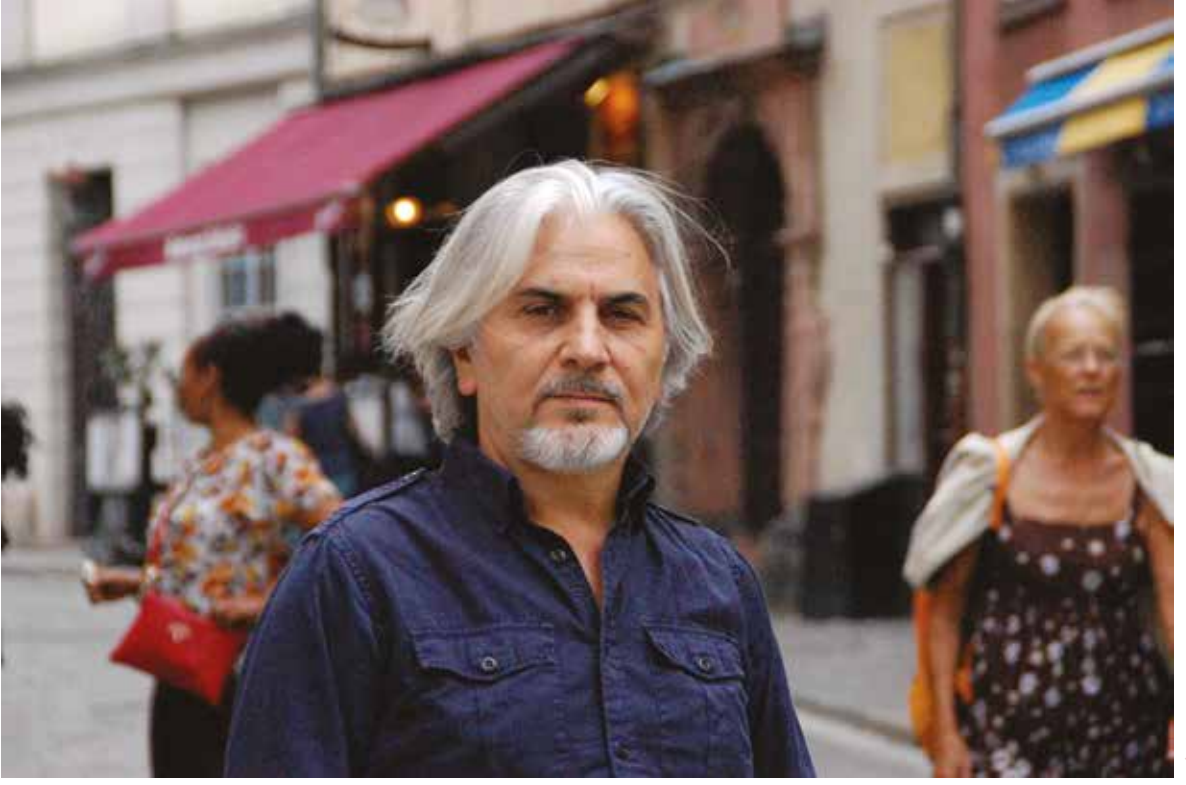
Sevgili hocam, senin avazın Dersim'de yankılanıyor hâlâ. Sadece Dersim mi? Rojava'da, Rojhilat'ta, Bakur'da Mahmut Baran'ın bir "Dersim Dengbej klasiği" olduğu biliniyor artık. Bak, Alman müzik grubu Morgen Land da Tew lê Tew Lê'ni söylüyor.

Şimdilik sana yazacaklarım bunlar. Ha bu arada, sana atfen hazırladığım (ki senin eserlerinin de yer aldığı) notalı kitabım yakında çıkacak; Kürt çocukları senin kılâmlarını da nota ve text ile öğrenip okusun diye... Belgeselini hâlâ tam olarak yapamadım ama o da olacak.

Bugün senin sesine aşına dostlarımızın çıkardığı dilop dergisinden seni anlatan bir yazı istendiğinde çok duygulandım, gözlerim yaşardı. Hiç bir şey boşa gitmiyor ustam.

Aslanan sevdamızın, insan-ı kâmile yolculuğumuzun devamıdır, gerisi teferruat...

Seni çok özleyen oğlun, Ali Baran

Fotoğraflar: Murat Kuseyri

► 'Kendimi yuvası bozulmuş kuşlara benzetiyorum bazen'

RÖPORTAJ: MELTEM AKYOL

Firat Cewerî, çağdaş Kürt edebiyatının ve dolayısıyla Kürt dilinin önemli isimlerinden biri... Mardin'den İsveç'e uzanan bir hikâyesi var ve ülkesinden uzak yaşamının 40. yılını geride bırakmakta şu sıralar. Hep Kürtçe yazdı, Cewerî. Öyle ki ana dilinde yazmak için 'sürgün' olmayı göze alır. Kürtçe yazma inadını da edebiyatın hemen bütün dallarında sürdürür. Şiir yazar, çeviri yapar, on yıl boyunca *NÜDEM* dergisini çıkarır... Nobel Edebiyat Ödülleri'ni veren İsveç Akademisi, İsveç edebiyatının eserlerini Kürtçeye kazandırdığı için, 2018 yılı ödülünü bu ısrarlı yazın çizgisinden dolayı Cewerî'ye verir.

Yersizlik-yurtsuzluk zordur ya, bunu en iyi bilenlerdendir Cewerî. Sürgünlük de yansır kitaplarının kahramanlarına, bu coğrafya Kürtlerinin hali de... 'Geç Bir Sonbahar'dı' belki onun sürgünlük ve dönüş arzusudur. Ferda, sürgünlerin ruh halini oğlu Cengo'ya anlatırken, Cewerî'nin sürgünlüğünü de anlatır belki de... 'Birini Öldüreceğim'deki Temo'nun öfkesi, özlemi onundur da... Mapusluğu Temo'nun, bu topraklarda yaşayan Kürtlerin halidir... "Bazen kendimi yuvası bozulmuş bir kuşa benzetiyorum" der Cewerî sürgünlüğü anlatırken.

Kalanını kendisinden dinleyelim... Firat Cewerî ile sürgünlüğünü, edebiyatını, aldığı ödülü konuştuk...

Mardin'de doğdunuz, ilk gençlik yılları Nusaybin'de geçti. Sonrası göç, sürgün yıllarınız... Sizden dinleyelim mi?

Çocukluğum Mardin-Derik'te, gençliğim de Nusaybin'de geçti. Aslında gençliğimi de tam yaşayamadan Nusaybin'i, ailemi, bütün sevdiğilerimi ardımda bırakarak ülkemi terk etmek zorunda kaldım. Gençliğimin tam olarak Nusaybin'de geçmiş olduğunu söyleyemem yani. Ülkeyi terk ettiğimde daha yirmili yaşlardaydım. 12 Eylül'ün ayak seslerini duyar duymaz, bizi çok karanlık bir geleceğin beklediğini hissettim. 1977-1980 arası ateşli bir devrimciydim. Sabahlara kadar eğitim çalışmalarına katılıyor, tartışıyor ve yeni kitapları okumaya yöneltiyorduk. Şehrin bütün duvarlarını sloganlara boğuyorduk. Kahvelerde propaganda yapıyor, propaganda amaçlı köylere dağılıyor ve günlerce eve dönmüyorduk. Ama yirmili

“ Ülkeyi terk ettiğimde, yasaklardan dolayı yazmış olduğum bütün Kürtçe şiirlerimi ezberledim, başlıklarını küçük bir kağıda yazdım ve külotumda sakladım. Türkiye sınırını geçince, unutmamak için oturup yazacaktım. İsveç'e Temmuz 1980'de vardım. Oturdum bütün şiirlerimi yazdım ve Ağustos 1980'de, *Êrîş dîkin* (Saldırıyorlar) adı altında kitap olarak yayımladım.

yaşlarıma vardığımda, devrimin o kadar kolay yapılacağı bir şey olmadığını anlayıp edebiyatın sihirli dünyasına çekilmeye başladım...

Sol gruplar ateşli tartışmaların içindeyken ve yer yer birbirlerine karşı silahlı mücadeleye başlamış iken, Kenan Evren iktidarı ele geçirmeye çalışıyor ve bunu yüksek sesle dillendiriyordu. Karşı koyacak güçte olmadığımızı biliyordum. Ayrıca gece gündüz şiirler yazıyordum. Aşk şiirleri bile olsa, Kürtçe oldukları için kaçaktı, yasaktı. Kararımı verdim; İsveç'e, Kürtçe edebiyat üretmeye gidecektim. Yola koyuldum. Çok engebeli yollardan geçerek, darbeden iki ay önce İsveç'e vardım.

Yanınıza hayallerinizi aldığınız uzun bir yolculuk başladı yani...

Ülkeyi terk ettiğimde, yasaklardan dolayı yazmış olduğum bütün Kürtçe şiirlerimi ezberledim, başlıklarını küçük bir kağıda yazdım ve külotumda sakladım. Türkiye sınırını geçince, unutmamak için oturup yazacaktım. İsveç'e Temmuz 1980'de vardım. Oturdum bütün şiirlerimi yazdım ve Ağustos 1980'de, *Êrîş dîkin* (Saldırıyorlar) adı altında kitap olarak yayımladım. Mutluluktan uçuyordum, yasaklara inat Kürtçe bir şiir kitabı çıkarmıştım.

Bir ay sonra 12 Eylül darbesi oldu. Bir yandan ülkeyi terk ettiğime seviniyor, diğer yandan da ülkenin bir gecede zindana dönüştüğüne, benim gibi gençlerin o karanlık zindanın en ücra köşesine

atılmasına üzülüyordum, için için ağlıyordum. Bütün o zorlukların üstesinden gelmek için edebiyata sığındım yine de. Gece gündüz çalıştım. O gün bugündür o yolculuğum devam ediyor. Neredeyse yılda bir kitap ya yazdım ya çevirdim. Yakında sürgünde 40 yılım doluyor, yazdığım ve çevirdiğim kitapların sayısı da bir o kadar. Yolculuk sürüyor hâlâ...

Sürgünde beni dilim ayakta tuttu

Edebiyatta konakladınız ve başından itibaren Kürtçe yazıyorsunuz. Neden bu ısrar?

Küçük yaşlarımda bir edebî eser olarak nitelendirdiğim Kürtçe *Mevlut*'u okumakla başladım. 16-17 yaşlarımda komünist oldum. Marksist literatürün yanı sıra, solcu şairleri okumaya başladım. Mayakovski, Pablo Neruda, Federico Garcia Lorca, Nâzım Hikmet, Ahmed Arifi durmaksızın okudum. Sonra, Fransız ve Rus klasiklerine yöneldim. Kendimi yazma eylemi içerisinde buldum birden. 1979 yılında pamuk işçileri hakkında Türkçe yazdığım bir makalenin dışında, şiirlerimi sadece Kürtçe yazdım. Bu benim için siyasi bir duruştu. İnkâra karşı bir başkaldırı... Zulme boyun eğmemekti...

Ben bu dille bütünleşmişim. Kürtçe için elimden geleni yapacağıma dair kendime sözüm var. Bu dille evrenselliğe açılan bir edebiyat yaratmanın peşindeyim. Benim gibi

onlarca Kürt yazarı var. Her şeye inat Kürtçe yazıyorlar.

Biz Dersim'den Batı'ya göçtüğümüzde çok küçüktüm ben. Büyüdükçe annemin o yersizlik-yurtsuzluk halini daha net görür oldum. Memleket içinde bile bu kadar sarsıcı olan bir duygu, memleketin dışına taşınca kim-bilir ne oluyor? Bir de bu halin eserlere yansması var...

Bundan yaklaşık 40 yıl önce sürgün gerçekten de sürgündü. Dünya henüz bu kadar küçülmemişti. Ülkede olup bitenlerden haberdâr olamıyorduk. Ailemizle biraz konuşabilmek için bir hafta çabalıyorduk. Acıydı. Zordu. Uzaktık. Özlüyorduk ama dönemiyorduk. Çok sevdiğimiz bir yakınımız öldüğünde, son yolculuğunda yanında olamıyorduk. Yıllar geçiyordu. Bazen aşka sığınıyorduk.

Sonra tekrar bir boşluğa düşüyorduk. Ama zamanla rüyalarımızın dili, motifi değişmeye başladı. Artık birkaç dilde rüyalarımızı görüyor, hiçbir yere ait olmamakla beraber, kendimizi aynı anda birçok yere ait görmeye başlıyorduk. Ben hep dilime sığındım. Kürtçe defterimi, asker ve polis baskınlarında nasıl annemin üzerine fırlattığımı, annemin nasıl korkuyla defteri göğsünde sakladığını, eve girdiklerinde annemin nasıl tir tir titrediğini hep hatırladım. Ve annemin hiç okuyamadığı ama ondan bana geçen bu yasak dille yazdım. Dilimizi sürgünde yaşatmaya çalışırken, dilimiz sürgünde beni ayakta tuttu. Bana güç verdi, teselli etti, umut verdi. Acılarımızı dilimle yazarken, acılarımı dindirmeye çalıştım.

Annemin hiç okuyamadığı ama ondan bana geçen bu yasak dille yazdım. Dilimizi sürgünde yaşatmaya çalışırken, dilimiz sürgünde beni ayakta tuttu. Bana güç verdi, teselli etti, umut verdi. Acılarımızı dilimle yazarken, acılarımı dindirmeye çalıştım. Öykü ve romanlarımda hep iki ülke arasında gittim, geldim. Uzun yıllar rüyalarımda bile hep iki ülke arasında gittim, geldim.

Öykü ve romanlarımda hep iki ülke arasında gittim, geldim. Uzun yıllar rüyalarımda bile hep iki ülke arasında gittim, geldim. Benim çıktığım dönemde ülkeyi terk edenler ve ülkeye hiç geri dönemeyenler hâlâ aynı duyguları yaşıyorsa, ben artık, çok gidiş gelişlerden sonra, nostalji duygulardan uzaklaştığımı söyleyebilirim. Sanıyorum önümüzdeki dönemlerde yazacağım eserlerimin yönü,

sunuz. O ülkede geniş bir yazar çevreniz var ama kendi anadilinizde yazıyorsunuz ve yazar çevreniz eserlerinizi okuyamıyor. Ayrıca, inatla bir dilde yazıyorsunuz ama o dil hâlâ eğitim dili değil. O dile ait insanların sayısı gün geçtikçe çoğalıyor ama o dilde konuşan insanların sayısı gittikçe azalıyor. Pazar dili olmayan bir dilde yazıyorsunuz. Onun için az önce de belirttiğim gibi, bazen nereye

Bazen de Mardin'de ya da Diyarbakır'da kendimi yabancı hissediyorum. Bazen kendimi yuvası bozulmuş bir kuşa benzetiyorum. Aslında sürgünlük biraz böyledir; yuvası bozulmuş kuş misalidir.

Önemli bir ödül aldınız yakın zamanda... Nobel Edebiyat Ödülleri'ni veren İsveç Akademisi, İsveç edebiyatının eserlerini Kürtçeye kazandırdığınız için 2018 ödülünü size verdi... Ne

teması değişecek, başka dünyalara uzanacağım...

Sürgünlük yuvası bozulmuş kuş misalidir

Peki nereye ait hissediyor kendini Firat Cewerî?

Yazarsınız, bir ülkede kırk yıl yaşıyorsunuz ama hâlâ o ülkenin dilinde yazmıyor-

ait olduğumu bilemiyorum. Belki de bu yüzden ki, hep yollardayım, ülke ülke geziyorum. Bazen kendimi hiçbir yere ait hissetmiyor iken, bazen gittiğim her yer benimdir diyorum. Stockholm'de dolaşırken Stockholm benim, Brüksel'e giderken Brüksel benim, İstanbul'a giderken İstanbul benimdir diyorum.

ifade etti, ediyor bu sizin için? Ve Kürtçe için elbette... Belki diğer yasaklı diller için de...

Yaklaşık 40 yıl önce uğruna sürgünlere gittiğim dilim için verilen bir ödül, benim için çok şey ifade ediyor. Doğduğum topraklarda kadim dilimle yazdığım için suçlu konumuna düşüyor iken, ülkemden binlerce kilometre uzakta bu

kuzey ülkesinde, ana dilimle yazdığım için, dünyada en prestijli edebiyat ödüllerini veren Nobel Akademisi tarafından ödüllendiriliyorum. Bu ödül, beni mutlu ettiği gibi, bütün Kürtleri de mutlu etmiştir. Kürtçe yazar, Kürtçe yazdıkları için özgürlükleri kısıtlanan herkesi mutlu etmiştir. Ayrıca, Kürtçenin üzerindeki baskılardan haberdâr olan, İsveçli ve Türk arkadaşlarımı da mutlu etmiştir.

Şahsen bana moral olduğu gibi, bu dille yazarlar ve çevirenler için de geleceğe dair bir umut oluyor. Bir gün bu dilin, Kürtçenin, Nobel Edebiyat Ödülü'ne de layık görüleceğine eminim.

Türk arkadaşlar 'Spas' ve 'Rojbaş'ta kaldı!

Size dair bir söyleşide NÛDEM'i konuşmamak olmaz tabii ki. On yıl aralıksız çıktı dergi, nasıl katkıları oldu Kürtçeye, size?

NÛDEM'in ilk sayısını 1992 yılında çıkardım. On yıl aralıksız devam etti. Nû yeni, dem zaman demek. *Yeni zaman* anlamında. Bu dergiyle bir nesil yazar yetişti. Dergiyi bir ara Türkiye'ye taşımayı düşündüm, olmadı. Ben de artık yazarlığıma ve beni sabırsızlıkla bekleyen roman karakterlerime dönmeliydim. Bunu yaparken, kendim isim verdiğim, on yıl boyunca sevgiyle, aşkla büyüttüğüm kızımın canına kıydığım gibi bir his oluştu bende. Oturdum, ağladım... Ama beni mutlu eden, NÛDEM'in hâlâ seviliyor olmasıdır. Beni geçmiş, bir halka, bir dile mal

olmuş. NÛDEM'le yetişen yazar kuşağının dışında, bir nesil kız çocuklarının ismi de oldu NÛDEM...

Bu süreçte HAWAR'a uzanan bir yolculuk da var...

HAWAR modern Kürt edebiyatının ilk dergisi, 1932 yılında, Şam'da Mîr Celadet Alî Bedîrxan tarafından yayın hayatına başladı, 10 yıl devam etti. Unutulmakla yüz yüze iken, 1987 yılında İsveç'ten Suriye'ye gittim, bütün sayılarını edindim, 1998 yılında iki cilt halinde İsveç'te bastım. Bugün Kürtçeye ilgi duyan, Kürtçe yazar herkes HAWAR'dan haberdâr.

Aynı topraklarda konuşulan iki dil, Kürtçe ve Türkçe... Ama ilişkilenişin biçimleri sorunlu... Ya da öyle mi?.. Siz Türkçe biliyorsunuz, yazıyorsunuz da... Ama sanıyorum Kürtçe bilen, yazar Türk pek yok sanıyorum... Devletin Kürtlerle ilişki kurma biçimi diller arasındaki ilişkiye böyle mi yansıyor?

NÛDEM dergisini çıkardığımda, Kürt olmayan ama Kürtçeyi çok iyi bilen yirmiye yakın Avrupalı ve Amerikalı abonemiz vardı. Kürtçe bilen birçok Avrupalı ve Amerikalıyı tanıyorum, ama maalesef Kürtçe bilen bir Türkü tanımıyorum. Çok acı! Kürtçe öğreneceğiz diyen Türk arkadaşlarım ise, "Spas" ve "Rojbaş"tan öteye gidemediler.

Kürtçe bir eğitim ve pazar dili olmuş olsaydı, sanıyorum birçok Türk Kürtçeyi öğrenmek isterdi. Kürt edebiyatı üzerindeki baskılar olmasaydı, Türk yayınevleri ciddi bir

şekilde Kürt edebiyatına yaklaşırdı, sanıyorum birçok Türk, Kürt edebiyatı çevirmek için Kürtçe öğrenmeye çalışacaklardı. Ben şahsen, ilerde ana dili Türkçe olan birilerinin romanlarımı çevirmelerini arzu ederdim.

Bir de sürgün yazarlarla dayanışma çalışmalarınız var değil mi?

Uzun yıllar İsveç PEN Kulübü yönetim kurulunda yer aldım, Sürgündeki Yazarlar Komitesi başkanlığı yaptım. Amacım, politik nedenlerle ülkelerini terk etmek zorunda kalan ve İsveç'e sığınmış olan yazarlara dikkat çekmekti. Çünkü birçok yazar sürgünde yitip gidebiliyor. Örneğin bir zamanlar Yaşar Kemal ve Zülfü Livaneli de İsveç'te sığınmacı olarak kaldılar. Ayrıca, düşünce ve ifade özgürlüğü çerçevesinde, İsveç'in dışında, birçok yazar ve şairin duruşmalarına katılıp, bir an önce serbest bırakılmaları için çaba gösteriyoruz.

Ve son olarak... Kürtçe edebiyat, dünyada ne durumda ve elbette Türkiye'de?..

Dünyanın birçok diline çevrilecek derecede olan Kürt eserleri vardır. Çok kısa bir zamanda, Kürt edebiyatı dünyada hak ettiği yerini alacaktır. Türkiye'de ise, özellikle çözüm süreci dönemindeki yumuşama ikliminde Kürt edebiyatı Türkçeye çevrildiğinde, Türk okurları tarafından çok beğenildi, eleştirilenler tarafından övüldü. Hem Mehmed Uzun'un hem diğer Kürt yazarların hem de benim, hatırı sayılır bir Türk okur kitlemiz oluştu... 🌹

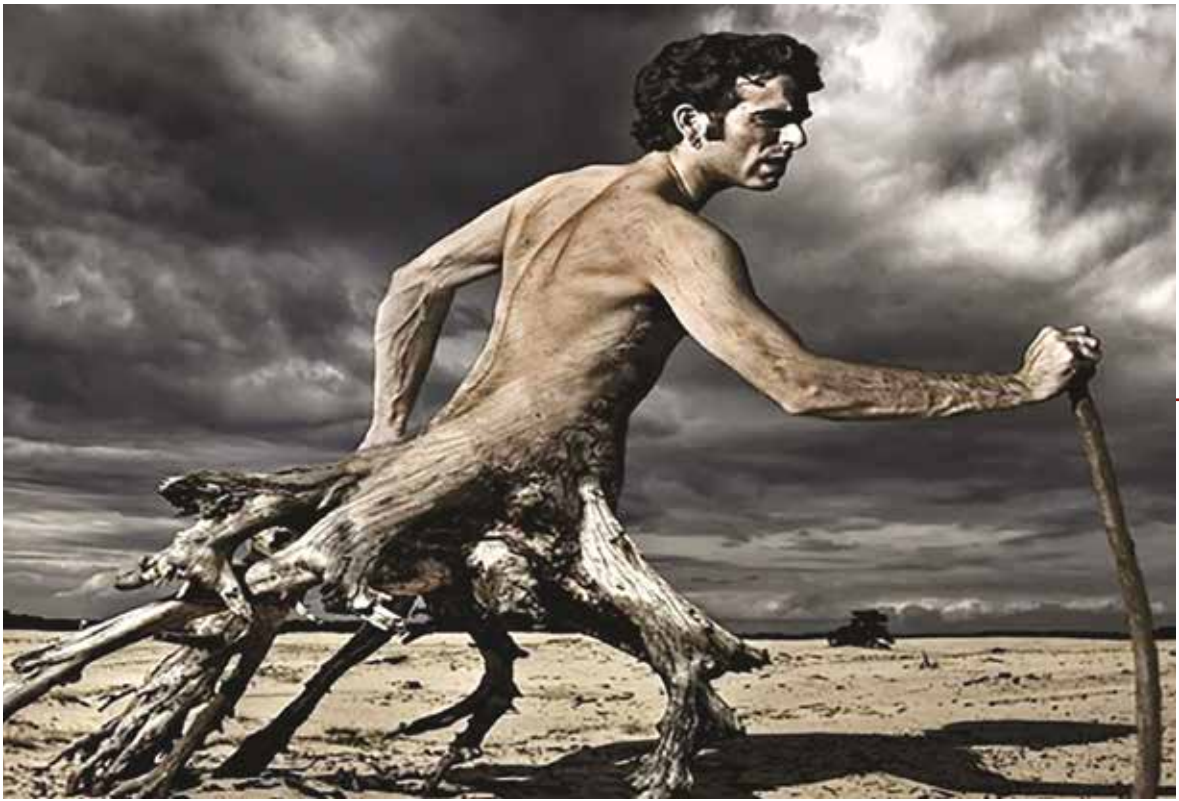
► Dewlet; civaka ne tendurist

“Dewlet dixwaze wekî her tiştî jin û xwezayê jî di bin kontrola xwe de bigre. Civakê ji heqîqeta xwe bêpar dihêle û xwezayê li gor berjewendiyên xwe tarûmar dike. Ev hemû kirin û sepan tenduristiya gel xera dike, rê li ber êş û nexweşiyên vedike.

Desthilatdarî ango îktîdar heya baş neyê veçirandin nîqaş û nirxandinên derbarê tenduristiyê de wê qels bimînin û em ê di teşhîrkirina feraseta tenduristiyê ya berovajîkirî de bi ser nekevin. Desthilatdarî çawa xwe didomîne kîjan alav û navgînan bi kar tîne bi çî fêl û finazan gel dixapîne divê em bi awayekî berfireh bigrin dest. Desthilatdarî ji bo ku rizaya gel pêk bîne kîjan rê û rêbazan bi kar tîne hewce ye baş bê zanîn. Ji van alavan yek jî dewlet e. Ji bo em îktîdarê û bandora wê ya li ser gel fêm bikin divê em

rastiya dewletê raxînin ber çavan.

Li gorî daneyên beşên zanistê yên wekî şûnwar-nasî(ärkeoloji), nijadnasî(etnoloji) û teolojiyê dewlet teqîben 3500 sal beriya zayînê derketiye holê. Wekî tê zanîn beriya dewletê demeke zehf dirêj civakan bi awayekî xwezayî jiyana xwe berdewam kirine. Ev çax wekî serdema neolitik jî tê zanîn. Di vê civakê de pêwendiyên desthilatarî tunebûn, kesek an jî komek neheqî li civakê nedikir û nedibû serdest. Civak li dora jinê (bi taybetî ev jin dayîk bû) kom dibû, dihat ba hev. Qedr û qîmeteke mezin didane jinê û soza wê

ji bo civakê giran û watedar bû. Li vir erka mêran zêde ne xurt bû, bi taybetî karên ku qeweta fizîkî divêyî dikirin û diçûn nêçîrê. Civakê ji bona pêdivîyan di kar û xebatan de tarza komunal esas digirt. Alîkarî, hevkarî û parvekirin di jiyana rojane de serdest bû. Jiyanekê azad û wekhev hebû.

Piştî ku mêr hêza xwe zêde dike, bi nêçîrvaniyê hînî fêl û finazan dibe û ji bo ku di civakê de bibe xwedî soz dikeve nav hewldanan. Her diçe soz û peyva mêran xurtir dibe û di nav xwe de tifaqekê ava dikin. Di nav vê tifaqê de şaman, rîspî û fermendar hene. Bi vî rengî hemû hêz dikeve destê wan. Jixwe di binyada dewletan de jî hêz heye. Hêz bi şer û pevçûnan zêde dibe û xuya dike. Dewlet

têra xwe mêrane ye û li ser vê xwe ava kiriye.

Peresgehên rahîbên Sumerî wek prototîpa dewletê tê qebûlîkirin. Ev perestgeh li ser kelepora civaka xwezayî xwe ava dikin. Ji ber zêdebûna gelheyê, hewcedariya zêde ya hilberînê, geşedanên teknîkî, şert û mercên guncav sistemeke nû ya civakî divê bihata însakirin. Bi hostatiya rahîban li hewza Dîjle û Feratê bi teknîkên avdanê sistemeke nû ya hilberîne hate afirandin. Dewletê li ser van hîman xwe saz kir. Bi sazî û dezgehan, biqural û qeydeyan, bi dest dayîna ser hemû keleporên civakê xwe mezin kir.

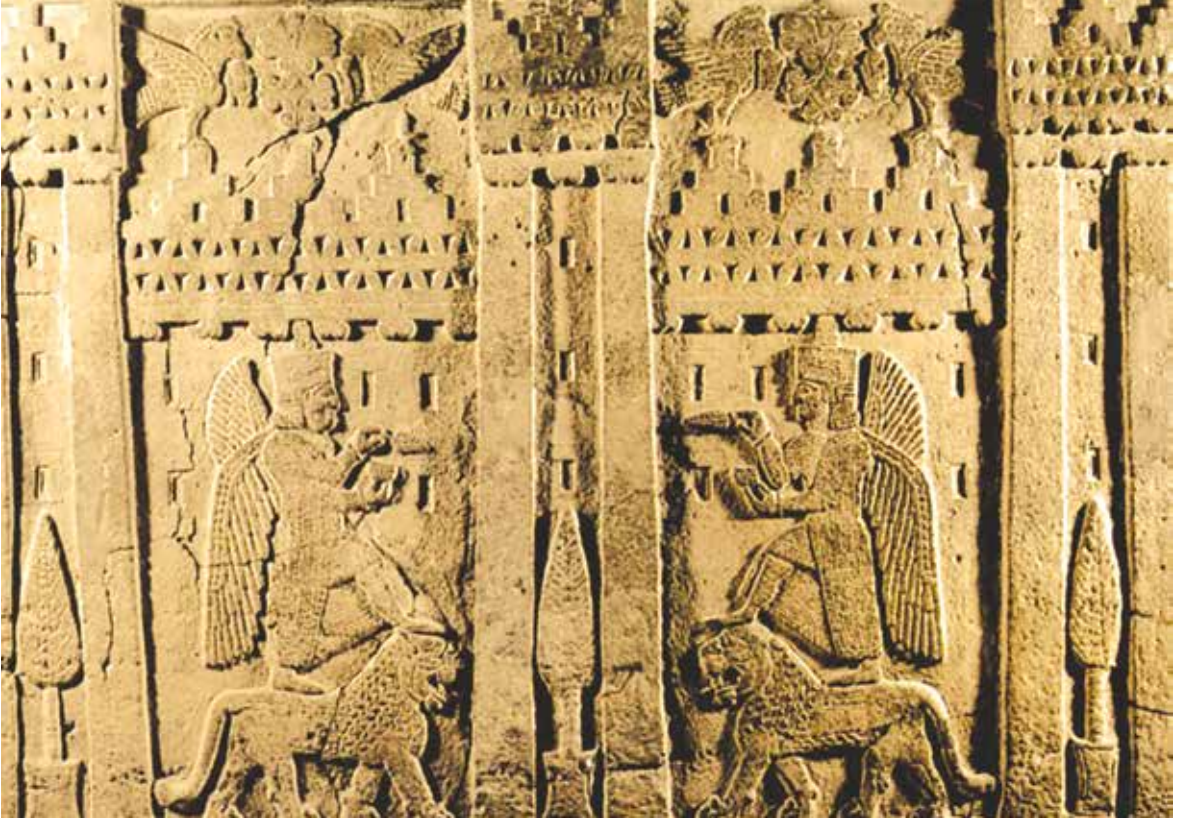
Desthilatdar ji bo desthilatdariya xwe bi hemû civakê bidin qebûlîkirin û xwe sazû-

man bikin dewletê wekî navgînekê bi kar tînin. Hundirê hemû sazî û dezgehên ku dewletê pêk tînin, li gor berjewendiyên xwe dadigire. Yanî iktîdar formeke li ser dewletê ye û bi hin koman û bi çalakîyên wan pêk tê.

Ji roja ku derketiye heya îro dewlet xwedî feraseteke stemkar û zordest e. Ev yek karektera wî ya sereke ye. Ev stemkarî û zordestî li ser jinê û li ser xwezayê bi şiklekî aşkera derdikeve pêşiya me. Dixwaze wekî her tiştî jin û xwezayê jî di bin kontrola xwe de bigre. Civakê ji heqîqeta xwe bêpar dihêle û xwezayê li gor berjewendiyên xwe tarûmar dike. Ev hemû kirin û sepan tenduristiya gel xera dike, rê li ber êş û nexweşîyan vedike. 🌹

► Ayak izi...

BARIŞ AVŞAR

▲ Kef Kalesi'nde bulunan kabartmalı bazalt blok / Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara.

Ekim ayıydı... Bağbozumu başlayacaktı... Arazinin ortasında toplananlar bunun gereğini yapmak üzere oradaydı. Yıl boyu çalışmak, ekip biçmek, sulamak, korumak, havanın durumu için endişelenmek yetmiyordu çünkü. Hepsinden önemlisi Tanrı Haldi'yi memnun etmek gerekti! Onun memnun olma-

sı sağlanmalıydı. Memnun olmalı ve ürünü bollaştırmalı, en azından azaltmamalıydı. Bunun içindi işte toplanma sebepleri: Haldi'ye 'kurban' vermek için... Kurban, 'ilk ürün'dü: Geçen yılın şarabı... Yeni şarabı elde etmek için geçen yılın şarabı sunuluyordu tanrıya. "Geçen yıl bize

verdiğin üzümde istiyoruz, mümkünse daha çok!"

Asur'dan kötüsü

Urartu Krallığı'nda hayat kolay değildi. Hurri ve Mitanni'den sonra Anadolu'nun en doğusunda, başkenti Tuşba (Van) olan bölgede kurulan krallığın Asur tehdidi kadar, hatta daha önemli soru-

Geçen ay, bir ayak izi bulundu Van Kalesi etrafında yapılan kazılarda. Muhtemelen bir evin inşası sırasında ıslak kerpiçe basılarak bırakılmış 36 numara bir ayak izi! 13-14 yaşlarında bir Urartu çocuğunun ayağından kalan...

nu ekonomiydi. Kışlar her zaman sert geçiyor, ürünü sık sık vuruyordu.

Krallık sulama için kanallar açtıyor, araziler tarıma uygun hale getirilmeye çalışılıyor ve işte Haldi için tarlalarda/tapınaklarda törenler yapılıyordu. Ancak genellikle yılda sadece bir kez ürün alabiliyordu Urartu halkı. O yüzden, büyük depolarda ürün stoğu yapılarak açlığa karşı tedbir alınmaya çalışılıyordu.

Çalışılıyordu da işte kara kış, ya bu yıl daha sert geçerse? Ya tedbirler yeterli gelmez, depolar boşalırsa? Halk ne yiyecek?

O yüzden çok önemliydi tarladaki bağbozumu ayını. Asur'la süreklî mücadele eden, toprakları sık sık işgale uğrayan, zaman zaman da kendisi Asur içlerine yürüyen Urartu Krallığı, her şeyden önce Haldi'ye mecburdu: Halkı aç olan krallık mihlanır kalır çünkü yerinde... Döneminin bölgedeki en büyük gücü olan Asur'a karşı rakip olarak çıkan Urartu, işte

böyle tanrının/tanrıların eline bakıyordu: O bir kerelik ürünü olsun verin!

Açlık ve yoksulluk, bir halkın en büyük düşmanıdır. 'Yok'a direnmek en zordur. O yüzden Urartu halkı yılda dört kez Haldi için ayınlar yapıyordu.

Ya dualar kabul olmazsa peki? O zaman da kralın ordusu devreye giriyordu! Baş eğip kaderine razı olmayanlar isyan ederse, karşılarında Asur'a karşı kendisinin ürettikleri ile donatılmış askerleri buluyordu!

Halkın izi silinir mi?

Kendisinden önce hiçbir merkezi devletin kurulmadığı dağlık bir bölgede işte böylece 250 yıl hüküm sürdü Urartu kralları. Kuzeyden gelen Kimmerler her şeyi yıkana kadar. Her şeyi yıkıp krallığı tarihe gömene kadar...

Halkın yokluklarının bir önemi kalmadı o zaman: Krallık gitmiş, halkın lafı mı olur! Gel gör ki oluyor işte...

Geçen ay, bir ayak izi bulundu Van Kalesi etrafında yapılan kazılarda. Muhtemelen bir evin inşası sırasında ıslak kerpiçe basılarak bırakılmış 36 numara bir ayak izi! 13-14 yaşlarında bir Urartu çocuğunun ayağından kalan...

Bunu yaptığı için babasını kızdırmış bir çocuk belki de... İnsanın zorlu hikâyesindeki bu sayfaya, bir 'iz' bırakıp giden, sıradan bir çocuk!

Van Kalesi'ni, Haldi tapınaklarını, bütün o ekip biçme işini yapan 'sıradan' insanların tarihidir çünkü aslında insanlık tarihi. Ve kralların ve tanrıların heykelleri kırılıp yıkılsa da yeni egemenler tarafından, sıradan insanların izleri hep kalır. Onların izleri hayatın her yerindedir çünkü, hangi birini kıracaksın, yıkacaksın?

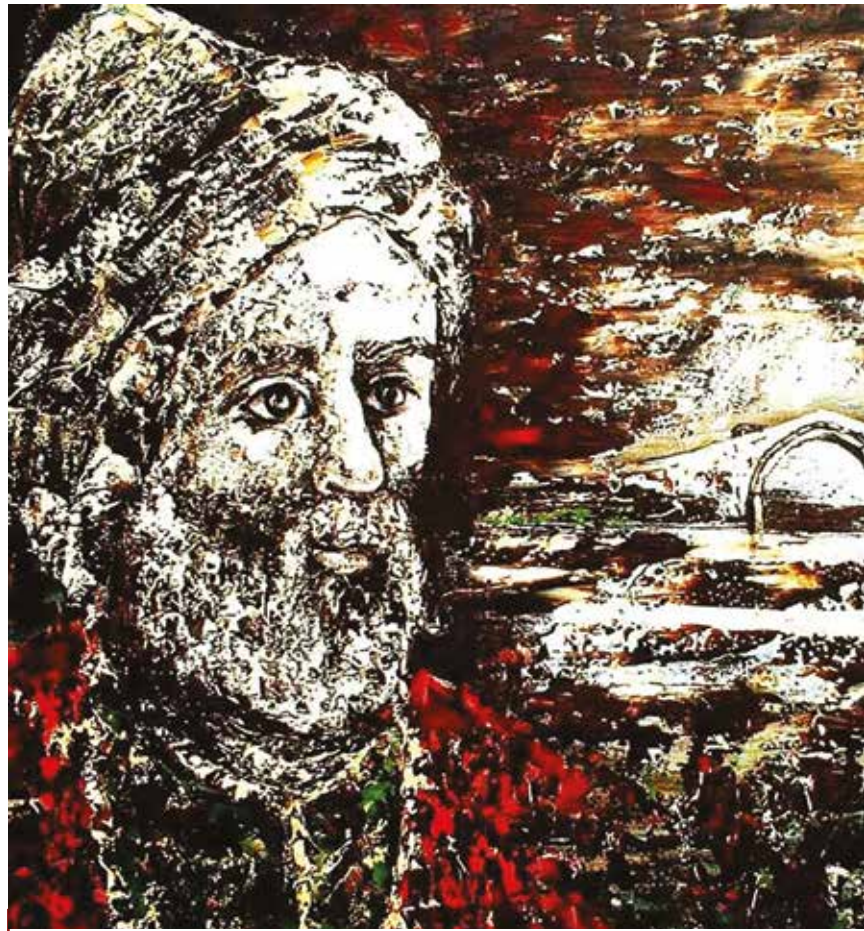
Bir gün, taa o zamanlardan bu zamanlara uzanan egemen gölgeleri halkların üstünden çekip gittiğinde, doğacak güneş aydınlatacak o izlerin hepsini. Dün, bugün ve yarın hayata asıl yön verenlerin/ vereceklerin izlerini... 🌄

Best û helbest

Xwînerên delal,

ev cara çaran e ku
em bi vê rûpela xwe
li pêşberî we ne. Me
di vê hejmarê de
qismeke helbesta
bi navê Saqî ya
Ehmedê Xanî da du
helbestvanên jîr û
ewan jî li ser wê her
yekê nazîreyek nivîsîn.
Va ye ew her sisê
helbest li ber we ne.
Nazîreyên rûpela me
dê di hejmareke din
de berdewam bin. Bo
dîtin û xwendina yên
dîtir şopdarên rûpela
me bin. 🌹

Saqî tu bi xaza Xwedê kî, tu riwayet kî
Mujde û beşaret kî li Xaniyê dilkeîb û derdinakî

Bi ziber û zi'êr tecella kî, bibê sebahul-xeyr
Manendî dîwan gazî kî, kî hebe Hecî, Mela û Dildar

Bi nezm û şî'rê bê îrtiyab, ji wan bikî cem'i û sual
Îşaret bi dergehê mizgîn, şubhê Koban û Şengal

Bi weslê dil îşwenazî, her zeman xweş kî siwara,
siwarê cengî
Ko Ey Reqîb li canê xwe xistin,
roja duxanê erd hilanî

Rêdûr Dîjle

Saqî tu ji bo Xudê kerem ke
Yek cur'eyê mey di camê cem ke

Da cam bi meyê cîhannuma bit
Herçî me îrade ye xuya bit

Da keşf bibit li ber me ehwal
Kanê dibitin muyesser îqbal

Îdbara me wê geha kemalê
Aya bûye qabilê zewalê

...

Ehmedê Xanî

Fewzî Bilge

Saqî, bi ava heft xwelîyan bişû vê şaneşînê
Da zîba û ezra hew guh bidêrin vê weşînê

Xewasên me man di şkeftê de xewar
Cinasên me man di dirextê de gemar

Di devê çîrokan de wer bû şcaet
Di devê çîyayan de gêr bû taqet

Rabirdûya me telaq avêt û hey nebû
Bêbextî li me weled avêt û hey vebû

Me jî heye xewna dahatûyeke zîbende
Jê re divê xencera şhlewenda nazende

Peyvên Xanîyên bavên min bûn cewşen
Bilûr li me nifş bi nifş bûn Rewşen

Selamî Esen

tarihte **gün**

di **dîrokê** de **wê** rojê

01

îlon

Roja Aştiyê ya Cihanê
Dünya Barış Günü

14

îlon

Nivîskar û
rewşenbîrê kurd
Hesen Hişyar jiyana
xwe ji dest da. (1985)

Kürt yazar ve
aydın Hesen Hişyar
hayatını kaybetti.

16

îlon

Yekemîn Mîtînga Rojhilat (Dogu
Mîtîngî) li Amedê pêk hat. (1968)

Siyasal tarihe 'Doğu Mitingleri'
olarak geçen mitinglerin ilki
Diyarbakır'da gerçekleştirildi.

20

îlon

Rewşenbîrê kurd Apê Mûsa (Musa Anter) li Amedê ji
aliyê qontrayan ve hat qetilkirin. (1992)

Kürt aydını, gazeteci yazar Musa Anter (Apê Musa)
Diyarbakır'da katledildi.

28

îlon

Navenda Çanda Mezopotamyayê (NÇM) li
Stenbolê hate damezirandin. (1991)

Mezopotamya Kültür Merkezi İstanbul'da
kuruldu.

01

Cotmeh

- Kovara qerfî û mîzahî Pîne derket. (1999)
- Kûrtçe mîzah dergisi Pîne yayın hayatına başladı.

03

Cotmeh

Serokê YNKê Celal Talabani ku kurdan jê re digot Mam Celal, di 84 saliya xwe de wefat kir. (2017)

Kûrtlerin 'Mam Celal' dedikleri YNK lideri Celal Talabani 84 yaşında hayatını kaybetti.

07

Cotmeh

- Nava Sûra Amedê wekî "herêma muzeyê" hate ragihandin. (1962)
- Diyarbakır Sur İçi 'Müze Bölgesi' olarak ilan edildi.

11

Cotmeh

30

Cotmeh

Zimanzan û nivîskar Qanadê Kurdo (Kurdoyeve) yê ji Sovyetistanê jiyana xwe ji dest da. (1985)

Sovyet Kûrtlerinden, dilbilimci ve yazar Qanadê Kurdo (Kurdoyeve) hayatını kaybetti.

Romanûsê kurd ê navdar Mehmed Uzun jiyana xwe ji dest da. (2007)

Kûrt roman yazarı Mehmed Uzun hayatını kaybetti.

Îsayekî trajîk

Siyabend

ZAHİR KAYAN

Di destana "Siyabend û Xecê" ("Siyabend û Qedegêtran/ Qeregêtran/Qetranreş") de gelek numûneyên mitolojîk, psîkolojîk û parapsîkolojîk henin û ev numûne bi seranser dikarin ji resim û peyker re bibin malzemeyên herî sereke. Ez ji bo resim di vê destana qedîm de numûneyên bi vî rengî digirim û jixwe di destanê de zêde motîfên ku ji resim re bibin hêma henin.

Di destana Siyabend û Xecê de motîfa herî sereke mirina Siyabend e, mirina Siyabend a ku ji hêla gakûviyekî ve hatiye pê. Jixwe di resmê min de ev yek hêmayekî navendî ye, ji ber vê ez di vê nivîsa kurt de li ser vê yekê zede nasekinim. Bi kurtasî dixwazim tiştekî din jî bibêjim; ez naxwazim tabloyên xwe yê derbarê Siyabend de şîrove bikim. Ev tablo bi feraseta estetîkê li ser derûniya temaşevan çî dihêle ew muhîm e, gava ku em bikevin tahlîlên estetîkî em ê ji binî nikaribin derkevin.

Jiyana Siyabendî neyni-keke balkêş e, bi hikmet û qewimînên giranbuha ve hatiye deranîn. Piçûkatî, zarokatiya Siyabendî çiqas balkêş be (bo numûne; Siyabend hê zarok e, zilmê dibîne, rojekî firsend dikeve dest û serê xwe hildide diçe, bi çolûbestan dikeve, şev bi ser de tê, DIKEVE ZIKÊ DEVEYE-KE MIRÎ (ev motif dibe ku di nav hin eşîretên Bedewiyan da jî hebin, di mîtolojiya kurdî de raketina di zikê deveya mirî de elametên tiştinên

ecêb in, elametên qewimînên gosirmet in, ev kevneşop divê mitleqe derbasî resimê bibe, ji ber ku kategoriyekî navendî ye, motifên bi vî rengî di destanên kurdî de kêş in, ez di tabloyên xwe yên plastîk de vê yekê bi kar tînim). Xizir tê xewna Siyabend ji Siyabend re qala çend meseleyên efsûnî, sihêrbed, xwedî hikmet û tije nesîhet dike (bo numûne; "Di xewê da kalek hate xewnê/ Got; "Rabe ser xwe Siyabendê Silê!/ Tê bibî pehlewaneke mezin û çê/

Navê te yê bela be li her derê/ Min te ra aniye Hêşinbozê Surrê/ Qaşa zîn da ye Lahorê Qetlê/ Qedera te nivîsiye ser devê şûrê/ Netirse ji insanê rûyê dinê/ Hevza xwe bike ji heywanê çolê/ Tu yê bibî destebirakê Qedê/ Jê ra dibên Qedegêtranê Salê/ Birakê te kurrê Hemê û Zemê!). Gava ku Siyabend ji xew radibe bala xwe didiyê ku forma wî, biyolojiya wî, derûnî û mantalîteya wî yekser guheriye. Ev vegotinê Xizir ên ku di xewna Siyabend de hatine gotin se-

“ Di destana Siyabend û Xecê de motîfa herî sereke mirina Siyabend e, mirina Siyabend ya ku ji hela gakuviyekî ve hatiye pê. ” Jixwe di resmê min de ev yek hêmayekî navendî ye, ji ber vê ez di vê nivîsa kurt de li ser vê yekê zede nasekinim. Bi kurtasî dixwazim tiştêkî din jî bibêjim, ez naxwazim şîroveya tabloyên xwe yên derbarê Siyabend de ne bikim, ev tablo bi feraseta estetîkê li ser derûniya temaşevanan çî dihêle ew muhîm e, gava ku em bikevin tahlîlên estetîkî emê ji binî nikaribin derkevin.

ranser mijara destanê beyan dike; ciwaniya wî, qehremaniya wî, eşqa wî û MIRINA wî hezar car balkêştir e û layîqî lêkolînê ye (Tiştêkî ecêb e ku di vê destanê de rasteqîniya herî balkêş zarokatiya Siyabend e; lê qehremaniya wî, mirina wî û eşqa wî seranser xeyalî ne, mitolojik in û afirandîneke mîstîkî in). Piçûkahiya de Siyabend bi gelek tiştinên neyînî û balkêş re rûbirû dimîne, ev yek ruh û zêhna Siyabend dagir dike, wek ruh û derûniya hemû kurdan, ji ber vê yekê ruh û zêhn û feraseta Siyabendî navend û kana jiyana milletê kurd e jî. Ez jixwe hêmaya Siyabend û psîkolojiya wî wek ferhengê payedar dihesibînim ku tê de serdanpê psîkolojiya kurdan heye. Ha ji ber vê yekê ye ku Siyabend qehremanekî yekemîn "trajîk" e, "Îsayê miletekî çiyayî û bêkes e." Ha ji ber vê yekê gava ku Siyabendî bi hukmê plastîkê dineqîşînim tê de seranser jiyana kurdan; hebûn, feraset, derûnî û psîkolojiya kurdan xwe dide der. Ez hêmaya Siyabend wek neynikeke seranser bi "TEYS" dihesibînim. Milletê xiristîyan ji Îsayî çî sûd wergirtibe, di qatê min de jî Siyabend di ruhê kurdan de rola Îsayî dikare hilde ser milên xwe. Lê ev rol roleke "oldarî" nîn e; Siyabend ji bo insan hemû Xwedayan dide hember xwe û bi gişkan re şer dike; Îsayî qedere dinimîn e, lê Siyabendî li hember Qederê şerekî mezin dide. Ha ji ber vê yekê divê hêmaya Siyabend wek "KULT",

"TOTEM", "SÎMBOL", "AWÊNE" û hwd bête nimandin. Hêmaya Siyabend bersiva kurdan a li hember jiyane ye, ya li hember xwezayê ye, ya li hember eşqê ye, ya li hember

bîr û baweriyên ji derveyê êqil e. Ji ber vê ye; ew kesên ku bi zimanê edebiyatê, bi zimanê plastîkê dixwazin Siyabendî biderînin, divê pêşî hay ji forma Siyabendî hebin. 🌹